

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İktisat Anabilim Dalı
İktisat Bilim Dalı

**TÜRKİYE’DE CARİ İŞLEMLER DENGESİ
VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ (2003-2012)**

Gökhan YEDİPARMAK
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Savaş ERDOĞAN

KONYA-2014



T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Mudurluğu



Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Gökhan YEDİTAĞMAK	
	Numarası	10422600/009	
	Anı Bilim / Bilim Dalı	İktisat - İktisat	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora ☐
	Tezin Adı	Türkiye'de Cari İşler Dengesi ve Ekonomik Büyüme ilişkisi (2003-2012)	

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)



T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü



Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	Gökhan YEDİRALMAK
	Numarası	10422800/009
	Ana Bilim / Bölüm Dalı	İktisat - İktisat
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Savaş ERDOĞAN
	Tezin Adı	Türkiye'de Cari İşlenir Deyeri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (2003-2011)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan başlıklı bu çalışma 18.02.2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı
Yrd. Doç. Dr.
Savaş ERDOĞAN

Doç. Dr.
Rahmi YILMAZ

Yrd. Doç. Dr.
Fatih MANİGİR

Danışman ve Üyeler

İmza

S. A. Yılmaz

F. Manigir

ÖNSÖZ / TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmamda beni yönlendiren ve yardımcı olan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Savaş ERDOĞAN'a ve aileme teşekkür eder, saygılarımı sunarım.



**T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü**



Adı Soyadı: Gözhan YEDİPAZMAK

Numarası: 104226001009

Öğrencinin

Ana Bilim / Bölüm Dışı

İktisat / İktisat

Programı

Tezli Yüksek Lisans ☐

Doktora ☐

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Savaş ERDOĞAN

Tezin Adı: Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi
ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (2003-2012)

ÖZET

Bir ülkenin makro ekonomik performansına ilişkin temel göstergelerden biri, cari işlemler dengesidir. Cari işlemler hesabındaki değişiklikler ekonominin yönü için sinyal olarak değerlendirilmekte, dolayısıyla ekonomik kararlara ve beklentilerin şekillenmesinde belirleyici rol oynamaktadır.

Ekonomide yaratabileceği etkiler bakımından önemli her zaman ilgi çekici olan cari açık olgusunun ekonomik büyüme ile ilişkisi birçok çalışmanın konusu olmuştur. Literatürde cari açıkların, ekonomik istikrarsızlığın önemli bir sebebi olduğu sonucuna varan çalışmalar ile ekonomik büyümenin cari açıkların sebebi olduğu sonuçlarına varan çalışmalar da görülmektedir. Büyüme oranı ve cari işlemler dengesi arasında beklendiği gibi ters yönlü ilişki bulunmaktadır; büyüme oranındaki artışlar cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkileyerek cari açığın artmasını yolaçmaktadır.

Ülke ekonomimizi hedef alan bu ampirik analizde 2003-2012 dönemini kapsayacak şekilde cari işlemler dengesi ve GSYİH yüzde değişim değerleri veri seti kullanılmış ve bu iki gösterge arasındaki ilişki, VAR yöntemi ile analiz edilmiştir. Öncelikle seri durağanlıkları belirlenerek birim kök testi gerçekleştirilmiş, ardından bilgi kriterlerinden yararlanılarak uygun gecikme uzunluğu 1(bir) olarak tespit edilmiştir. Daha sonra eksi-tepki fonksiyonlarına bakılarak GSYİH’da meydana gelen bir birimlik değişimin cari işlemler dengesi/GSYİH oranı üzerinde negatif bir etkiye neden olduğu, yani ekonomik büyümenin cari işlemler açığını artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu etkinin, üç dönem yüksek oranlarda seyrettiği daha sonra bu negatif etkinin büyüklüğünün azaldığı, yedinci dönemde kaybolduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuca göre cari işlemler açığı ve büyüme arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığından söz etmek mümkündür.



T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü



Öğrencinin

Adı Soyadı: Gökhan YEDİFARMAK

Numarası: 104220001009

Ana Bilim / Bilim Dalı

İktisat / İktisat

Programı

Texli Yüksek Lisans ☐

Doktora ☐

Tez Danışmanı Yrd. Doç. Dr. Seray ERDOĞAN

Tezin İngilizce Adı: Current Account Balance and
Economic Growth Relations in Turkey (2003-2012)

SUMMARY

One of the basic indicators related to macroeconomical performance of a country is balance of current accounts. The changes in current accounts are reviewed as indicator for direction of economy, thus, they have a determiner role in formalizing the economic decisions and expectations.

The reference of current account deficit, whose importance in terms of its potential effects on economy has always been attractive, with economic growth has been the subject of many studies. Studies proving current account deficits are one of the main reasons of economic instability and economic growth is the reason of current account deficit can also be seen in the literature. There is a kind of inversely relation between rate of growth and balance of current accounts, as expected: the increase in rate of growth leads the increase in current account deficit by negatively affecting the balance of current accounts.

In this empiric analysis which is about our national economy, data sets of percentage change rates of balance of current accounts and GDP have been used and the relation between these two indicators has been tested by using VaR method. In this context, unit root has been put into practise by determining the set stabilities, then, proper deferment length has been determined by utilizing information criterias and this deferment has been set as 1(one). After that, it has been concluded that by regarding action and reaction functions, a one-unit-shock occurring on GDP has negative impact on rate of balance of current accounts/ GDP, in other words, economic growth increases current account deficit. It has been observed that while this impact range between high ratios during three periods, then the extent of this negative impact decreases, and during the seventh period, it disappears. The result shows that the existence of a kind of inversely relation between current account deficit and growth can be discussed.

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası	ii
Tez Kabul Formu	iii
Önsöz /Teşekkür	iv
Özet.....	v
Summary	vi
Tablolar Listesi	x
Şekiller Listesi	xi
Grafikler listesi	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

CARİ İŞLEMLER DENGESİNE İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Ödemeler Dengesi.....	4
1.2.Cari İşlemler Hesabı	6
1.3.Ödemeler Dengesinde Denge ve Dengesizlik	8
1.3.1.Cari İşlemler Hesabı Açıkları ve Açıkların Nedenleri.....	11
1.3.1.1.İktisadi Gelişme Düzeyi	17
1.3.1.2.İktisadi Büyüme	21
1.3.1.3.Ulusal Tasarruflar ve Yatırımlar	23
1.3.1.4.Bütçe Açıkları.....	25
1.3.1.5.Enflasyon.....	29
1.3.1.6.Ulusal Paranın Değerlenmesi	31
1.3.1.7.Dışa Açıklık Derecesi.....	33
1.3.1.8.Dış Ticaret Hadleri	35
1.3.1.9.Dış Ticaret Esneklikleri.....	39

1.3.1.10.Uluslararası Sermaye Hareketleri.....	41
1.3.1.11.Net Dış Varlıklar	44
1.3.2.Cari İşlemler Açıklarının Sürdürülebilirliği.....	46
1.3.3.Cari İşlemler Açıklarının Değerlendirilmesi.....	54

İKİNCİ BÖLÜM

BÜYÜME TEORİLERİNİN GELİŞİMİ VE EKONOMİK BÜYÜME

2.1.Ekonomik Büyüme	56
2.2.Büyüme Teorilerinin Tarihsel Gelişimi ve Devletin Ekonomideki Rolü	57
2.2.1.Merkantilizm	57
2.2.2.Fizyokrasi	58
2.2.3.Klasik Büyüme Teorileri.....	58
2.2.4.Sosyalist Büyüme Teorisi	59
2.2.5.Post Keynesyen Büyüme Modeli: Harrod-Domar Büyüme Modeli	59
2.2.6.Neo-Klasik Büyüme Modeli: Dışsal Büyüme Modeli	62
2.2.6.1.Modelin Varsayımları.....	62
2.2.6.2.Yakınsama Hipotezi	63
2.2.6.2.1.Mutlak Yakınsama.....	63
2.2.6.2.2.Koşullu Yakınsama.....	63
2.2.6.3.Temel Solow Modeli	64
2.2.6.4.Temel Solow Diyagramı	65
2.2.6.5.Solow Modeli ve Teknoloji.....	66
2.2.6.6.Teknolojik Gelişmenin Durgun Durumu	66
2.2.6.7.Modelin Eksik Yanları	67
2.2.7.İçsel Büyüme Modeli.....	68
2.2.7.1.Modelin Varsayımları.....	69

2.2.7.2.Temel AK Modeli	71
2.2.7.3.Bilgi Üretimi ve Taşmalar	73
2.2.7.3.1.Beşeri Sermaye Modeli	75
2.2.7.3.1.1.R.E.Lucas'ın Beşeri Sermaye Modeli.....	76
2.2.7.3.1.2.C.I.Jones'in Beşeri Sermaye Modeli	79
2.2.7.3.2.Araştırma ve Geliştirme Modeli	80
2.2.7.3.3.Kamu Politikası Modeli.....	82
2.2.7.4.İçsel Büyüme Modellerinin Üstünlükleri ve Eksik Yönleri	84

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE CARİ İŞLEMLER DENGESİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

3.1.Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler İlişkisi	86
3.2.Literatür	89
3.2.1. Türkiye'de Cari İşlemler Hesabı (2003-2012).....	92
3.2.2. Türkiye'de Gayrisafi Yurtiçi Hasıla	94
3.3.Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi.....	95
3.3.1.Verit Seti ve Tanımlayıcı İstatistikler	98
3.3.2.Yöntem.....	98
3.3.2.1.Birim Kök Testi: Durağanlık Testi.....	98
3.3.2.2.Granger Nedensellik Testi.....	100
3.3.2.3.Vektör Oto Regresyon Yöntemi: VAR Yöntemi	100
3.4.Türkiye'de Cari Açık ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ampirik Analizi.....	101
3.4.1.Verit Seti	101
3.4.2.Serinin Durağanlığının Araştırılması, Birim Kök Testi ve Nedensellik Testi.....	102
3.4.3.VAR Analizi, Etki-Tepki Fonksiyonları ve Varyans Ayrıştırması	103
SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME.....	105
KAYNAKÇA.....	110
Özgeçmiş	117

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1:Ödemeler Dengesi Evreleri Hipotezi'ne Göre Ülkelerin İktisadi Gelişme Düzeyi ve Cari İşlemler Hesabı Arasındaki İlişki.....	18
Tablo 2:Geleneksel ve Ricardocu Modellere Göre Bütçe Açıklarının Cari İşlemler Açıkları Üzerindeki Etkisi	28
Tablo 3:Bütçe Açığı ile Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişkiye Yönelik Ampirik Çalışmalar.....	29
Tablo 4:Dış Ticaret Hadlerindeki Değişimin Cari İşlemler Hesabı Üzerindeki Etkisine Yönelik Ampirik Çalışmalar.....	38
Tablo 5:Cari İşlemler Açıklarının Nedenlerini Bir Bütün Olarak İnceleyen Belli Başlı Ampirik Çalışmalar.....	45
Tablo 6:Temel Solow Modelinin Özeti	66
Tablo 7:Temel Solow Modelinde Durağan Durum Sonuçlarının Özeti	67
Tablo 8:İçsel Büyüme Modellerinde Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri..	70
Tablo 9:İçsel Büyüme Modelleri ve Varsayımları.....	71
Tablo 10: Cari İşlemler Hesabı (2003-2012, milyar \$).....	93
Tablo11: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Sonuçları (1998 – 2012, Milyon TL)	94
Tablo 12:İhracat ve İthalat Rakamları(2006-2012, Milyon \$).....	97
Tablo 13:Serilere Ait Temel İstatistikler	98
Tablo 14:Değişkenler	102
Tablo 15:Birim Kök Testi Sonuçları.....	103
Tablo 16:Granger Nedensellik Sonuçları.....	103
Tablo 17:Varyans Ayırıştırması.....	104

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1:Cari İşlemler Hesabı	8
Şekil 2:Ödemeler Dengesi Evreleri Hipotezi’ne Göre Ülkelerin İktisadi Gelişme Düzeyi ve Cari İşlemler Hesabı Arasındaki İlişki	19
Şekil 3:Harrod-Domar Modelinin İşleyişi	61
Şekil 4: Türkiye’de Cari Denge / Gayrisafi Yurtiçi Hasıla	95
Şekil 5:Büyüme Oranı ve Cari İşlemler Dengesi(Milyon \$)	98

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1:Emek Başına Üretim Fonksiyonu.....	64
Grafik 2:Temel Solow Diyagramı.....	65
Grafik 3:Teknolojik Gelişmenin Yer Aldığı Solow Diyagramı.....	67
Grafik 4:Temel AK Modeli.....	72

GİRİŞ

1980’lerde başlayarak 1990’larda hız kazanan liberalleşme ve küreselleşme akımları, dış âlemle olan ilişkilerin de hızlanmasına ve artmasına yol açmıştır. Bu süreçte ülkeler hem mal hem de sermaye akımlarını kolaylaştıracak politikalar izleyerek hem kendi ürünlerini pazarlayabilecekleri piyasalara ulaşmış hem de yatırımcıların ülkeye girişini teşvik etmişlerdir. Ancak dış dünyayla olan mal ve hizmet alışverişinin dengelenememesi ya dalehte kullanılamaması ülke ekonomisinin açıklarla karşılaşmasına neden olmaktadır. Oluşanaçıkların büyük oranda dış finansmanla azaltılması ülkenin finansaldurumunu kötüleştirmekte, ülke gelirinin transferine ve azalmasına yol açmaktadır. Bahse konu açıkların üretim girdisi olarak kullanılan ara mallarının ithalatından mı yoksa lüks tüketim mallarının ithalatından mı kaynaklandığı cari açık ve büyüme göstergelerinin seyrine ve bunlar arasındaki ilişkinin yönüne bakılarak yorumlanabilir. Büyümeyle cari açığın aynı yönde seyretmesi ilk duruma işaret etse de ihracatın belirli bir noktadan sonra bu açığı kapatması ya da en azından azaltması beklenmelidir. Tabii bunun gerçekleşmesi ithal edilen ara mallarının ihracata yönelik sektörlerde kullanılmasına bağlı olacaktır. Cari açığın varlığı, gelirimizden daha fazla harcama yaptığımız anlamını taşıdığından ülke gelirinin transferine ve gelir azalısına bağlı olarak da yurtiçi tasarrufların azalmasına yol açacaktır. Tasarrufların azlığı, yatırımların gerçekleştirilmesine yönelik bir engel olduğundan üretimin de daha fazla arttırılamaması söz konusu olacaktır. Tasarruf eksikliklerinin borçlanmayla karşılanması durumunda ortaya bir de faiz ödemeleri çıkacak, alınan kaynaklar da verimli ya da gelir arttırıcı üretim faaliyetlerinde kullanılmadığında daha büyük sorunlar yaşanacaktır. Böylesine zincirleme bir etkiye sahip olabilecek cari açık olgusunun ekonomimiz açısından da önemi büyüktür.

Ekonomide yaratabileceği etkiler bakımından önemi her zaman ilgi çekici olan cari açık olgusunun ekonomik büyüme ile ilişkisi birçok çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Literatürde cari açıkların, ekonomik istikrarsızlığın önemli bir sebebi olduğu sonucuna varan çalışmalar ile ekonomik büyümenin cari açıkların sebebi olduğu sonuçlarına varan çalışmalar da görülmektedir. Büyüme oranı ve cari işlemler dengesi arasında beklendiğigibi ters yönlü ilişki bulunmaktadır; büyüme oranındaki

artışlar cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkileyerek cari açığın artmasına yol açmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin çoğu, üretimlerinde ithal girdiyi yüksek oranda kullandıklarından başka bir deyişle ithalata dayalı büyüdüklerinden cari işlemler dengesinde ciddi bozulmalar ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

Sözkonusu bu durum, Türkiye ekonomisi için de geçerlidir. Yüksek büyüme oranlarının cari açık rakamının çok fazla olduğu dönemlerde, düşük büyüme oranlarının ise genellikle cari fazla verildiği kriz dönemlerinde ortaya çıkması bunun açık bir göstergesidir. Türkiye'deki ithal girdiye dayalı bu üretim yapısının kısa vadede değiştirilmesi oldukça güçtür. Dolayısıyla, Türkiye ekonomisinin önümüzdeki dönemlerde son yıllarda olduğu gibi yüksek oranlı büyüme rakamları elde etmesi yine yüksek oranlı cari açık vermesi ön koşuluna bağlı olacaktır. Türkiye'nin üretim yapısında ithal girdi çok büyük ve belirleyici rol oynamaktadır. İthalatın yapısına bakıldığında yaklaşık %70'lik kısmını ara mali ithalatı oluşturmaktadır. Bu yüzden ithalat hacmindeki artışın kaynağı, ekonomik büyüme ile bağlantılı olan girdi talebindeki artışlardır. İhracatın, ithalatı karşılama oranındaki sürekli azalışa aşırı değerli kurlar eklendiğinde dış ticaret dengesinde meydana gelen kötüleşmeler kaçınılmaz olmaktadır. Bu noktada cari işlemler dengesindeki bozulmanın önlenmesi için ithal girdiye dayalı üretim yapısının değiştirilmesi hayati önem taşımaktadır. Kısa dönemde bu yapının değiştirilmesi zor gözükmese de, uzun dönemde ara mali üreten yerli endüstrilere verilecek desteklerle söz konusu yapı değiştirilebilir. Bu durum, hem ekonomik büyümede ithalata bağımlılığın azalmasına, hem de istihdam hacminin artmasıyla birlikte işsizlik oranının düşmesine yol açacaktır.

Varılan sonuca göre cari işlemler açığı ve büyüme arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Bu durumda açığın, girdi ithalatından kaynaklandığı, artan üretimin, ulusal geliri olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

Ancak, olumlu etkisine rağmen daha önce belirtilen olası etkileri de göz önüne alınarak cari açığın önüne geçilmesine yönelik tedbirler alınmalıdır. Eğer cari açığın finansmanında bir sorun meydana gelirse büyüme sürecinde verilen açığın olumlu

etkisi ortadan kalkabilecek ve sonuçlar tersine dönebilecektir. Cari açığın fazla olması \$'ye olan talebi arttırarak aşırı değerlenmesine ve bir süre sonra ara malı temininin güçleşmesine yol açabilecektir.

Çalışmamız, üç bölümden oluşmuştur. Çalışmamızın birinci bölümünde, cari işlemler dengesine ilişkin kavramsal çerçeve verilmiştir. İkinci bölümde, büyüme teorilerinin gelişimi ve ekonomik büyüme konusu incelenmiştir. Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise, Türkiye'de cari işlemler dengesi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

CARİ İŞLEMLER DENGESİNE İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Ödemeler Dengesi

Ödemeler dengesi, dar anlamda, genellikle belli bir dönem içinde ele alınan ülkedeki yerleşiklerle, dış dünyadaki yerleşikler arasında yapılan her türlü ödemelerin kaydedildiği tablolardır. Geniş anlamda ve IMF'nin tanımına göre ise ödemeler dengesi; belirli bir dönem içinde ele alınan ülkedeki yerleşiklerle, dış dünyadaki yerleşikler arasında gerçekleşen ekonomik işlemlere bağlı değerlerin, transfer ödemelerinin ve rezervlerde meydana gelen değişmelerin sistematik ve muhasebe kayıtlarına uygun olarak kaydedildiği istatistiksel belgelerdir(Karluk, 2003; 439).

Ödemeler dengesi kavramı, ülkelerin tüm uluslararası ekonomik işlemlerini gösteren bir tablo için tam doğru bir ifade değildir. Çünkü uluslararası alanda gerçekleştirilen ekonomik işlemlerin bir kısmı herhangi bir ödemeyi gerektirmemektedir.¹Bu nedenle, ödemeler dengesi kavramı yerine, uluslararası işlemler dengesi ya da uluslararası işlemler hesabı kavramlarının kullanılması daha açıklayıcı olabilir. Bu konuya ilişkin bir girişim, 1947'de Uluslar Birliği Ödemeler Dengesi İstatistikleri Alt Komisyonu tarafından IMF'ye yapılmış, ancak IMF, ödemeler dengesi kavramının uzun zamandan beri kullanıldığı gerekçesiyle, bu öneriyi reddetmiştir(Wasserman, Ware, 1965; 157-158).

Ödemeler dengesi, belirli bir dönem boyunca gerçekleştirilen ekonomik işlemleri göstermesi sebebiyle bir akım kavram niteliğindedir. Ödemeler dengesi, ülkenin birikmiş dış borçlarının ve varlıklarının tutarını göstermez, bunlardaki yıllık değişimi ortaya koyar.

Bununla birlikte IMF'nin 1993'te yayınladığı ödemeler dengesi kılavuzuna göre ülkeler, uluslararası ekonomik ilişkiler ile ilgili olarak ödemeler dengesinin yanı sıra, "uluslararası yatırım dengesi" adı altında bir tablo hazırlayarak, dış dünyaya olan borç ve alacak stoklarının değerini ve kompozisyonunu tespit edebilirler. Uluslararası yatırım dengesinde ülkenin uluslararası borçları ve alacakları arasındaki

¹ Karşılıksız transferler gibi.

net fark doğrultusunda uluslararası yatırımlarındaki artış ya da azalış belirlenerek, ekonomik analizlerde kullanılabilir

(<http://www.imf.org/external/np/sta/bop/bopman.pdf>).

Ödemeler dengesi, çift kayıtlı muhasebe tekniğine göre tutulmaktadır. Buna göre ödemeler dengesine kaydedilen her işlem, ilgili hesabın alacaklı ya da borçlu kısmına kaydedildikten sonra, başka bir hesabın borçlu ya da alacaklı kısmına da kaydedilecektir.

Dolayısıyla, ödemeler dengesi, muhasebe anlamında her zaman denk olacaktır. Ödemeler dengesine kaydedilen her borçlu işlem; ülke sakinlerinin mal, hizmet ve diğer varlıkların ithalini karşılamak için satın aldığı döviz, her alacaklı işlem ise; yine ülke sakinlerinin mal, hizmet ve diğer varlıkların ihracatı sonucunda elde ettiği döviz gösterir. Bu nedenle ödemeler dengesine kaydedilen borçlu işlemler ülkeden döviz çıkışını ifade ederken, ödemeler dengesine kaydedilen alacaklı işlemler ülkeye döviz girişini ifade etmektedir(Chacholiades, 1990; 283).

Bununla birlikte ödemeler dengesine kaydedilen işlemlerin değerinin muhasebe tekniği açısından her zaman denk olması, ekonomik olarak da dış dengenin sağlandığı anlamına gelmeyecektir. Ödemeler dengesinde ekonomik olarak dengenin sağlanıp sağlanmadığını belirleyebilmek için, ödemeler dengesine kaydedilen işlemler otonom işlemler ve denkleştirici işlemler şeklinde iki grupta incelenebilir. Ödemeler dengesine kaydedilen işlemlerin otonom ve denkleştirici işlemler şeklindeki ayırımı her ne kadar ilk kez F.Machlup ve C.P.Kindleberger tarafından kullanılmışsa da, genel olarak bu ayırım J.E.Meade ile birlikte yaygınlaşmaya başlamıştır(Chaundy, 1999; 1).J.E.Meade'e göre denkleştirici işlemlerin ayırt edici özelliği, bu işlemlerin ödemeler dengesindeki diğer işlemlerin yarattığı açığı ya da fazlayı gidermek amacıyla yapılması, otonom işlemlerin ayırt edici özelliği ise; bu işlemlerin ödemeler dengesindeki diğer işlemlerin büyüklüğüne bağlı olmaksızın gerçekleştirilmesidir(Meade, 1951; 11).

Dolayısıyla, otonom işlemler, dengesizlik doğuran işlemler olarak adlandırılırken, denkleştirici işlemler dengesizlik giderici işlemler olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca bazen otonom ve denkleştirici işlemlerin arasından

farazi bir hattın geçtiği varsayılmakta ve bu doğrultuda otonom işlemlerin çizgi üstünde, denkleştirici işlemlerin ise; çizgi altında yer aldığı kabul edilmektedir. Bu nedenle otonom işlemler çizgi üstü, denkleştirici işlemler ise çizgi altı işlemler olarak tanımlanabilir(Seyidoğlu, 2001; 228).Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında, tam altın standardı sisteminde ödemeler dengesine kaydedilen işlemlerden altın hareketleri denkleştirici, diğer tüm işlemler ise; otonom kabul edilmiştir. Ancak altın standardının en etkin şekilde uygulandığı dönemde bile ortaya çıkan kısa vadeli sermaye hareketleri, ödemeler dengesine kaydedilen bu tür işlemlerin otonom mu yoksa denkleştirici mi olduğunun tespitini zorlaştırmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise; uluslararası sermaye hareketlerinin giderek artması ödemeler dengesine kaydedilen işlemlerin otonom mu yoksa denkleştirici mi olduğunun tam olarak belirlenmesini iyice karmaşıktırmıştır(Haberler, 1965; 12-13).

Genel kanı, mal ve hizmet ticaretinin otonom, sermaye işlemlerinin genellikle otonom ve resmi rezerv işlemlerinin denkleştirici olduğu şeklindedir. Ödemeler dengesi, her ne kadar dış ekonomik ilişkilerin çok yararlı bir göstergesiye de bir ülkenin dış denge durumunun incelenmesinde ve dış dengesizlikler karşısında uygulanacak politikaların belirlenmesinde tek başına yeterli bir araç değildir. Çünkü ödemeler dengesindeki istatistikler vasıtasıyla ödemeler dengesi sorunlarının arkasında yatan nedenlerin tümüyle belirlenmesi zordur.

Dolayısıyla, ödemeler dengesi istatistikleri ile ekonomide çeşitli sorunların olup olmadığı tespit edilmekle birlikte, bu sorunların nedenlerinin anlaşılacak çözümleri için uygun politikaların belirlenmesi daha ileri düzeyde ve ayrıntılı analizleri gerektirecektir.

Bununla birlikte ödemeler dengesi, bir ülkenin uluslararası ekonomik ilişkilerinin ve bu ilişkilerin ulusal ekonomi üzerindeki etkilerinin tespit edilmesinde son derece yararlı bir araçtır(Seyidoğlu, 2001; 408).

1.2.Cari İşlemler Hesabı

Cari işlemler hesabı, ödemeler dengesinin en önemli temel hesabıdır. Bu hesap; mal ticareti, hizmet ticareti ve karşılıksız transferler alt hesaplarından

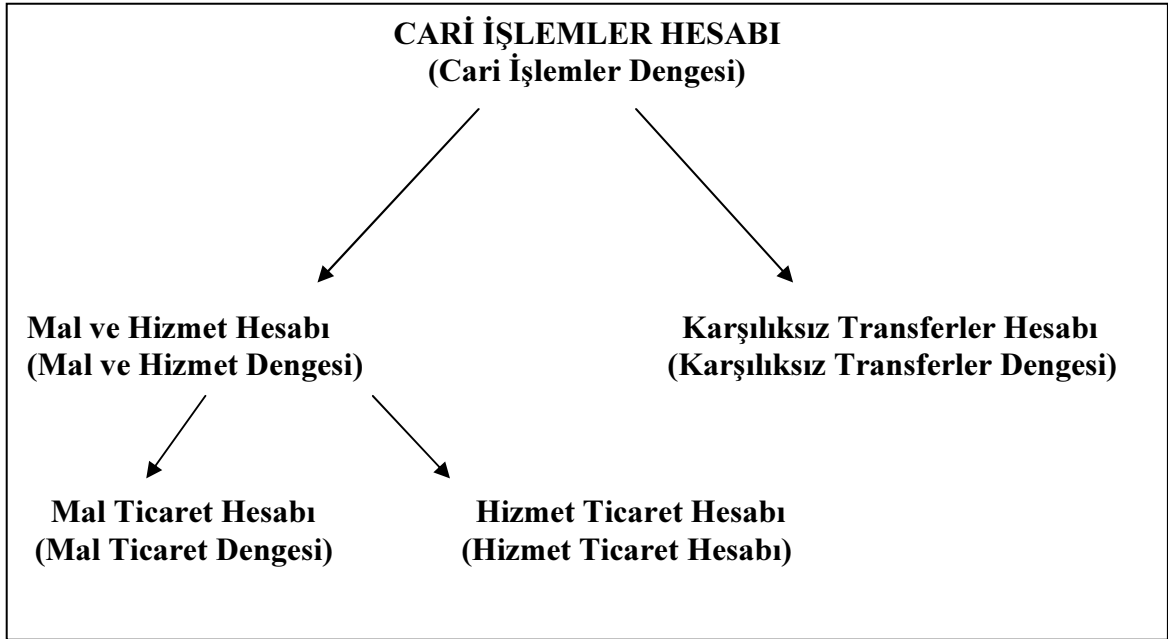
oluşmaktadır. Ancak bu kapsam kabul edilmiş en geniş kapsamdır. Bazı ülkelerde karşılıksız transferlerin tamamı ya da bir kısmı bu hesaptan çıkarılmaktadır(Karluk, 2003; 447-448).

Cari işlemler hesabının alt hesabı olan mal ticareti hesabında, ele alınan ülkedeki yerleşiklerle dış dünyadaki yerleşikler arasında gerçekleşen mal ihracatı ve mal ithalatı yer almaktadır.

Cari işlemler hesabının bir diğer alt hesabı olan hizmet ticareti hesabı ise; belli başlı yedi kalemden oluşmaktadır: Dış turizm, işçi gelirleri, yabancı sermaye yatırımlarının gelir ve giderleri, uluslar arası ulaştırma hizmetleri ve transit ticaret, uluslararası bankacılık ve sigortacılık hizmetleri, diğer özel hizmetler, hükümet hizmetleri. Cari işlemler hesabının karşılıksız transferler hesabına kaydedilen işlemler ise; bir ülkenin satın alma gücünün diğer ülkelere ticari amaçlar dışında karşılıksız olarak devredilmesi durumunda ortaya çıkmaktadır(Karluk, 2003; 449).

Örneğin; hükümetlerin ya da özel kişilerin ve kuruluşların hibe şeklindeki parasal yardımları, gıda ve ilaç gibi ayni yardımlar ve eğitim, sağlık, kültür gibi ticaret dışı alanlarda faaliyet gösteren kuruluşlara ödenen aidatlar karşılıksız transferler hesabına kaydedilmektedirler.

Şekil 1:Cari İşlemler Hesabı



Kaynak: Chacholiades, 1990; 293.

Cari işlemler hesabında dikkati çeken önemli bir nokta, üretim faktörlerinin gelirlerinin ve giderlerinin, hizmet ticareti alt hesabında gösterilmesidir. Yani örneğin sermayenin geliri olan faiz, müteşebbisin geliri olan kâr, emeğin geliri olan ücret ve doğal kaynakların geliri olan rant bu hesap içerisinde ifade edilmektedir. Şekil 1’de de görüldüğü üzere, mal ihracatı ile mal ithalatı arasındaki fark, mal ticareti dengesini, hizmet ihracatı ile hizmet ithalatı arasındaki fark ise; hizmet ticareti dengesini ifade edecektir. Bu iki hesabı birlikte ele aldığımızda mal ve hizmet dengesine ulaşmamız mümkündür. Diğer taraftan karşılıksız transferler hesabında borçlu kısım ve alacaklı kısım toplamı arasındaki fark karşılıksız transferler dengesini oluşturacaktır. Mal ve hizmet dengesi ile karşılıksız transferler dengesi birlikte ele alındığında ise; cari işlemler dengesi elde edilecektir.

1.3.Ödemeler Dengesinde Denge ve Dengesizlik

Başlangıçta ödemeler dengesi kavramını açıklarken ifade ettiğimiz gibi, ödemeler dengesi, muhasebe anlamında her zaman denktir. Yani ödemeler dengesinde borçlu işlemlerin toplamı alacaklı işlemlerin toplamına her zaman eşittir. Ancak bu durum, ödemeler dengesinde ekonomik açıdan da dengenin sağlandığı anlamına gelmeyecektir. Ödemeler dengesine yönelik olarak geliştirilen denge

kavramları doğrultusunda ülkelerin karşı karşıya kalabilecekleri çeşitli ödemeler dengesi sorunlarından bahsedilebilir. Bununla birlikte ödemeler dengesine yönelik olarak ortaya çıkabilecek en önemli sorun, cari işlemler hesabı ile ilgili dengesizlikler olacaktır(www.nber.org).

Çünkü dışa açık bir ekonomide cari işlemler hesabı, makroekonomik performansın ölçülmesinde kullanılan en önemli araç olarak kabul edilmektedir. Cari işlemler hesabının, makroekonomik performansın ölçülmesinde kullanılan en önemli araç olarak nitelendirilmesinin iki temel nedeni vardır(www.nber.org).

1-Cari işlemler hesabı ulusal tasarruf ve yatırımlarla ve dolayısıyla kamu kesimi ile özel kesim tasarruf-yatırım kararlarıyla yakından ilişkilidir. Bu nedenle cari işlemler hesabı dışa açık ekonomilerde iktisadi büyümenin değerlendirilmesinde son derece önemli bir göstergedir.

2-Cari işlemler hesabı döviz kuru ve uluslararası rekabet gücü ile de yakından ilişkilidir. Bu doğrultuda cari işlemler hesabı, dışa açık ekonomilerde ekonominin genel görünümünü ortaya koyan stratejik bir unsur olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla döviz kurları, uluslar arası rekabet düzeyi ve ödemeler dengesi ile ilgili analizlerin mutlaka cari işlemler dengesizlikleri ve bunların olası sebeplerinin incelenmesiyle başlaması gerekmektedir.

Cari işlemler hesabında ortaya çıkan dengesizlikler, niteliklerine ya da oluş sebeplerine göre gelir dengesizliği ve fiyat dengesizliği şeklinde iki temel gruba ayrılabilir. Gelir dengesizliği, nispi fiyatlarda önemli bir değişme olmaksızın reel gelir veya fiyatlar genel düzeyindeki değişikliklere bağlı olarak ortaya çıkarken; fiyat dengesizliği, reel gelir düzeyinde önemli bir değişme olmaksızın nispi fiyatlardaki değişmelere bağlı olarak meydana gelmektedir.

Aslında cari işlemler dengesizliklerinin gelir dengesizliği ve fiyat dengesizliği şeklinde kesin bir biçimde ayrılması mümkün değildir. Çünkü genel olarak ekonomide, nispi fiyatlar değişmeksizin reel gelir veya fiyatlar genel düzeyinin değişmesi pek mümkün olmadığı gibi, reel gelir veya fiyatlar genel düzeyi değişmeksizin nispi fiyatların değişmesi de çoğunlukla söz konusu değildir.

Bu nedenle cari işlemler dengesizlikleri gelir düzeyinin değişmesini gerektiriyorsa gelir dengesizliği, mal veya faktör fiyatlarının değişmesini gerektiriyorsa da fiyat dengesizliği olarak adlandırılabilir(Kazgan, 1972; 294-295).

Cari işlemler hesabında ortaya çıkan gelir dengesizliği, konjonktürel dengesizlik ve uzun süreli dengesizlik şeklinde bir alt ayırıma tabi tutulabilir. Konjonktürel dengesizlik konjonktür dalgalarının farklı ülkelerde farklı safhaları izlemeleri ya da aynı safhaları izlese de ithal malları gelir veya fiyat esnekliklerinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

Uzun süreli dengesizlik ise; ülkelerin farklı iktisadi gelişme safhalarında olmaları ya da herhangi bir ülkede, diğer ülkelerde böyle bir gelişme olmaksızın teknolojik bir gelişmenin ortaya çıkması sonucunda meydana gelmektedir. Cari işlemler hesabında görülen fiyat dengesizliği de, mal düzeyinde dengesizlik ve üretim faktörleri düzeyinde dengesizlik şeklinde gruplandırılabilir. Mal düzeyinde dengesizlik ithal ve ihraç mallarına ilişkin arz ve talepte meydana gelen değişikliklere bağlı olarak ortaya çıkarken; faktör düzeyinde dengesizlik, ele alınan ülkedeki faktör fiyatlarının ülkenin faktör donanımını yansıtmadığı durumlarda meydana gelmektedir.

Cari işlemler dengesizliklerinin nedenleri, ilerleyen aşamalarda ayrıntılı bir biçimde inceleneceğinden, burada cari işlemler dengesizliklerinin nedenlerine daha fazla değinilmeyecektir.

Ancak, belirtilmesi gereken en önemli nokta, sebebi ne olursa olsun cari işlemler dengesizliklerinin, ekonomi üzerinde kapsamlı etkiler yaratacağıdır. Cari işlemler hesabında ortaya çıkan dengesizlikler; cari işlemler açığı ya da cari işlemler fazlası şeklinde kendini göstermektedir.

Bununla birlikte, çalışmamızda bizim için önemli olan, cari işlemler açıkları olacaktır. Çünkü 1970’li yıllardan günümüze kadar gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı en önemli ödemeler dengesi sorununun cari işlemler açığı olduğu ifade edilebilir.

Nitekim S.Edwards tarafından yapılan çalışmada bu görüşü doğrular niteliktedir. S.Edwards, çalışmasında 1970-2001 arası dönemde 157 gelişmiş ve

gelişmekte olan ülke üzerinde cari işlemler hesabına ilişkin olarak 3655 adet gözlem yapmış ve bu gözlemlerin sadece 923'ünün cari işlemler fazlasını gösterirken, geriye kalan 2732 gözlemin cari işlemler açığını işaret ettiğini belirtmiştir (Edwards, 2004; 6-7).

Bu doğrultuda, önce cari işlemler açıklarının ne anlama geldiği ve bu açıkların nedenleri açıklanacak, daha sonra ise; cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliği ayrıntılı bir biçimde analiz edilecektir.

1.3.1. Cari İşlemler Hesabı Açıkları ve Açıkların Nedenleri

Cari işlemler açıklarının ne anlama geldiğini inceleyebilmemiz için öncelikle cari işlemler hesabı ile ulusal gelir hesapları arasındaki ilişkiyi tespit etmemiz gerekmektedir. Cari işlemler hesabı ile ulusal gelir hesapları arasındaki ilişki, basit matematiksel denklemler vasıtasıyla ifade edilebilir.

$GNP_t = GDP_t + r_t B_t$	(1.1)
$GDP_t = Y_t$	(1.2)
$GNP_t = Y_t + r_t B_t$	(1.3)
$Y_t = C_t + I_t + G_t + (X_t - M_t)$	(1.4)
$(X_t - M_t) = NX_t$	(1.5)
$Y_t = C_t + I_t + G_t + NX_t$	(1.6)
$CA_t = NX_t + r_t B_t$	(1.7)
$GNP_t = C_t + I_t + G_t + NX_t + r_t B_t$	(1.8)
$NX_t + r_t B_t = GNP_t - C_t - I_t - G_t$	(1.9)
$GNP_t - C_t - G_t = S_t$	(1.10)
$CA_t = S_t - I_t$	(1.11)
$S_t = (B_{t+1} + K_{t+1} - B_t - K_t)$	(1.12)
$I_t = K_{t+1} - K_t$	(1.13)
$CA_t = B_{t+1} + K_{t+1} - B_t - K_{t+1} - K_t + K_t$	(1.14)
$CA_t = B_{t+1} - B_t$	(1.15)

Denklemlerde t, cari dönemi; t + 1, bir sonraki dönemi; GNP, gayri safi milli hâsılayı; GDP, gayri safi yurt içi hâsılayı; Rb, net dış âlem gelirini; C, tüketim harcamalarını; I, yatırım harcamalarını; G, kamu harcamalarını; X, mal ve hizmet ihracatını; M, mal ve hizmet ithalatını; NX, net mal ve hizmet ticaretini; CA, cari

işlemler hesabını; S, tasarrufları; B, net dış varlık stokunu; K, ulusal sermaye stokunu belirtmektedir. Denklemlerden de görüldüğü gibi, cari işlemler hesabı ulusal gelir ile ulusal harcamalar arasındaki farkı ifade etmektedir. Cari işlemler hesabı aynı zamanda, ulusal tasarruflar ile ulusal yatırımlar arasındaki farkı da göstermektedir. 1.15 numaralı denkleme göre ise cari işlemler hesabı; ülkenin net dış varlık stokundaki değişimi ortaya koymaktadır. Dolayısıyla cari işlemler açığı ulusal harcamaların ulusal geliri aştığını, yurt içinde yapılan yatırımların ulusal tasarruflarla karşılanamadığını ve ülkenin net dış varlık stokunda bir azalma meydana geldiğini göstermektedir. Bir ülkede ortaya çıkan cari işlemler açığı üç farklı bakış açısıyla analiz edilebilir. Bunlardan ilki, ulusal bakış açısıyla gelir ve üretim hesaplarıyla ilişkili olarak cari işlemler açıklarının analiz edilmesidir. Ulusal bakış açısıyla cari işlemler açığı, ulusal tasarruf ve yatırım kararlarının dış ticaret ve cari işlemler dengesine nasıl yansıdığını ortaya koymaktadır. Bilindiği gibi bir ülkede tasarrufların iki temel kaynağı bulunmaktadır. Bunlardan ilki ulusal tasarruflar, ikincisi ise; cari işlemler açığı sonucunda ülkeye gelen yabancı sermayedir. Diğer taraftan ulusal tasarruflar ve ülkeye gelen yabancı sermayeden oluşan toplam tasarrufların, özel kesim yatırımları ve kamu kesimi bütçe açığı nedeniyle talep edildiği dikkate alındığında şu eşitliğe ulaşılabacaktır.

$$\text{Ulusal Tasarruflar} + \text{Cari İşlemler Açığı} = \text{Özel Kesim Yatırımları} + \text{Kamu Kesimi Bütçe Açığı}$$

Bu eşitliğe göre cari işlemler açığı, ulusal tasarruflarla karşılanamayan özel kesim yatırımları ve kamu kesimi bütçe açığının toplamını ifade edecektir. Yani cari işlemler açığı ülkenin kaynaklarının ötesinde yaşadığı anlamına gelecektir. Hiç şüphesiz kamu kesimi bütçe açığı bütçe fazlasına dönüştüğünde eşitliğin sol tarafına geçecek ve ülkenin kaynaklarının bir bölümünü oluşturacaktır. Benzer şekilde cari işlemler açığı da cari işlemler fazlasına dönüştüğünde denklemin sağ tarafına geçecek ve kaynak kullanımını gösterecektir(Mann, 2002; 135).

Cari işlemler açığı, aynı zamanda, uluslararası bakış açısıyla cari işlemler hesabı ve özellikle dış ticareti belirleyen faktörler çerçevesinde de analiz edilebilir. Bu analizde özellikle cari işlemler açığına yol açabilecek ithal ve ihraç malları fiyat ve gelir elastikiyetleri ile verimlilik artışları gibi yapısal faktörler üzerinde

durulmaktadır. Dolayısıyla, bu tür bir analizde cari işlemler açığının altında yatan yapısal unsurlara odaklanılmaktadır.

Cari işlemler açığı, uluslararası bakış açısıyla sermaye akımları ile ilişkili olarak da analiz edilebilir. Böyle bir analizde cari işlemler açığını finanse eden sermaye akımlarının, ülkeler arası farklı getiri oranları ve yatırımcılar tarafından arzulanan portföy düzenlemesi gibi unsurlardan nasıl etkilendiği araştırılacaktır. Yani bu analizde uluslararası yatırımcılara aktif bir rol verilmektedir(Mann, 2002; 137-142).

Özellikle son yıllarda uluslararası sermaye akımlarının çok büyük boyutlara ulaşmasıyla birlikte, cari işlemler açıkları ile uluslararası sermaye akımları arasındaki ilişki yoğun bir biçimde tartışılmaya başlanmıştır. Çünkü cari işlemler açıklarının tamamıyla uluslararası sermaye hareketleri tarafından belirlenmesi durumunda, ulusal gelir ve üretim hesaplarıyla ilgili olarak ve uluslararası mal ve hizmet ticareti ile ilgili olarak yapılan cari işlemler açığı analizleri bir anlam ifade etmeyecektir. Cari işlemler açıklarının tamamıyla uluslararası sermaye hareketleriyle belirlendiğini kabul etmek de mümkün değildir. Çünkü örneğin, cari işlemler açığı veren bir ülkede, bu açığı finanse eden yabancı sermaye, beklentilerde meydana gelen herhangi bir değişiklik nedeniyle ülkeden çıkarsa, ülkeye yeniden sermaye çekebilmek için faiz hadleri yükseltebilecek ve bu durum tüketim ve yatırım harcamalarını azaltabilecektir. İşte sermaye çıkışı ile birlikte tüketim ve yatırım harcamalarında meydana gelen değişiklikler bizi, ulusal bakış açısıyla gelir ve üretim hesaplarıyla ilgili olarak yapılan cari işlemler açığı analizlerine geri götürecektir. Dolayısıyla, cari işlemler açıklarına ilişkin olarak açıkladığımız tüm bu analizler birbirleriyle yakından ilişkilidir.

Tarihsel süreç içerisinde, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde iktisatçıların cari işlemler açıkları analizleri ve cari işlemler açıkları ile ilgili görüşleri önemli farklılıklar göstermiştir.

Bu nedenle, cari işlemler açıklarını genel olarak açıklarken, iktisatçıların cari işlemler açıkları ile ilgili görüşlerine de kısaca değinmemiz yerinde olacaktır. İkinci

Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında pek çok iktisatçı, cari işlemler açıklarının iktisadi açıdan ciddi bir sorun olduğunu ifade etmiştir.

Bu dönemde J.E.Meade, A.Harberger, S.Laursen, L.A. Metzler, F.Machlup, H.Johnson gibi iktisatçılar; cari işlemler açıklarının ulusal gelir ve ulusal harcamalar arasındaki farka eşit olduğunu kabul etmişler ancak genellikle nispi fiyat değişimleri ile ticaret akımları arasındaki ilişkiye odaklanmışlardır.

Bu iktisatçılar, cari işlemler açıklarının temelde nispi fiyatlardaki bozulmalardan kaynaklandığını öne sürmüşler ve cari işlemler açıkları karşısında döviz kuru düzenlemelerine başvurulması gerektiğini savunmuşlardır.

Diğer taraftan yapısalcı iktisatçılar, özellikle gelişmekte olan ülkelerde görülen dış ticaret ve cari işlemler açıklarının yapısal bir karaktere sahip olduğunu belirtmişler ve bu açıkların uzun dönemde ülkelerin büyüme kabiliyetini sınırladığını iddia etmişlerdir.

Yapısalcı iktisatçılar, gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan cari işlemler açıklarının döviz kuru politikalarıyla giderilemeyeceğini ve yapılması gerekenin, ithal ikamesi politikası vasıtasıyla sanayileşmenin teşviki olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu görüşler, Latin Amerika'da Birleşmiş Milletler Latin Amerika Ekonomi Komisyonu Sekreteri R.Prebish tarafından, Asya'da ise; Profesör P.C.Mahalanobis tarafından savunulmuştur.

1980'li yıllara gelindiğindeyse; kamu kesimi bütçe dengesi sağlandığı takdirde ortaya çıkan cari işlemler açıklarının özel kesim tasarruf-yatırım kararlarını yansıttığı ve bu nedenle söz konusu cari işlemler açıklarından endişelenilmemesi gerektiği ifade edilmeye başlanmıştır.

Bu görüş, 1981 senesinde, IMF çalışanlarından E.W.Robischek tarafından da belirtilmiştir. E.W.Robischek, 1981 yılında Şili'de cari işlemler açıklarının GSYİH'nın %14'ünü aştığını vurgulayarak, kamu kesimi bütçe dengesi sağlanması halinde ortaya çıkan açıkların özel kesimin optimal tasarruf-yatırım kararlarını yansıttığını ve dolayısıyla ekonomi üzerinde herhangi bir olumsuz etkisinin olmayacağını iddia etmiştir.

Ancak bu açıklamalardan kısa bir süre sonra Şili ciddi bir borç krizi ile karşılaşmış ve GSYİH'sında %14'lük bir daralma yaşamıştır. Aslında yüksek cari işlemler açıklarının kamu kesimi bütçe dengesi sağlandığı takdirde iktisadi açıdan bir endişe kaynağı olmayacağı görüşü ilk kez, İngiltere Maliye Bakanı N. Lawson tarafından, IMF'de İngiltere'nin ödemeler dengesi sorunlarına yönelik olarak yapılan bir konuşmada ifade edilmiştir. Bu nedenle söz konusu görüş, "Lawson Doktrini" olarak adlandırılmaktadır. Her ne kadar Lawson Doktrini çerçevesinde özel kesim tasarruf-yatırım kararlarından kaynaklanan cari işlemler açıklarının iktisadi açıdan önemli olmadığı ifade edilmişse de, gerek 1980'lerde gerekse 1990'larda yaşanan pek çok kriz, bu görüşün çok doğru olmadığını ortaya koymuştur. Nitekim 1980'li yılların başında Şili'de, 1990'lı yılların başında Meksika'da ve Arjantin'de ve 1997'de Doğu Asya'da yaşanan krizlerde, kamu kesimi bütçe dengesi sağlandığı halde özel kesimin tasarruf-yatırım kararlarını yansıtan cari işlemler açıklarının krizin önemli bir nedeni olduğu pek çok iktisatçı tarafından kabul edilmiştir. Dolayısıyla, Lawson Doktrini, gerçeklerle çok fazla bağdaşmamaktadır. Lawson Doktrini'nin gerçeklerle bağdaşmamasının nedenlerini, yani Lawson Doktrini'nin belli başlı eksikliklerini belirtelim

(<http://www.oecd.org/dataoecd/18/39/1922517.pdf>).

Öncelikle Lawson Doktrini, varsayımları itibarıyla çelişkilidir. Lawson Doktrini'ni savunanlar özel kesimin rasyonel karar aldığını kabul etmekle birlikte, Rasyonel Beklentiler Hipotezi'ne inanmamaktadırlar.

Çünkü Rasyonel Beklentiler Hipotezi'ne göre, cari işlemler hesabı kamu kesimi bütçe dengesi sağlansa da sağlanmasa da özel kesim kararlarını yansıtacaktır. Bilindiği gibi, Ricardo Denkliği'ne göre, ekonomik birimler tüketim, yatırım ve tasarruf kararlarını kamu kesimi bütçe dengesine bağlı olarak ayarlayacaklardır.

Dolayısıyla, Rasyonel Beklentiler Hipotezi, kamu kesimi bütçe dengesi sağlansa da sağlanmasa da, cari işlemler açıklarından endişelenilmemesi gerektiğini, çünkü cari işlemler açıklarının her iki durumda da özel kesimin kararlarını yansıttığını ifade etmektedir. Lawson Doktrini, yapılan yatırımlardan beklenen getirilerle gerçekleşen getirilerin her zaman eşit olduğunu, yani yatırımlar sonucunda

bir kayıp ile karşılaşılmasının mümkün olmadığını varsaymaktadır. Oysa yapılan yatırımlardan beklenen getiriler ile gerçekleşen getiriler, çeşitli piyasa başarısızlıkları nedeniyle farklılıklar gösterebilmektedir. Bu piyasa başarısızlıklarından ilki, Harberger Dışsallığı'dır. Harberger Dışsallığı'na göre özel kesimde borç alan ekonomik birimler, dış borçlanmanın yükselen marjinal sosyal maliyetini içselleştirememektedirler.

İkinci olarak büyük politika değişikliklerinden sonra, sürekli gelire ilişkin aşırı iyimser beklentiler aşırı borçlanmaya yol açmakta ve finansal piyasalardaki asimetric enformasyon bu borçların etkin bir şekilde değerlendirilmesini engellemektedir. Lawson Doktrini, cari işlemler açığı ile birlikte, cari işlemler açığını aşan düzeyde ülkeye gelen yabancı sermayenin olası etkilerini de göz ardı etmektedir. Bilindiği gibi, cari işlemler açığını aşan düzeyde ülkeye gelen yabancı sermaye, ulusal paranın aşırı değerlenmesine yol açarak optimal olmayan yatırımlara neden olacak ve ihracatın çeşitlendirilmesi ile verimlilik artışının sağlanması gibi hedeflerin gerçekleştirilmesini engelleyecektir. Bu durumda, uzun dönem büyüme performansı üzerinde olumsuz etkiler yaratabilecektir. Lawson Doktrini'nde özel kesim kararlarından kaynaklanan cari işlemler açıklarının önemli olmadığı ifade edilse de, genel olarak yabancı yatırımcılar cari işlemler açıklarının kaynağından çok, cari işlemler açıklarının düzeyine bakmaktadırlar. Dolayısıyla, yabancı yatırımcılar, cari işlemler açığı ve dış borç miktarı belli bir değeri aştığında ülke riskinin arttığını düşünerek ülkeye yatırım yapmaktan vazgeçebilecekler ve bu durum üretim, iktisadi büyüme gibi makroekonomik unsurları negatif yönde etkileyebilecektir. Özetle, cari işlemler açıkları gerek nedenleri gerekse olası sonuçları itibarıyla her zaman dikkatli bir şekilde analiz edilmesi gereken bir makroekonomik gösterge olarak nitelendirilebilir. Çünkü cari işlemler açıkları, özellikle gelişmekte olan ülkelerde belki kısa dönemde ulusal tasarruflarla gerçekleştirilemeyecek yatırımların gerçekleştirilmesini sağlasa da, dolaysız yabancı sermaye yatırımları ile finanse edilmediği takdirde aynı zamanda ülkenin dış borçlarının artmasına da neden olacaktır. Alınan dış borçlar vasıtasıyla yapılan yatırımlardan sağlanan getiriler, bu borçları ödemeye yeterli olmadığına ise; ekonomide ciddi sorunlar ortaya çıkabilecektir. Cari işlemler açıklarının nedenleri,

ele alınan ülkelere ve dönemlere bağlı olarak büyük farklılıklar gösterebilmektedir. Örneğin, 1980’li yıllarda cari işlemler açıklarının temel nedenleri dış ticaret hadlerindeki bozulmalar ve bütçe açıklarıyken, 1990’lı yıllarda gelişmiş ülkelerdeki ekonomik koşullar nedeniyle, gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere ciddi bir sermaye akımının yaşanması, gelişmekte olan ülkelerin kaçınılmaz bir biçimde cari işlemler açıklarıyla karşılaşmalarına yol açmıştır. Dolayısıyla, cari işlemler açıklarının nedenleri, bir taraftan cari işlemler açığı yaşayan ülkenin makroekonomik koşullarına, diğer taraftan da dünya konjonktüründeki gelişmelere bağlı olarak değişebilmektedir. Cari işlemler açıklarının nedenleri, içsel ve dışsal nedenler şeklinde iki temel başlık altında toplanabileceği gibi, yapısal ve parasal nedenler şeklinde de gruplandırılabilir. Ancak cari işlemler açıklarının nedenleri arasındaki sıkı ilişki, böyle bir ayrımı büyük ölçüde engellemektedir.

Dolayısıyla, çalışmamızda cari işlemler açıklarının nedenleri, herhangi bir ayrıma tabi tutulmaksızın tek tek ele alınacaktır. Cari işlemler açıklarının nedenlerine yönelik olarak yapılan çalışmalara bakıldığında, bütçe açıkları ve dış ticaret hadleri gibi bazı unsurların cari işlemler açıkları üzerindeki etkisi konusunda çok sayıda teorik ve ampirik çalışmanın bulunduğu, ancak cari işlemler açıklarına yol açabilecek tüm unsurların birlikte ele alındığı çok fazla ampirik çalışma olmadığı görülebilir.

1.3.1.1.İktisadi Gelişme Düzeyi

Cari işlemler açıklarının en önemli nedenlerinden biri, ülkenin iktisadi gelişme düzeyidir. Bilindiği gibi gelişmenin ilk evrelerinde, ülkeler genellikle kalkınmalarını gerçekleştirebilmek için yüksek düzeyde yatırım yapmak zorundadırlar. Bununla birlikte, ulusal gelirin ve dolayısıyla ulusal tasarrufların düşük olması, kalkınma için gerekli olan yatırımların, yabancı sermaye yoluyla gerçekleştirilebilmesine yol açmaktadır. Cari işlemler hesabının ulusal tasarruflar ile ulusal yatırımlar arasındaki farka eşit olduğu dikkate alındığında, bu durum kaçınılmaz olarak cari işlemler açıklarına yol açacaktır. Gelişmenin ilerleyen evrelerinde ise; ulusal gelir ve ulusal tasarruf düzeyi, yapılması gereken yatırımları aşmakta ve fark, cari işlemler fazlalarına neden olmaktadır. Ülkelerin gelişme düzeyleri ile cari işlemler hesapları arasındaki ilişki iktisatçılar tarafından 1900’lü

yılların başından itibaren incelenmeye başlanmış ve yapılan çalışmalar doğrultusunda gelişme düzeyi ile cari işlemler hesabı arasındaki ilişkiyi ortaya koyan “Balance Of Payments Stages Hypothesis”² geliştirilmiştir.

Cari işlemler hesabı ile gelişme düzeyi arasında doğrudan bir ilişkinin bulunduğunu öne süren bu hipotez, 1960’lı yıllardan itibaren önemini yitirmiş, ancak 1990’lı yıllarda iktisatçılar tarafından tekrar ele alınmaya başlamıştır. Ödemeler Dengesi Evreleri Hipotezi’ne göre; her ülke aynı gelişme düzeyinde bulunmamakla birlikte, ülkelerin hepsi sonuçta kalkınmasını tamamlayıp gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşabilmektedir. Bu hipotez, sermayenin uluslar arası faiz farklılıklarına göre serbestçe hareket ettiğini varsaymakta ve ayrıca sermayenin gittiği ülkede büyümeyi hızlandırdığını da kabul etmektedir. Ödemeler Dengesi Evreleri Hipotezi’ne göre; sermayenin kıt olduğu ülkelerde, bu üretim faktörünün verimliliği ve getirisi yüksek olacaktır. Dolayısıyla, uluslararası yatırımcıların kârlılık beklentileri doğrultusunda sermayenin söz konusu ülkelere gitmesi, bir taraftan bu ülkelerde büyümeyi hızlandırırken, diğer taraftan da üretim faktörlerinin etkin tahsisini sağlayacaktır.

Sonuçta, büyümenin hızlanması, ülkenin ileri gelişme evrelerine geçmesine yol açacak ve artan tasarruflar da başlangıçtaki sermaye girişleri nedeniyle ortaya çıkan faiz ödemelerinde kullanılacaktır. Ödemeler Dengesi Evreleri Hipotezi’ne göre; bir ülkenin dış borçluluk düzeyi, cari işlemler hesabı ve iktisadi gelişme düzeyi arasındaki ilişki, bir tablo vasıtasıyla da açıklanabilir.

Tablo 1:Ödemeler Dengesi Evreleri Hipotezi’ne Göre Ülkelerin İktisadi Gelişme Düzeyi ve Cari İşlemler Hesabı Arasındaki İlişki

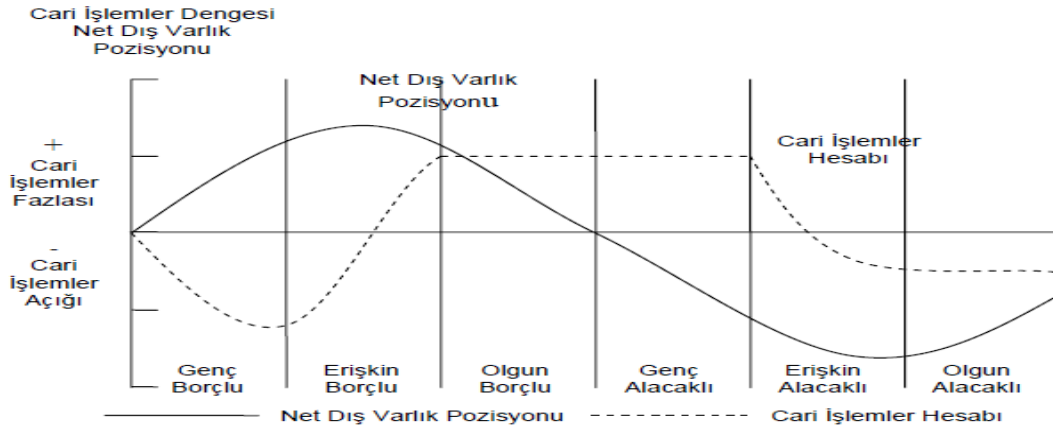
<i>Gelişme Evresi</i>	<i>Dış Borçluluk Yapısı</i>	<i>Cari İşlemler Hesabı</i>
1	Genç Borçlu	Açık
2	Erişkin Borçlu	Önce Açık, Sonra Fazla
3	Olgun Borçlu	Fazla
4	Genç Alacaklı	Fazla
5	Erişkin Alacaklı	Önce Açık, Sonra Fazla
6	Olgun Alacaklı	Açık

Kaynak: Kindleberger, 1987; 35.

² Ödemeler Dengesi Evreleri Hipotezi.

Tablodan da görüldüğü gibi, gelişmenin ilk evrelerinde genç borçlu konumdaki ülkeler, kalkınmalarını gerçekleştirebilmek için dışarıdan borçlanmakta ve cari işlemler hesaplarında açıklarla karşılaşmaktadırlar. İlerleyen evrelerde ise; kalkınmanın gerçekleştirilmesiyle birlikte cari işlemler hesabı fazla vermeye başlamakta, ancak önceki dönemlerde alınan borçlar nedeniyle ülke bir süre daha dışarıya karşı net dış borçlu konumda kalmaktadır. Gelişmenin son evrelerinde ise; ülke dışarıya sermaye ihraç etmeye başlamakta ve dış dünyaya karşı net alacaklı hale gelmektedir. Ödemeler Dengesi Evreleri Hipotezi'nde belirtilen bu aşamalar aynı zamanda bir şekil yardımıyla da net bir biçimde gösterilebilir.

Şekil 2:Ödemeler Dengesi Evreleri Hipotezi'ne Göre Ülkelerin İktisadi Gelişme Düzeyi ve Cari İşlemler Hesabı Arasındaki İlişki



Kaynak: Kindleberger, 1968; 485.

Şekil 2'de, bir ülkenin çeşitli gelişme evrelerinde karşı karşıya kaldığı dış borçluluk düzeyi ve cari işlemler hesabı gösterilmektedir. Daha önce de açıklandığı gibi, gelişmenin ilk evresinde ülke dışarıya karşı borçlu durumdadır ve cari işlemler hesabı açık vermektedir. İkinci evrenin ortasından itibaren ise; cari işlemler hesabı fazla vermeye ve dış borçlar azalmaya başlamaktadır. Üçüncü ve dördüncü evrelerde cari işlemler hesabında herhangi bir değişme olmazken, dış borçlar azalmaya devam etmekte ve dördüncü evrenin başından itibaren de, ülke net alacaklı konuma geçmektedir.

Gelişmenin ileri evresi olarak nitelendirilebilecek beşinci evrede, tasarrufların giderek azalması ve tüketim artışı cari işlemler fazlalarını azaltmakta ve bu evrenin sonuna doğru cari işlemler fazlalarının cari işlemler açıklarına dönmesi, ülkenin net dış varlıklarının da azalmasına yol açmaktadır. Ödemeler Dengesi Evreleri Hipotezi,

bir ülkenin ödemeler dengesi sorunlarının, o ülkenin gelişme düzeyi ile yakından ilişkili olduğunu vurgulaması bakımından önemli bir hipotez olmakla birlikte çeşitli eksikliklere de sahiptir. Öncelikle bu hipotez, her ülkenin ihtiyaç duyduğu sermayeye ulaşmasıyla kalkınabileceğini varsaymaktadır. Oysa J.N.Bhagwati'nin de ifade ettiği gibi, ülkeye gelen yabancı sermaye bazen fakirleştiren büyümeye neden olabilmektedir.

Fakirleştiren Büyüme Hipotezi'ne göre, ülkeye gelen yabancı sermaye ihraç mallarının üretimini arttırmakta ve bu malların fiyatını düşürmektedir. Böyle bir durumda, ihraç mallarına yönelik dış talebin inelastik olması, düşen fiyatlar karşısında talebin, fiyat düşüşünün gelir üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi giderecek kadar artmasını engellemekte ve sonuçta ülke ulusal gelirinde bir azalma yaşanmaktadır(Meier, 1963; 49-50).

Dolayısıyla, Ödemeler Dengesi Evreleri Hipotezi, ülkeye gelen yabancı sermaye ile birlikte gelişme evrelerinin tersine dönebileceğini dikkate almamaktadır. Ödemeler Dengesi Evreleri Hipotezi, ayrıca, iktisadi gelişme düzeyi dışında ödemeler dengesini etkileyebilecek reel döviz kuru, dış ticaret hadleri gibi makroekonomik faktörleri de göz ardı etmektedir. Dolayısıyla, bu hipotez, ödemeler dengesi sorunlarını tek başına açıklamakta yeterli değildir ve geliştirilmeye muhtaçtır. Ödemeler Dengesi Evreleri Hipotezi, yukarıda ifade edilen eksikliklere sahip olmasına rağmen, cari işlemler açıklarının nedenlerine yönelik olarak yapılan çalışmalar genellikle bu hipotezi doğrular nitelikte sonuçlara ulaşmıştır. Nitekim C.Calderon, A.Chong ve N.Loayza tarafından gelişmekte olan ülkelerde cari işlemler açıklarının nedenlerine yönelik olarak yapılan çalışmada, gelişmekte olan ülkelerin gelir düzeylerinin gelişmiş ülkelerin gelir düzeylerine yaklaştıkça, cari işlemler açıklarının azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Benzer şekilde M.D. Chinn ve H.Ito tarafından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde cari işlemler açıklarının nedenlerine yönelik olarak yapılan çalışmada da, ülkelerin nispi gelir düzeyleri arttıkça, cari işlemler açıklarının azaldığı gözlemlenmiştir.

Yapılan bu ampirik çalışmalar doğrultusunda, cari işlemler açıklarının, ülkelerin iktisadi gelişme düzeyleri ile yakından ilişkili olduğu, özellikle gelişmekte olan ülkelerde iktisadi gelişme düzeyi yükseldikçe cari işlemler açıklarının azaldığı belirtilebilir.

1.3.1.2.İktisadi Büyüme

Tıpkı iktisadi gelişme düzeyinde olduğu gibi bir ülkenin iktisadi büyüme düzeyi de, cari işlemler açıklarına neden olabilecek en önemli faktörler arasında yer almaktadır. Bununla birlikte iktisadi büyümenin cari işlemler hesabı üzerindeki etkisi konusunda, iktisatçılar arasında tam bir görüş birliğine varılamamıştır.

Bazı iktisatçılar, iktisadi büyümenin cari işlemler açıklarına yol açacağını iddia ederlerken, diğerleri iktisadi büyümeyle birlikte cari işlemler fazlalarıyla karşılaşılabilceğini belirtmişlerdir.

İktisadi büyümenin cari işlemler hesabı üzerinde yaratacağı etki konusunda tam bir görüş birliğine varılamamasının temel nedeni, iktisadi büyümeyle birlikte, ekonomik birimlerin davranışlarının önceden net bir şekilde tespit edilememesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin, iktisadi büyümeyle şayet yatırımlardaki artış tasarruflardaki artışı aşarsa, bu durumda kaçınılmaz bir biçimde cari işlemler açığı ile karşılaşılacak, tasarruflardaki artışın yatırımlardaki artışı aşması halinde ise; cari işlemler fazlası ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla, iktisadi büyümenin cari işlemler hesabı üzerindeki etkisi, tamamıyla ekonomik birimlerin davranışlarına bağlıdır.

Cari işlemler hesabını dönemler arası bakış açısıyla inceleyen iktisatçılar, iktisadi büyümenin, cari işlemler hesabı üzerindeki etkisinin, büyümenin geçici ya da kalıcı bir nitelik taşımasına bağlı olarak değişeceğini ifade etmişlerdir. R.Glick ve K.Rogoff, yaptıkları çalışmada, geçici verimlilik artışı sonucu ortaya çıkan büyümenin, cari geliri sürekli gelirden daha fazla arttıracığını, bu durumun, yatırım kararlarını etkilemeyeceğini öne sürmüşlerdir. R.Glick ve K.Rogoff'a göre böyle bir durumda, cari gelirdeki artışa bağlı olarak ekonomik birimlerin tasarruflarını arttırması, cari işlemler fazlasına neden olacaktır.

Verimlilikteki kalıcı bir artışla birlikte gerçekleşen büyüme ise; ekonomik birimlerin tüketim ve yatırımlarını sürekli gelirde meydana gelen artıştan daha fazla arttırarak, cari işlemler açıklarına yol açacaktır(Glick, Rogoff, 1995; 164-165).

M.D. Chinn ve E.S.Prasad da, cari işlemler açıklarının nedenlerine yönelik olarak yaptıkları çalışmada benzer şekilde, iktisadi büyümenin cari işlemler hesabı üzerindeki etkisinin, ekonomik birimlerin iktisadi büyümeye ilişkin beklentilerine bağlı olarak değişeceğini belirtmişlerdir. M.D. Chinn ve E.S.Prasad’a göre ekonomik birimler, iktisadi büyümenin sürekli gelirlerini arttırdığını varsaydıklarında, sürekli gelir hipotezinde de belirtildiği gibi, tasarruflarını azaltıp tüketim ve yatırımlarını arttıracaklardır.

Dolayısıyla, bu durum, cari işlemler açıklarına yol açacaktır. İktisadi büyüme ile birlikte, gelirde geçici bir artış olması halinde ise; tüketim ve yatırım değişmezken, tasarruflar artacak ve sonuçta cari işlemler fazlası ortaya çıkacaktır.

Dolayısıyla iktisadi büyümenin cari işlemler hesabı üzerindeki etkisi, ekonomik birimlerin büyümeyle birlikte tasarruf, tüketim ve yatırım kararlarını nasıl değiştirdiklerine bağlı olacaktır.Tarihsel süreç içerisinde ülke deneyimlerine bakıldığında, iktisadi büyümeyle birlikte genel olarak cari işlemler açıklarıyla karşılaşıldığı görülmektedir. Yüksek büyüme oranları ekonomik birimlerde geleceğe yönelik aşırı iyimser beklentilere yol açarak, tüketim ve yatırım talebinde bir patlama yaratmaktadır. Geleceğe yönelik beklentilerde meydana gelen iyileşme aynı zamanda ülkeye gelen yabancı sermaye miktarını arttırmakta ve böylece tüketim ve yatırım harcamalarının finansmanını da kolaylaştırmaktadır. Sonuçta tüketim ve yatırım talebindeki hızlı artış, finansman kısıtlarının da ortadan kalkmasıyla birlikte cari işlemler açıklarına neden olmaktadır. İktisadi büyüme ile cari işlemler hesabı arasındaki ilişkinin incelendiği ampirik çalışmaların bazılarında, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde birbirinden farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin, M.D. Chinn ve E.S.Prasad, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde cari işlemler açıklarının nedenlerine yönelik olarak yaptıkları çalışmada, gelişmiş ülkelerde iktisadi büyümedeki artışla birlikte cari işlemler açıklarının azaldığı, ancak gelişmekte olan ülkelerde iktisadi büyümedeki artışla birlikte cari işlemler açıklarının da arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Bununla birlikte C.L.Freund, R.Clarida, J.Prendergast

tarafından yapılan çalışmalarda ise; iktisadi büyümenin gelişmiş ülkelerde de cari işlemler açıklarını arttırdığı görülmüştür

(<http://www.federalreserve.gov/pubs/ifdp/2000/692/ifdp692.pdf>).

Cari işlemler açıklarının nedenlerine yönelik olarak yapılan ampirik çalışmalar bir bütün olarak incelendiğinde, iktisadi büyümedeki artışın gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda cari işlemler açıklarına yol açtığı görülmektedir. Bu doğrultuda, iktisadi büyüme ile cari işlemler açıkları arasında genel olarak pozitif bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılabilir.

1.3.1.3.Ulusal Tasarruflar ve Yatırımlar

Bilindiği gibi cari işlemler hesabı, ulusal tasarruflarla ulusal yatırımlar arasındaki farka eşittir. Dolayısıyla ulusal tasarruflardaki bir düşme ya da ulusal yatırımlardaki bir artış, şayet cari işlemler hesabı başlangıçta dengede ise; kaçınılmaz bir biçimde cari işlemler açıklarına yol açacaktır. Bu doğrultuda ekonomik birimlerin tasarruf ve yatırım kararlarını etkileyen tüm faktörlerin, cari işlemler hesabını da etkileyeceği söylenebilir.

Teorik olarak ekonomik birimlerin yatırım kararlarını açıklamak için geliştirilen en eski model, hızlandıran modelidir. Bu model, ekonomik birimlerin yatırım kararını üretim artışına bağlamakta ve üretim miktarı arttıkça yatırımların da artacağını varsaymaktadır. Daha sonraki yıllarda geliştirilen neoklasik modeller ise; üretim miktarındaki artışın yanı sıra, yatırım maliyetinin de yatırım kararlarını belirleyen temel unsurlar içerisinde yer aldığını ifade etmektedirler(Bosworth, Collins, Reinhart, 1999; 155).Ekonomik birimlerin tasarruf kararlarını açıklamaya yönelik olarak geliştirilen modellerin merkezinde ise; “yaşam boyu hipotezi” yer almaktadır. Bu hipoteze göre ekonomik birimlerin yaşamları, tasarruf ve tüketim kararlarına bağlı olarak üç evreye bölünmektedir. Söz konusu evreler, sırasıyla; çocukluk evresi, yetişkinlik evresi ve yaşlılık evresi olarak belirtilmektedir. Ekonomik birimler; çocukluk ve yaşlılık evrelerinde negatif tasarruf yaparlarken, yetişkinlik evresi, pozitif tasarrufların yapıldığı dönem olarak kabul edilmektedir. Yaşam boyu hipotezine göre ekonomik birimler; çocukluk ve yaşlılık dönemlerinde tasarruf yapamadıklarından, ekonomideki diğer bireylere bağımlı olarak kabul

edilmektedirler. Dolayısıyla, toplam nüfus içinde çocuk ve yaşlı nüfusun artması bağımlılık oranını yükseltmekte, bağımlılık oranının yükselmesi de ekonomideki toplam tasarrufları olumsuz yönde etkilemektedir

(http://www.korea.ac.kr/~jwlee/papers/keynote_aging_0816.pdf).

Ekonomik birimlerin yatırım ve tasarruf kararlarını belirleyen faktörlere yönelik olarak yapılan ampirik çalışmalara bakıldığında ise; ortaya konan sonuçların teorik modellerin açıklamalarından farklı olduğu görülebilir. Nitekim ekonomik birimlerin yatırım kararlarıyla ilişkili olarak yapılan pek çok çalışmada, üretim artışının yanı sıra, dış ticaret hadlerindeki iyileşmenin ve dış borçlarda meydana gelen azalışların yatırımlar üzerinde pozitif bir etki yarattığı görülmüştür. Benzer şekilde ekonomik birimlerin tasarruf kararlarına yönelik olarak yapılan çalışmalarda da, üretim artışı, dış ticaret hadlerindeki iyileşme gibi faktörlerin tasarruflar üzerinde pozitif bir etki yarattığı, buna karşın bağımlılık oranının yükselmesi, ülkeye gelen yabancı sermayenin artışı gibi faktörlerin ise; tasarruflar üzerinde negatif bir etki yarattığı görülmüştür.

Yapılan bu açıklamalar doğrultusunda, tasarrufları azaltan ve yatırımları arttıran faktörlerin cari işlemler hesabını negatif yönde etkileyeceği söylenebilir. Ancak, genellikle tasarrufların azalması ile birlikte ortaya çıkan cari işlemler açıklarının, yatırım artışı nedeniyle ortaya çıkan cari işlemler açıklarına göre daha büyük bir sorun teşkil ettiği ifade edilmektedir.

Çünkü yatırım artışı ile birlikte gelecekte gelir artabilir ve artan bu gelir tasarrufları da arttırarak başlangıçta alınan borçların ödenmesini sağlayabilir. Ayrıca tasarruflar; kamu kesimi tasarrufları ve özel kesim tasarrufları şeklinde ayrıldığında, özellikle kamu kesimi tasarruflarında meydana gelen azalmaların, özel kesim tasarruflarında meydana gelen azalmalara göre, cari işlemler açıkları açısından daha büyük bir tehlike yarattığı ifade edilmektedir.

Çünkü kamu kesimi tasarruflarında meydana gelen azalmalar çoğu kez kalıcı nitelik taşımakta ve kısa vadede söz konusu tasarrufların arttırılması pek mümkün olmamaktadır. Bununla birlikte yatırım artışı sonucu ortaya çıkan cari işlemler açıklarının ekonomik açıdan hiçbir sorun yaratmadığını düşünmekte doğru değildir.

Nitekim 1997 senesindeki Asya Krizi öncesinde, pek çok Doğu Asya ülkesinde cari işlemler açıklarının temel nedeni yüksek yatırım oranları olmasına rağmen, bu ülkeler krize girmekten kurtulamamışlardır.

Krize giren ülkelerin yaptıkları yatırımlar incelendiğinde, söz konusu yatırımların büyük bir kısmının verimliliğin düşük olduğu ve dış ticarete konu olmayan malların üretildiği sektörlerde gerçekleştirildiği görülebilir.

Dolayısıyla, yatırım artışıyla birlikte ortaya çıkan cari işlemler açıklarının ekonomik açıdan bir sorun yaratmaması için, yatırımların mutlaka verimliliği yüksek ve ihracat gelirlerini arttıracak alanlara yapılması gerekmektedir. Aksi takdirde yatırımların gerçekleştirilmesi için alınan borçlar ödenemeyecek ve bu durum ekonomik açıdan ciddi bir tehlike yaratacaktır.

1.3.1.4.Bütçe Açıkları

Bütçe açıklarının, cari işlemler açıklarına yol açıp açmadığı, cari işlemler açıklarının nedenlerine yönelik olarak yapılan çalışmalarda en tartışmalı konulardan biridir. Bütçe açıklarının, cari işlemler açıklarına yol açabileceği görüşü ilk kez, 1960'larda dışa açık ekonomilerde makroekonomik politikaların etkilerini göstermek üzere geliştirilen Mundell-Fleming Modeli'nde ifade edilmiştir.

Ancak, 1970'lerde Ricardo Denkliği ve Ricardo Denkliği'nden hareketle, R.J.Barro tarafından geliştirilen Borç Yansızlığı Hipotezi ile birlikte, bütçe açıklarının toplam talep, faiz hadleri ve cari işlemler hesabı üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı öne sürülmüştür. 1980'li yıllarda gelişmekte olan ülkeler dış borç sorunları yaşamışlardır. Laney (1984) ve birçok iktisatçı sürdürülemeyen bütçe açıklarının cari hesap açıklarını arttırdığını bu yüzden bu iki makroekonomik gösterge arasında çok sıkı bir ilişki olduğu yönünde bulgulara ulaşmışlardır(Mangır, Erdoğan, 2012; 136-149).

Özellikle Amerika'da yüksek bütçe açıklarıyla birlikte yüksek cari işlemler açıklarının görülmesi, bütçe açıklarının cari işlemler açıklarına yol açabileceği görüşünü yeniden gündeme getirmiş ve bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları

arasındaki yakın ilişkiyi ortaya koyabilmek için “Twin Deficits”³ kavramı kullanılmaya

başlanmıştır(<http://ksghome.harvard.edu/~jfrankel/WequassetTwinDeficitsPub.pdf>). 2008 global kriz dönemi öncesi A.B.D ekonomisinde yaşanan cari hesap dengesi açıklarının yükselmesi ile “ İkiz Açık Hipotezi ” yeniden gündeme gelmiştir(Mangır, Erdoğan, 2012; 136-149).

Bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasındaki ilişkiye yönelik görüşleri iki ana model çerçevesinde açıklayabilmek mümkündür. Bunlardan ilki Geleneksel Model, ikincisi ise; Ricardocu Model olarak adlandırılmaktadır. Geleneksel Model’e göre bütçe açıkları ve cari işlemler açıkları arasında, biri doğrudan diğeri dolaylı olmak üzere iki ilişkiden bahsedilebilir. Bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasındaki doğrudan ilişki, temel makroekonomik eşitlikler vasıtasıyla açıklanabilir. Bilindiği gibi, dışa açık bir ekonomide şu eşitlik yazılabilir.

$$CA = (S^P - I^P) + (G - T)$$

Eşitlikten de görüldüğü gibi, özel kesim tasarrufları ve özel kesim yatırımları birbirine eşit olduğu müddetçe, kamu harcamalarındaki bir artış ya da vergi gelirlerindeki bir azalış bütçe açığına yol açacak ve bu bütçe açığı da doğrudan cari işlemler açığına neden olacaktır. Geleneksel Model’e göre bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki dolaylı ilişki ise; şöyle özetlenebilir: Özel kesim tasarrufları ve özel kesim yatırımlarında herhangi bir değişme olmaksızın, kamu harcamalarındaki bir artış ya da vergi gelirlerindeki bir azalış bütçe açığına yol açtığında, faiz hadleri yükselebilecektir. Yüksek faiz hadleri, ülkeye cari işlemler açığını aşan boyutlarda sermaye girişi ile birlikte ulusal paranın aşırı değerlenmesine yol açarak, ihracatı pahalılaştırıp ithalatı ucuzlatabilecektir. Sonuçta, dış ticaret dengesindeki bozulma cari işlemler hesabını da olumsuz yönde etkileyecektir(<http://bpfea2005.rutgers.edu/Paper/PBFEA016.pdf>).

Ricardocu Model’e göre ise; bütçe açıkları toplam talep, faiz hadleri ve cari işlemler hesabı üzerinde hiçbir etki yaratmayacaktır. Bu modelde kamu harcamalarındaki bir artış ya da vergi gelirlerindeki bir azalış nedeniyle ortaya çıkan

³ İkiz Açıklar.

bütçe açıkları, gelecekte bu bütçe açıklarına eş değerde bir vergi artışıyla karşılanacaktır.

Dolayısıyla, rasyonel bireyler, söz konusu vergi artışını göz önünde bulundurarak, cari dönemde tüketimlerini arttırmayıp tasarruflarını arttıracaklardır. Sonuçta, bütçe açıklarını karşılayacak düzeyde artan tasarruflar, ulusal tasarruf düzeyinin sabit kalmasına neden olacaktır. Bu durumda faiz hadlerinde ya da cari işlemler hesabında herhangi bir değişiklik meydana gelmeyecektir. Yani bu görüşe göre, bütçe açıkları cari işlemler açıklarına yol açmayacaktır(Barro, 1989; 38).

Bu modele getirilebilecek en önemli eleştiri, bireylerin sınırlı bir yaşam süresine sahip oldukları ve harcamalarını belirlerlerken, kendilerinden sonraki nesillere uygulanacak vergi artışlarını dikkate almadıklarıdır. Dolayısıyla, cari dönemdeki bütçe açıkları, şayet bir sonraki nesile yüklenen vergi artışlarıyla karşılanıyorsa, toplam talebi arttırıcı bir etki yaratabilecek ve cari işlemler açıklarına yol açabilecektir. Ancak, R.J.Barro, geliştirdiği Borç Yansızlığı Hipoteziyle, nesiller arasında miras yoluyla bir servet transferi olduğu müddetçe, bütçe açıklarının toplam talep ve cari işlemler hesabında herhangi bir değişiklik yaratmayacağını ifade etmiştir. R.J.Barro'ya göre, cari dönemdeki bir bütçe açığı gelecek nesillere yüklenecek vergilerle finanse edildiğinde, bireyler gelecek nesillere bırakacakları mirasın bu vergi miktarı kadar azalacağını bildiklerinden, bırakacakları mirası da bütçe açığı kadar arttıracaklardır. Dolayısıyla, bütçe açıkları, toplam talepte bir artışa yol açmayacak ve bireylerin tasarruflarının artmasına neden olacaktır(<http://129.3.20.41/eps/mac/papers/0403/0403010.pdf>).

Yani, bütçe açıkları, toplam talep, faiz hadleri ve cari işlemler hesabını etkilemeyecektir(Barro, 1974; 1097, 1116). Bütçe açıkları ve cari işlemler açıkları arasındaki ilişkiye yönelik bu iki modelin görüşleri, bir tablo vasıtasıyla da özetlenebilir.

Tablo 2:Geleneksel ve Ricardocu Modellere Göre Bütçe Açıklarının Cari İşlemler Açıkları Üzerindeki Etkisi

	Dışa Kapalı Ekonomi	Dışa Kısmen Açık Ekonomi	Dışa Açık Ekonomi
Geleneksel Model	Etkilemez	+	+
Ricardocu Model	Etkilemez	0	0

Kaynak:<http://129.3.20.41/eps/mac/papers/0403/0403010.pdf>

+:Bütçe açıkları ile cari işlemler açığı arasında pozitif bir ilişki vardır.

0:Bütçe açıkları ile cari işlemler açığı arasında herhangi bir ilişki yoktur.

Açıklamalardan da görüldüğü gibi, teorik olarak bütçe açıkları ve cari işlemler açıkları arasındaki ilişkiye yönelik iki zıt görüşün ortaya atılması, bu konuya ilişkin ampirik çalışmaları da önemli ölçüde arttırmıştır.Ancak yapılan pek çok çalışmada ortaya çıkan farklı sonuçlar, bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasındaki ilişki konusunda kesin bir görüş birliğine ulaşılmasını engellemiştir.Bütçe açıkları ve cari işlemler açıkları arasındaki ilişki ile ilgili olarak yapılan bazı çalışmaların sonuçlarının özetlendiği tablo 3'te de görüldüğü gibi, bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasındaki ilişki, incelenen ülkelere ve dönemlere bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Bu nedenle bütçe açıklarının cari işlemler açıkları üzerindeki etkisi hususunda, tüm ülkeler için geçerli tek bir yargıdan bahsetmek mümkün değildir.

Tablo 3:Bütçe Açığı ile Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişkiye Yönelik Ampirik Çalışmalar

Araştırmacılar	Ele Alınan Ülkeler	Ele Alınan Dönem	Araştırma Sonuçları
Ahmed ve Ansari (1994)	Kanada	1973-1991 (Yıllık Gözlemler)	+
Hatemi ve Shukur (2002)	Amerika	1975-1998 (Üç Aylık Gözlemler)	+
İslam (1998)	Brezilya	1973-1991 (Üç Aylık Gözlemler)	+
Kaufmann ve Diğerleri (2001)	Avustralya	1986-1998 (Üç Aylık Gözlemler)	0
Kouassi ve Diğerleri (2004)	20 Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke	1969-1998 (Yıllık Gözlemler)	Gelişmekte olan ülkeler için sonuç +, tüm ülkeler dikkate alındığında ise; sonuç belirsiz.
Kulkarni ve Erickson (2001)	Hindistan, Pakistan ve Meksika	1969 – 1996 (Yıllık Gözlemler)	Meksika için sonuç 0, Pakistan ve Hindistan için ise; sonuç +
Leachman ve Francis (2002)	Amerika	1948-1992 (Üç Aylık Gözlemler)	İkinci Dünya Savaşı Sonrası- 1973 arası dönem için sonuç 0, 1974-1992 arası dönem için sonuç +
Rahman ve Mishra (1992)	Amerika	1946-1988 (Yıllık Gözlemler)	0
Zietz ve Pemberton (1990)	Amerika	1972 – 1987 (Üç Aylık Gözlemler)	+
Vamvoukas (1997-1999)	Yunanistan	1948-1993 (Yıllık Gözlemler)	+

Kaynak:<http://bpfea2005.rutgers.edu/Paper/PBFEA016.pdf>

+:Bütçe açıkları ile cari işlemler açığı arasında pozitif bir ilişki vardır.

0:Bütçe açıkları ile cari işlemler açığı arasında herhangi bir ilişki yoktur.

1.3.1.5.Enflasyon

Enflasyonun, cari işlemler hesabı üzerinde olumsuz etkiler yarattığı görüşü, iktisat literatüründe oldukça eski bir geçmişe sahiptir. Nitekim iktisat biliminin kurucularından A. Smith bile eserlerinde, üretim miktarını aşan düzeyde para arzı artışının sonuçta ödemeler dengesi sorunlarına yol açacağını belirtmiştir.

Dolayısıyla, herhangi bir ülkede dış dünyadaki fiyat düzeyini aşan düzeyde gerçekleşen fiyat artışlarının, cari işlemler açıklarına yol açacağı bilinen bir gerçektir. Bununla birlikte son yıllarda bazı iktisatçılar, enflasyonu makroekonomik istikrarsızlığın bir göstergesi olarak kabul ederek, enflasyon sürecinde yatırımların

azalıp ihtiyat güdüsüyle tasarrufların artacağını ifade etmektedirler. Bu iktisatçılara göre enflasyon, yatırım ve tasarruflar üzerinde yarattığı etkiler vasıtasıyla cari işlemler açıklarını azaltabilmektedir. Enflasyon genel olarak sabit kur sistemlerinde ya da nominal döviz kurunun çapa olarak kullanıldığı istikrar programlarında, ülkeye sermaye girişi ile birlikte ulusal paranın aşırı değerlendirilmesine yol açarak, uluslararası rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemekte ve böylece cari işlemler açıklarına neden olmaktadır(www.nber.org).

Benzer şekilde esnek kur sistemlerinde de ülkeye cari işlemler açıklarını aşan boyutlarda sermaye girişi, döviz kurunun enflasyonun gerektirdiği şekilde yükselmesini engelleyerek, uluslararası rekabet gücünü azaltmakta ve cari işlemler hesabı üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Görüldüğü gibi bir ülkede dış dünya fiyat düzeyinin üzerinde gerçekleşen fiyat artışları, uygulanan kur sistemi ne olursa olsun, döviz kurunda bu fiyat artışlarına uygun bir artış yaşanmadığı sürece, cari işlemler açıklarına yol açacaktır. Enflasyonun, uluslararası rekabet gücü üzerinde yarattığı olumsuz etkiler vasıtasıyla cari işlemler açıklarına neden olduğu, enflasyon ve cari işlemler açıkları arasındaki ilişkinin incelendiği ampirik çalışmalarla da desteklenmiştir. Nitekim S.Edwards tarafından yapılan 1982 Şili ve 1994 Meksika krizlerinin incelendiği çalışmada, özellikle kura dayalı istikrar programlarında enflasyon yeterince düşürülemediğinde ulusal paranın aşırı değerli hale geldiği ve bu durumun cari işlemler açıklarına yol açtığı tespit edilmiştir(Edwards, 1998; 684). Benzer şekilde G.Corsetti, P.Pesenti ve N.Roubini tarafından yapılan çalışmada da, 1997 Asya Krizi öncesinde enflasyon nedeniyle ulusal paranın aşırı değerli hale gelerek, bu durumun cari işlemler açıklarına neden olduğu belirlenmiştir. Özetle enflasyon, döviz kurunda iç ve dış fiyat farklılıklarına uygun bir düzeltme olmadığı sürece, uluslararası rekabet gücü üzerinde yarattığı olumsuzluklar sebebiyle cari işlemler açıklarına yol açabilmektedir.

Ancak enflasyon sürecinde ulusal paranın iç ve dış fiyat farklılıklarına göre değer kaybetmesi halinde, enflasyonun cari işlemler hesabı üzerinde herhangi bir etkisi olmayacaktır.

1.3.1.6.Ulusal Paranın Değerlenmesi

Ulusal paranın değerlenmesinin ya da başka bir deyişle döviz kurunda meydana gelen bir düşmenin genellikle cari işlemler açıklarına yol açtığı kabul edilmektedir. Geçmiş yıllarda ciddi krizler yaşayan Meksika, Malezya, Filipinler, Tayland, Endonezya, Singapur ve Hong Kong gibi ülkeler incelendiğinde, bu ülkelerin tamamının kriz öncesi ulusal paralarının değerlendirildiği ve cari işlemler hesaplarının da önemli ölçüde kötüleştiği rahatlıkla görülebilir.

Ulusal paranın değerlendirilmesi, bir taraftan ihracat gelirlerini düşürürken, diğer taraftan ithalatı ucuzlatarak ithal mallarına olan talebi arttırmakta ve bu iki etki sonuçta dış ticaret açıkları vasıtasıyla cari işlemler açıklarına yol açmaktadır(www.nber.org).

Ulusal paranın değerlendirilmesinin, cari işlemler hesabı üzerinde ne tür bir etki yaratacağını tahmin edebilmek için, öncelikle söz konusu değerlendirilmenin altında yatan etkenlerin belirlenmesi gerekmektedir.

Ulusal para da meydana gelen bir değer artışı, yanlış politikaların uygulanması sonucu denge döviz kurundan bir sapma şeklinde gerçekleşebileceği gibi; makroekonomik değişkenlerin uzun dönem denge değerlerinin ve dolayısıyla uzun dönem denge döviz kurunun değişmesi nedeniyle de ortaya çıkabilir.

Bir ülkenin ulusal parasında meydana gelen değer artışının temel nedenleri şöyle özetlenebilir: İhraç mallarının üretildiği sektörlerde verimlilik artışı. Dış ticaret hadlerinde meydana gelen bir iyileşme nedeniyle ihracat gelirlerinin artması. Ülkeye cari işlemler açığını aşan boyutlarda sermaye girişi. Döviz kurunun çapa olarak kullanıldığı istikrar programlarında enflasyonun yeterince düşürülememesi.İhraç mallarının üretildiği sektörlerde meydana gelen verimlilik artışının ulusal para ve dolayısıyla döviz kuru üzerinde nasıl bir değişiklik yaratacağı Balassa-Samuelson Etkisi vasıtasıyla açıklanabilir.

Söz konusu etkiye göre sabit kur sistemi altında ihraç malları ve dış ticarete konu olmayan malların üretildiği iki sektörlü bir ekonomide, ihraç mallarının üretildiği sektörlerde meydana gelen işgücündeki verimlilik artışı, uluslararası piyasalarda tek fiyat yasasının geçerli olması ve üretim faktörlerinin üretimden

marjinal verimliliklerine göre pay almaları nedeniyle, bu sektörlerde ücretlerin artmasına yol açacaktır.

Böyle bir durumda ticarete konu olmayan malların üretildiği sektörlerde de ücretler artacak ve sonuçta fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen artış, reel döviz kurunun düşmesine,⁴yani ulusal paranın değerlenmesine sebebiyet verecektir.⁵

Ulusal para da meydana gelen bu değerlenme, verimlilik artışının neden olduğu yapısal bir değişimden kaynaklandığından, uzun dönemde ülkenin uluslar arası rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemeyecek ve dolayısıyla cari işlemler hesabında bir bozulma meydana gelmeyecektir(www.nber.org).

İhraç mallarının üretildiği sektörlerdeki verimlilik artışının yanı sıra, ulusal para dış ticaret hadlerindeki bir iyileşme sonucu ihracat gelirlerindeki artışla birlikte de değer kazanabilir.

Böyle bir durumda döviz piyasasına yapılan müdahalelerle, ulusal paranın değer kazanmasına yol açan aşırı döviz arzı, uluslararası rezervlerin arttırılması suretiyle piyasadan çekilirse, ülkenin uluslararası rekabet gücünde ve cari işlemler hesabında bir bozulma yaşanmayacaktır. Ancak, aşırı döviz arzının piyasadan çekilmemesi durumunda, ulusal paranın değerlenmesine bağlı olarak ülkenin uluslararası rekabet gücü azalabilecek ve cari işlemler hesabında da bir bozulma yaşanabilecektir. Ulusal paranın değerlenmesi, cari işlemler açığını aşan boyutlarda sermaye girişi ya da kura dayalı istikrar programlarında enflasyon oranının yeterince düşürülememesi gibi nedenlerle gerçekleştiğinde ise; ülkenin uluslararası rekabet gücü bu durumdan olumsuz yönde etkilenecek ve cari işlemler açıkları kaçınılmaz hale gelecektir. Dolayısıyla, bu tür bir değerlenme, denge döviz kurundan bir sapma olarak nitelendirilebilecektir. Görüldüğü gibi, ulusal paranın değerlenmesinin, cari işlemler hesabı üzerindeki etkisi, bu değerlenmenin nedenlerine bağlı olarak

⁴ Reel döviz kuru; “nominal döviz kurunun, ülkeler arası fiyat farklılıklarına göre düzenlenmiş şekli” olarak tanımlanmaktadır. Balassa-Samuelson Etkisi’ne göre, ihraç malların fiyatları tek fiyat kanunu geçerli olduğundan dışsal olarak belirlenecek ve bu fiyatlar, malların üretildiği sektörlerdeki verimlilik artışıyla birlikte değişmeyecektir. Ancak verimlilik artışı sonucu ihraç ve ticarete konu olmayan malların üretildiği sektörlerde ücretlerin artması, fiyatlar genel düzeyini arttırarak döviz kurunun düşmesine, yani ulusal paranın değer kazanmasına yol açacaktır.

⁵ Hiç kuşkusuz, Balassa-Samuelson Etkisi’nde ifade edilen varsayımların geçerli olmaması durumunda, ortaya çıkan sonuç çok daha farklı olabilecektir.

değişmektedir. Dolayısıyla, ulusal paranın değerlendirilmesiyle birlikte cari işlemler hesabının bu değerlendirilmeden nasıl etkileneceğini belirleyebilmek için, ulusal paranın değerlendirilmesine yol açan faktörlerin bilinmesi gerekmektedir. Ancak, ulusal paranın değerlendirilmesinin altında yatan tüm faktörlerin tespiti oldukça zor olduğundan, değerlendirmeyle birlikte cari işlemler hesabında meydana gelecek değişimi tam olarak tahmin etmek olanaksızdır.

Kaldı ki değerlendirilmenin nereden kaynaklandığı bilinse bile, cari işlemler hesabı üzerinde yaratacağı etkiyi tespit edebilmek için, ulusal paranın ne kadar değerlendirildiğini, yani döviz kurunun denge düzeyinden ne kadar saptığını hesaplamak gerekmektedir. Ancak, bugüne kadar tüm ülkelerde uygulanabilecek gerçek denge döviz kurunun hesaplanmasına olanak sağlayan bir model geliştirilememiştir. Denge döviz kurunun hesaplanmasına yönelik olarak geliştirilen modellerin pek çoğu, bir takım eksikliklere sahiptir.⁶

Bu nedenle, ulusal paranın değerlendirilmesinin cari işlemler hesabı üzerindeki etkisini net bir şekilde açıklamak mümkün değildir. Yinede özellikle cari işlemler açıklarını aşan boyutlarda kısa vadeli sermaye girişiyle birlikte gerçekleşen değerlendirilmenin, cari işlemler hesabını olumsuz yönde etkileyeceği söylenebilir.

1.3.1.7.Dışa Açıklık Derecesi

Bir ülkenin cari işlemler hesabının, o ülkenin dış ekonomik ilişkilerinin çok önemli bir bölümünü yansıttığı dikkate alındığında, ülkenin dışa açıklık derecesinin de cari işlemler hesabını etkileyeceği belirtilebilir. Teorik olarak dışa açıklık derecesinin artmasıyla birlikte cari işlemler hesabının nasıl etkileneceği konusunda net bir değerlendirme yapmak mümkün değildir.

⁶ Denge döviz kurunu hesaplamak için kullanılan en yaygın yöntemler, Satın Alma Gücü Paritesi Teoremi'ne dayanan modellerdir. Ancak, Satın Alma Gücü Paritesi Teoremi'nin varsayımlarının genel olarak gerçek hayatta geçerli olmaması, bu teoreme dayanılarak yapılan hesaplamaların güvenilirliğini azaltmaktadır. Son yıllarda ise; denge döviz kurunu hesaplamaya yönelik olarak döviz kurunun denge düzeyini etkileyebileceği düşünülen makroekonomik değişkenlerin de dikkate alındığı modeller geliştirilmiştir. Bu modeller içinde en popüler olanları J.Williamson tarafından geliştirilen Temel Denge Döviz Kuru Modeli, J.L.Stein tarafından geliştirilen Doğal Döviz Kuru Modeli, P.Clark ve R.MacDonald tarafından geliştirilen Davranışsal Denge Döviz Kuru Modeli'dir. Ancak bu modellerin hepsi denge döviz kurunu tanımlarlarken, döviz kurunun denge düzeyini etkileyebileceği düşünülen makroekonomik değişkenlerin denge değerleriyle ilgili olarak, bir takım sübjektif varsayımlar yapmaktadırlar. Bu modeller, gerçek denge döviz kurunun hesaplanmasına olanak sağlamamaktadırlar.

Ancak bu konuda genel olarak kabul edilen görüş, dışa açıklık derecesinin artmasıyla birlikte ülkenin dış ekonomik ilişkilerini sınırlayan etmenlerin ortadan kalkacağı ve böylece ihracat olanaklarının da artacağı şeklindedir. Dolayısıyla, dışa daha açık olan ülkeler, mevcut dış borçlarını daha rahat ödeyebilme imkânına kavuştuklarından, daha fazla yabancı sermaye çekebilecekler ve ülkeye gelen yabancı sermaye de cari işlemler açıklarının finansmanında kullanılabilecektir. Yani, dışa daha açık olan ülkeler, dışa daha kapalı olan ülkelere kıyasla daha yüksek cari işlemler açıkları verebileceklerdir. Teorik olarak dışa açıklık derecesinin cari işlemler hesabı üzerindeki etkisi konusunda net bir değerlendirme yapılamaması, bu konudaki ampirik çalışmaların önemini arttırmıştır.

Bununla birlikte, dışa açıklık derecesinin cari işlemler hesabı üzerindeki etkisini ampirik olarak belirleyebilmek için, öncelikle ele alınan ülkenin dışa açıklık derecesini net bir şekilde ölçebilecek bir kriterin oluşturulması gerekmektedir. Ancak, bugüne kadar iktisatçılar tarafından yapılan çalışmalarda, dışa açıklık derecesini ölçebilecek,⁷ tüm ülkeler için geçerli tek bir kriterin geliştirilememiş olması, dışa açıklık derecesinin cari işlemler hesabı üzerindeki etkisinin ampirik olarak incelenmesini önemli ölçüde engellemiştir (Edwards, 1998; 386).

Bununla birlikte, dışa açıklık derecesini cari işlemler hesabını etkileyen bir unsur olarak ele alan sınırlı sayıdaki çalışmada, genellikle dışa açıklık ihracat ve ithalat üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasını, yani dış ticaretin serbestleştirilmesini ifade etmek amacıyla kullanılmış ve ihracat ile ithalat toplamının GSYİH'ya oranı şeklinde ölçülmüştür.

⁷ Dışa açıklık derecesini ölçebilecek bir kriter geliştirmeye yönelik ilk çalışmalarda, dış ticarete bağımlılık oranı ya da ihracatın büyüme oranı gibi unsurlardan yararlanılmış ve bu unsurlardaki yükselmenin dışa açıklığın arttığını gösterdiği kabul edilmiştir. Ancak, bir ülkenin dış ticarete bağımlılık oranı ya da ihracatının büyüme oranı artsa da, dış ekonomik ilişkilerinde çeşitli kısıtlamalar uygulama olasılığının bulunması, söz konusu kriterlerin eleştirilmesine ve daha güvenilir kriterler oluşturulmasına yönelik çalışmaların yapılmasına yol açmıştır. Nitekim daha sonraki yıllarda J.D.Sachs, A.Warner, L.Pritchett, R.Levine, D.Renelt, L.Pritchett, G.Sethi, tarife ve kotalar ve karaborsa gelirleri gibi dış ekonomik ilişkilerin kısıtlandığını ifade eden unsurlardan yararlanarak çeşitli endeksler oluşturmuşlar ve bu endeksler vasıtasıyla ülkelerin dışa açık ya da dışa kapalı olmak üzere iki gruba ayrılabilceğini belirtmişlerdir. Ancak bu endekslerde de, ülkelerin sadece dışa açık ve dışa kapalı olarak nitelendirilmesi, dış ekonomik ilişkilerini kısmen kısıtlayan ülkelerin yanlış bir biçimde değerlendirilmesine yol açmıştır. Dolayısıyla, bugüne kadar dışa açıklık derecesini net bir biçimde ölçebilecek genel kabul görmüş bir kriter geliştirilememiştir.

Yapılan ampirik çalışmalarda, ülkelerin dışa açıklık derecesinin artmasıyla birlikte cari işlemler açıklarının da arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim M.D. Chinn ve E.S.Prasad tarafından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde cari işlemler açıklarının nedenlerine yönelik olarak yapılan çalışmada, dışa açıklık derecesi arttıkça cari işlemler açıklarının arttığı ve bu durumun özellikle gelişmekte olan ülkelerde görüldüğü ifade edilmiştir

(<http://www.federalreserve.gov/pubs/ifdp/2005/846/ifdp846.pdf>)

Benzer şekilde J.W.Gruber ve S.B.Kamin tarafından cari işlemler açıklarının nedenlerine yönelik olarak yapılan çalışmada da, dışa açıklık derecesi ile cari işlemler açıkları arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde dış ticaretin serbestleştirilmesinin, cari işlemler hesabı üzerindeki etkisine yönelik olarak A.Parikh, A.Santos-Paulino ve S.Edwards tarafından yapılan çalışmalarda da, dış ticaretin serbestleştirilmesi ile birlikte ihracatın ve ithalatın arttığı, ancak ithalattaki artışın ihracattaki artıştan çok daha fazla olduğu ve bu durumun kaçınılmaz bir biçimde cari işlemler açıklarına yol açtığı belirtilmiştir.

Özetle, yapılan açıklamalar doğrultusunda dışa açıklık derecesi ile cari işlemler açığı arasında pozitif bir ilişkinin olduğu, yani ülkelerin dışa açıklık derecelerinin artmasıyla birlikte genel olarak cari işlemler hesaplarının kötüleştiği söylenebilir. Ayrıca yapılan çalışmalara göre, bu olayın gelişmekte olan ülkelerde daha şiddetli bir biçimde yaşandığı ifade edilebilir.

1.3.1.8.Dış Ticaret Hadleri

Dış ticaret hadlerindeki bir bozulmanın cari işlemler açığına yol açacağı görüşü, ilk kez 1950’li yıllarda A.Harberger, S.Laursen ve L.A. Metzler tarafından ifade edilmiştir. Keynesçi Açık Ekonomi Modeli’nin varsayımlarından hareket eden A.Harberger, S.Laursen ve L.A. Metzler; uluslararası sermaye hareketlerinin olmadığı tek mallı bir ekonomide, dış ticaret hadlerindeki bir bozulmanın geliri ve tasarrufları azaltarak cari işlemler açıklarına yol açacağını belirtmişlerdir.

“Harberger-Laursen-Metzler Effect”⁸ olarak adlandırılan bu görüş 1980’li yıllara kadar geçerliliğini sürdürmüş, ancak özellikle 1970’li yıllardan itibaren uluslararası sermaye hareketlerindeki hızlı artış, bu sermaye hareketlerini de dikkate alan yeni modellerin geliştirilmesine neden olmuştur. 1980’li yıllarda J.D.Sachs, M.Obstfeld, M.J. Greenwood, L.E. O.Svensson ve A.Razin tarafından yapılan çalışmalarda, uluslararası sermaye piyasalarındaki hızlı bütünleşme ile birlikte dış ticaret hadlerindeki bozulmanın cari işlemler hesabı üzerindeki etkisinin, bu bozulmanın geçici ya da kalıcı bir nitelik taşımasına bağlı olarak değişeceği ifade edilmiştir. 1990’lı yıllarda yapılan çalışmalarda ise; gerçek hayatta yaşanan deneyimleri açıklamaya yönelik modeller oluşturulmaya çalışılmıştır. Örneğin, P.Cashin ve C.J.Mc Dermott tarafından geliştirilen modelde, daha önce geliştirilmiş tek mallı modellerden farklı olarak ihraç, ithal ve ticarete konu olmayan mallarda dikkate alınmış ve dış ticaret hadlerindeki bir bozulma ile birlikte, gelir etkisinin yanı sıra mallar arasındaki ikame etkisinin de cari işlemler hesabını etkileyeceği belirtilmiştir. A.Tornell ve P.R.Lane tarafından geliştirilen bir başka modelde ise; dış ticaret hadlerindeki bozulmanın cari işlemler hesabı üzerindeki etkisinin, kamu kesiminin yaptığı harcamalara bağlı olarak değişebileceği öne sürülmüştür. Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, teorik olarak dış ticaret hadlerindeki bir bozulmanın cari işlemler hesabı üzerindeki etkisi belirsizdir. Dış ticaret hadlerindeki geçici bir bozulma öncelikle Harberger-Laursen-Metzler Etkisi’nde de belirtildiği gibi gelirden bir azalma yaratacaktır.

Bu durumda, tasarrufların gelirin bir fonksiyonu olduğu varsayıldığında, tasarruflar azalacak ve şayet yatırımlarda herhangi bir değişme yoksa cari işlemler hesabında da bir bozulma ile karşılaşılacaktır. Ancak, P.Cashin ve C.J.McDermott tarafından geliştirilen modelde de belirtildiği gibi, dış ticaret hadlerindeki bozulmayla birlikte gelir etkisinin yanı sıra ikame etkisi ile de karşılaşılabilir. Dış ticaret hadlerindeki bozulma sonucunda ortaya çıkan iki tür ikame etkisinden bahsedilebilir. Bunlardan ilki, dış ticaret hadlerindeki geçici bir bozulmayla birlikte, bugünkü tüketimin gelecekteki tüketime göre daha pahalı hale gelmesi ve rasyonel bireylerin gelecekteki tüketimi bugünkü tüketime tercih etmeleridir. “Intertemporal

⁸ Harberger-Laursen-Metzler Etkisi.

substitution” olarak adlandırılan bu etki, bugünkü tüketimin azalmasına yol açarak, dış ticaret hadlerindeki bozulmanın cari işlemler hesabı üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi hafifletebilecektir. İkinci etki ise; dış ticaret hadlerindeki bozulmayla birlikte ithal malların fiyatlarındaki artış sonucu ortaya çıkacaktır.

İthal malların fiyatlarının artmasıyla birlikte rasyonel bireyler, şayet ticarete konu olmayan malları, ithal malların yerine ikame edebiliyorlarsa, ithal malların tüketimini azaltacaklar ve ticarete konu olmayan mallara yönelik taleplerini arttıracaklardır.

Ticarete konu olmayan mallara yönelik talebin artması ise; fiyatlar genel düzeyinde geçici bir artışa yol açarak bugünkü tüketimi daha pahalı hale getirecek ve bireylerin tasarruf yapmasına neden olacaktır. “Intratemoral substitution” olarak adlandırılan bu etki de, dış ticaret hadlerindeki bozulmanın cari işlemler hesabı üzerinde başlangıçta yarattığı olumsuz etkiyi azaltacaktır. Dolayısıyla, dış ticaret hadlerindeki geçici bir bozulmayla birlikte ortaya çıkan gelir etkisinin cari işlemler hesabı üzerindeki olumsuz etkisi, ikame etkileri ile giderilebiliyorsa, cari işlemler hesabında herhangi bir değişiklik meydana gelmeyebilecektir. Diğer taraftan, 1980’li yıllarda geliştirilen modellerde dış ticaret hadlerindeki bozulmanın yarattığı gelir ve ikame etkilerinden ziyade, bu bozulmaların geçici ya da kalıcı olup olmadığına yoğunlaşmıştır.

Örneğin, J.D.Sachs, yaptığı çalışmada, kalıcı nitelik taşıyan dış ticaret haddi bozulmalarında rasyonel bireylerin tüketim ve tasarruflarını da bu değişime uygun bir biçimde ayarlayacağını ve sonuçta cari işlemler hesabında herhangi bir farklılık olmayacağını belirtmiştir. J.D.Sachs’a göre, dış ticaret hadlerindeki bozulma, ancak geçici olduğu takdirde cari işlemler hesabını olumsuz yönde etkileyebilecektir(Sachs, 1981; 214).A.Tornell ve P.R.Lane ise, geliştirdikleri modelde; dış ticaret hadlerinde bir iyileşme durumunda bile uygulanan makroekonomik politikalar ve özellikle maliye politikaları nedeniyle, cari işlemler hesabında bozulmalarla karşılaşılabilceğini ifade etmişlerdir.

A.Tornell ve P.R.Lane’e göre, dış ticaret hadlerinde bir iyileşme ile birlikte gelir artışına bağlı olarak kamu kesiminin vergi gelirlerinde de bir artış

yaşanabilecektir. Ancak, gelirdeki bu artış, kamu kesiminin politik amaçlar doğrultusunda elde edilen gelirden fazla harcama yapmasına yol açtığına,⁹ cari işlemler açığı ile karşılaşılabilir.

Dolayısıyla, dış ticaret hadlerindeki değişimin, cari işlemler hesabı üzerindeki etkisi, özel kesimin ekonomik kararlarının yanı sıra, kamu kesiminin uyguladığı politikalara da bağlı olacaktır(Tornell, Lane, 1998; 85).Görüldüğü gibi, dış ticaret hadlerindeki değişimin cari işlemler hesabı üzerindeki etkisine ilişkin teorik modeller, birbirinden farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Bu nedenle dış ticaret hadlerindeki bir değişimin cari işlemler hesabı üzerindeki olası etkisini tespit ederken tek bir modele bağlı kalınmamalı ve dış ticaret hadlerindeki değişim ile birlikte tüm ekonomik birimlerin bu değişime nasıl tepki verdiği incelenmelidir.

Tablo 4:Dış Ticaret Hadlerindeki Değişimin Cari İşlemler Hesabı Üzerindeki Etkisine Yönelik Ampirik Çalışmalar

Araştırmacılar	Ele Alınan Ülkeler	Ele Alınan Dönem	Araştırma Sonuçları
Kent	128 gelişmiş ve Gelişmekte olan Ülke	1960-1994 (Yıllık Gözlemler)	Geçici Dış ticaret haddi iyileşmeleri +, kalıcı dış ticaret haddi iyileşmeleri ise; önce +,daha sonra -
Caldoren,	44 gelişmekte olan	1966-1995 (Yıllık Gözlemler)	Geçici dış ticaret haddi iyileşmeleri +, kalıcı dış ticaret haddi iyileşmeleri ise; 0
Otto (2001)	15 OECD ülkesi ve 40 gelişmekte olan Ülke	1960-1997 (Yıllık Gözlemler)	Geçici dış ticaret haddi iyileşmeleri +
Kent ve Cashin (2003)	128 gelişmiş ve Gelişmekte olan Ülke	1960-1999 (Yıllık Gözlemler)	Geçici dış ticaret haddi iyileşmeleri +, kalıcı dış ticaret haddi iyileşmeleri ise; 0

Kaynak:<http://www.bcentral.cl/esp/estpub/estudios/dtbc/pdf/dtbc250.pdf>

+:Dış Ticaret hadleri ile cari işlemler hesabı arasında pozitif bir ilişki vardır.

-:Dış ticaret hadleri ile cari işlemler hesabı arasında negatif bir ilişki vardır.

0:Dış ticaret hadleri ile cari işlemler hesabı arasında herhangi bir ilişki yoktur.

Dış ticaret hadlerindeki değişimin cari işlemler hesabı üzerindeki etkisine yönelik olarak geliştirilen teorik modellerde görüş birliğine varılamaması, bu konuya ilişkin deneye dayalı çalışmaları arttırmıştır. Ancak yapılan deneye dayalı

⁹ Modelde, kamu kesiminin aşırı harcama yapması, “açgözlülük etkisi” olarak adlandırılmıştır.

çalışmalarda da ortak bir sonuca ulaşamamıştır. Dış ticaret hadlerindeki değişim ile cari işlemler hesabı arasındaki ilişkiye yönelik olarak yapılan deneye dayalı çalışma sonuçları tablo 5’te özetlenmiştir. Tablodan da görüldüğü gibi, yapılan çalışmaların sonuçları, ele alınan ülkelere ve dönemlere bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir.

Dolayısıyla, dış ticaret hadlerindeki değişimin, cari işlemler hesabı üzerindeki etkisinin, bu iki faktörün yanı sıra diğer ekonomik faktörlere de bağlı olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, tablo 4’e bakarak, geçici dış ticaret haddi iyileşmelerinin cari işlemler dengesini pozitif yönde etkilediği, ancak kalıcı değişmelerin cari işlemler dengesi üzerindeki etkilerinin uzun dönemde başka faktörlerle nötralize edildiği belirtilebilir.

1.3.1.9.Dış Ticaret Esneklikleri

Cari işlemler dengesinin dış ticaret dengesi ve karşılıksız transferler dengesi toplamına eşit olduğu dikkate alındığında, dış ticaret elastikiyetlerinin dış ticaret dengesi vasıtasıyla cari işlemler hesabını etkileyeceği ve dolayısıyla cari işlemler açıklarına yol açabileceği ifade edilebilir. Nitekim cari işlemler açıklarının nedenleri içerisinde ele aldığımız, dış ticaret hadlerindeki bozulmaların ve gelir düzeyindeki artışların cari işlemler hesabı üzerindeki etkisi, aslında büyük ölçüde ithalatın ve ihracatın fiyat ve gelir elastikiyetlerine bağlı olacaktır. Bir ülkede ithalatın fiyat elastikiyetinin düşük olması, ithal mallarının fiyat artışları karşısında ithalatın çok fazla kısılamayacağını bir göstergesidir. İhracatın fiyat elastikiyetinin düşük olması ise; fiyatlardaki bir düşüş karşısında ihracat talebinin çok fazla artmayacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla, ithalatın ve ihracatın fiyat elastikiyetlerinin düşük olması, dış ticaret hadlerindeki bir bozulmayla birlikte, dış ticaret dengesinin bu durumdan olumsuz yönde etkileneceği şeklinde yorumlanabilir. İthalat ve ihracat fiyat elastikiyetleri ayrıca, ödemeler dengesi sorunları karşısında uygulanabilecek bir politika olan devalüasyonun, dış ticaret dengesini iyileştirip iyileştirmeyeceği açısından da son derece önemlidir. Bilindiği gibi, elastikiyet yaklaşımında ifade edilen Marshall-Lerner-Robinson Şartı’na göre devalüasyonun, dış ticaret dengesini iyileştirebilmesi için, ithalat ve ihracat fiyat elastikiyetleri toplamının mutlak olarak birden büyük olması gerekmektedir. (Sinha, 2001; 222). Fiyat elastikiyetlerinin yanı

sıra, ithalat ve ihracatın gelir elastikiyetleri de dış ticaret ve cari işlemler dengesi açısından önemli etkiler yaratabilmektedir.

Örneğin, bir ülkenin ithalat gelir elastikiyetinin, ihracat gelir elastikiyetinden büyük olması halinde, şayet ülke ticaret ortaklarıyla aynı oranda büyürse, kaçınılmaz olarak dış ticaret ve cari işlemler dengesinde bir bozulma yaşayacaktır. Bu durum, ilk kez 1960'lı yılların sonunda H.S.Houthakker ve S.P.Magee tarafından ifade edilmiş ve “Houthakker-Magee Effect” olarak adlandırılmıştır. H.S.Houthakker ve S.P.Magee'ye göre, ithalat gelir elastikiyeti ihracat gelir elastikiyetinden yüksek olan ülkeler iki seçenekle karşı karşıyadırlar: Ticaret ortaklarından daha düşük bir büyüme oranına razı olmak, dış ticaret ve cari işlemler hesaplarında sürekli olarak açık vermek(Houthakker, Magee, 1969; 111).

Bu açıklamalar doğrultusunda, ithalat ve ihracat fiyat ve gelir elastikiyetlerinin dış ticaret dengesi vasıtasıyla cari işlemler dengesi üzerinde kapsamlı etkiler yarattığı ifade edilebilir. Dolayısıyla, cari işlemler açıklarının nedenlerine yönelik olarak yapılan çalışmalarda, söz konusu elastikiyetler mutlaka hesaplanmalıdır.

Ancak, dış ticaret elastikiyetleri hesaplanırken ele alınan her ülke için ayrı bir çalışmanın yapılması gerekmektedir. Çünkü dış ticaret elastikiyetleri ülkeden ülkeye ve dış ticarete konu olan mal çeşitlerine göre farklılık gösterebilmektedir. Dolayısıyla, tüm gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler için geçerli tek bir fiyat ve gelir elastikiyetinden bahsedilmesi mümkün değildir(Marquez, McNeilly, 1988; 307).

Bununla birlikte, son yıllarda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin her birinin tek tek incelendiği çalışmalarda, genel olarak gelişmekte olan ülkelerin ithalatlarının gelir elastikiyetlerinin, ihracatlarının gelir elastikiyetlerine göre yüksek olduğu, gelişmiş ülkelerin çoğunda ise; bu durumun tersinin gözlemlendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Fiyat elastikiyetleri hususunda ise; gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerinin büyük bir çoğunluğunun Marshall-Lerner-Robinson Şartı'nı sağladığı, ancak gelişmekte olan ülkelere göre ithalatın fiyat elastikiyetinin daha

düşük olduğu belirlenmiştir(Oskooee, O.Kara, 2005; 172-176).Fiyat ve gelir elastikiyetleriyle ilgili olarak ulaşılan bu sonuçlar doğrultusunda, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere göre dış ticaret ve cari işlemler açıklarına daha meyilli bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

1.3.1.10.Uluslararası Sermaye Hareketleri

1980’li yılların sonlarından itibaren uluslararası sermaye piyasalarındaki hızlı bütünleşme, ödemeler dengesinde cari işlemler hesabı ile sermaye hesabı arasındaki ilişkiyi büyük ölçüde değiştirmiş ve uluslararası sermaye hareketlerinin cari işlemler açıklarının önemli bir nedeni haline gelmesine yol açmıştır.

Bilindiği gibi, 1980’li yılların öncesinde cari işlemler açıklarıyla karşılaşan ülkeler, uluslararası borçlanma imkânlarının sınırlı olması sebebiyle, bu açıkları resmi rezervleriyle finanse etmeye çalışmışlar ve resmi rezervleri yeterli olmadığında da, açıkları ortadan kaldırmaya yönelik politikalar uygulamak zorunda kalmışlardır. Bununla birlikte, 1980’li yılların başından itibaren, önce gelişmiş ve daha sonra gelişmekte olan ülkelerde sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, cari işlemler açıklarının finansmanını kolaylaştırmış ve cari işlemler hesabı ile sermaye hesabı arasındaki ilişkiyi bütünüyle değiştirmiştir.

Nitekim 1990’lı yıllara gelindiğinde, uluslararası sermaye hareketlerinin cari işlemler açıklarının çok önemli bir nedeni olduğu ve cari işlemler hesabında istikrar sağlanabilmesi için, öncelikle sermaye hesabının istikrara kavuşturulması gerektiği, pek çok iktisatçı tarafından kabul edilmeye başlamıştır. Uluslararası sermaye hareketlerinin ödemeler dengesi üzerindeki etkisi ve cari işlemler açıklarına nasıl yol açtığı, öncelikle temel ödemeler dengesi eşitliği vasıtasıyla açıklanabilir.

$$\text{Ödemeler Dengesi} = \text{Cari İşlemler Hesabı} + \text{Sermaye Hesabı} + \text{Resmi Rezervler} + \text{Net Hata ve Noksan Kalemi} = 0$$

Yukarıdaki denkleme göre cari işlemler hesabında ortaya çıkan bir açık, ya resmi rezervlerle ya da ülkeye yabancı sermaye girişi ile finanse edilebilecektir. Başlangıçta da belirttiğimiz gibi, ülkelerin sınırsız miktarda rezerve sahip olmaları mümkün olmadığından, cari işlemler açıklarının sürekli olarak resmi rezervlerle karşılanması mümkün değildir.

Bununla birlikte ülkeler, uluslararası sermaye piyasalarından borçlanma imkânı bulabildikleri müddetçe, cari işlemler açıklarını yabancı sermaye ile finanse edebileceklerdir. Dolayısıyla, uluslararası sermaye hareketlerinin varlığı, ülkelere cari işlemler açıklarını finanse etmelerini sağlayan bir olanak sunarak, doğrudan cari işlemler açıklarının kaynağını oluşturmaktadır. Uluslararası sermaye hareketleri, ayrıca, makroekonomik değişkenler üzerinde yarattığı etkiler vasıtasıyla da cari işlemler açıklarına neden olabilmekte ya da var olan açıkları daha da arttırabilmektedir. Öncelikle ülkeye gelen yabancı sermaye, ekonomik birimlerin borçlanma kısıtlarını gevşeterek tüketim ve yatırımlarda patlama yaşanmasına ve böylece toplam tasarruflarda bir değişme olmadığı sürece, cari işlemler açıklarına ya da mevcut cari işlemler açıklarının artmasına yol açabilmektedir. Cari işlemler açıklarını aşan boyutlarda ülkeye gelen yabancı sermaye, ulusal paranın aşırı değerlenmesine neden olarak ihracatı azaltıp ithalatı arttırmakta ve cari işlemler hesabı üzerinde olumsuz bir etki yaratabilmektedir.

Uzun dönemde bu durum, üretim faktörlerinin ihraç ve ithal ikamesi malların üretildiği sektörlerden ticarete konu olmayan malların üretildiği sektörlerle kaymasına yol açarak, ihraç ve ithal ikamesi mallarının üretimini azaltmakta ve sonuçta ülkenin ihracat ve ithal ikamesi sektörlerinin gelişmesini önleyerek, cari işlemler açıklarının kronik bir hal almasına sebebiyet vermektedir.

Yani, cari işlemler açığını aşan boyutlarda ülkeye gelen yabancı sermaye, Hollanda Sorunu'na yol açarak hem cari işlemler açıklarının ortadan kaldırılmasını önlemekte, hem de ülkenin uzun dönem büyüme performansını olumsuz yönde etkilemektedir.¹⁰

¹⁰ “Hollanda Sorunu” terimi, ilk kez 1977 yılında Ekonomist dergisinde, 1960’lı yıllarda Hollanda’da Kuzey Denizi’ndeki doğal gaz yataklarının keşfedilmesiyle birlikte, sanayi sektöründe yaşanan üretim ve istihdam düşüşünü açıklamak üzere kullanılmıştır. Hollanda Sorunu çerçevesinde geliştirilen modellerden daha sonraları M.Ellman, W.M.Corden, P.J.Forsyth, S.J.Nicholas, R.Maddock, I.McLean gibi iktisatçılar, zengin doğal kaynaklara sahip olan ülkelerin neden düşük bir büyüme performansı sergilediğini göstermek üzere yararlanmışlardır. Hollanda Sorunu doğrultusunda geliştirilen modellere göre, zengin doğal kaynaklara sahip olan ülkelerde, doğal kaynakların işlenip satıldığı sektörlerin gelişmesi öncelikle üretim faktörlerinin bu sektörlerde kullanılmasına yol açarak, sanayi sektörünün kullanabileceği üretim faktörlerini azaltmakta ve böylece sanayi sektörünün üretimi doğrudan düşmektedir. Bununla birlikte ikinci aşamada, işlenen doğal kaynakların diğer ülkelere satılması, ekonomik birimlerin gelirlerini arttırarak ticarete konu olan ve ticarete konu olmayan mallara yönelik talebi yükseltmektedir. Üretim faktörlerinin tamamının doğal kaynakların işlendiği sektörlerde kullanılması nedeniyle ticarete konu olmayan malların üretiminin arttırılamaması, bu malların fiyatını

Tüm bu açıklamalar doğrultusunda, uluslararası sermaye hareketlerinin yarattığı doğrudan ve dolaylı etkiler vasıtasıyla, cari işlemler açıklarının temel nedenlerinden biri olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, uluslararası sermaye hareketleri ile cari işlemler açıkları arasında karşılıklı bir etkileşimin bulunması, cari işlemler açıklarının mı sermaye hareketlerine yol açtığı, yoksa sermaye hareketlerinin mi cari işlemler açıklarına neden olduğu sorusunun yanıtlanmasını zorlaştırmaktadır. Uluslararası sermaye hareketleri ile cari işlemler açıkları arasındaki nedensellik ilişkisine yönelik olarak yapılan ampirik çalışmalarda da birbirinden farklı sonuçlara ulaşılması, bu görüşü doğrular niteliktedir.

Uluslararası sermaye hareketleri ile cari işlemler açıkları arasındaki nedensellik ilişkisinin ele alındığı belli başlı ampirik çalışmalara bakıldığında, 1970’li yıllarda cari işlemler açıklarının, uluslararası sermaye hareketlerine yol açtığı görülürken, 1990’lı yıllarda uluslararası sermaye hareketleri ile cari işlemler açıkları arasındaki nedensellik ilişkisinin değiştiği ve uluslararası sermaye hareketlerinin, yarattığı doğrudan ve dolaylı etkiler vasıtasıyla cari işlemler açıklarının temel nedenlerinden biri haline geldiği söylenebilir. Bununla birlikte yapılan ampirik çalışmaların sonuçlarının, ele alınan dönem ve ülkeler itibarıyla farklılık gösterdiği de gözden uzak tutulmamalıdır.

Nitekim M.J. Fry, S. Classens, P. Burridge ve M.C. Blanchet tarafından yapılan ampirik çalışmada, 1970-1992 döneminde nedensellik ilişkisinin incelendiği kırk altı gelişmekte olan ülkenin sadece on üçünde uluslararası sermaye hareketlerinin cari işlemler açıklarına yol açtığı görülürken, sekiz ülkede cari işlemler açıklarının uluslararası sermaye hareketlerine yol açtığı ve yirmi bir ülkede de, uluslararası sermaye hareketleri ile cari işlemler açıkları arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

C.H. Wong ve L. Carranza tarafından yapılan çalışmada da Arjantin, Meksika, Filipinler ve Tayland ülkeleri ele alınmış ve bu ülkelerin tamamında, 1970’lerde cari işlemler açıklarının uluslararası sermaye hareketlerine yol açtığı, 1990’larda ise;

yükselterek döviz kurunda buna uygun bir değişme olmadığında ulusal paranın aşırı değerlenmesine yol açmaktadır. Sonuçta ulusal parada meydana gelen bu değerlenme, sanayi sektörünün uluslararası alandaki rekabet gücünü azaltarak, bu sektörün üretimini olumsuz yönde etkilemektedir.

uluslararası sermaye hareketlerinin cari işlemler açıklarına neden olduğu görülmüştür. S.S.Guerin tarafından yapılan ve otuz dokuz gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin ele alındığı çalışmada ise; gelişmiş ülkelerde uluslararası sermaye hareketlerinin cari işlemler açıklarına yol açmadığı, ancak gelişmekte olan ülkelere uluslararası sermaye hareketlerinin cari işlemler açıklarına neden olan temel unsurlardan biri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmaya göre, gelişmiş ülkelere gelen yabancı sermaye ile gelişmiş ülkelere çıkan yabancı sermayenin birbirine eşit olması, uluslararası sermaye hareketleri ile cari işlemler açıkları arasındaki nedensellik ilişkisini ortadan kaldırmakta, buna karşın gelişmekte olan ülkelere, ülkelere çıkan sermaye miktarının istikrarlı bir seyir izlemesine rağmen, ülkelere gelen sermaye miktarında büyük dalgalanmaların yaşanması cari işlemler hesabındaki dalgalanmaları da arttırmaktadır. Yapılan ampirik çalışmalar doğrultusunda özetle, uluslararası sermaye hareketlerinin, ele alınan dönemlere ve ülkelere uygulanan makroekonomik politikalara bağlı olarak, cari işlemler hesabı üzerindeki etkisinin farklılık gösterdiği belirtilebilir. Bununla birlikte, özellikle gelişmekte olan ülkelere 1990'lı yıllardan itibaren, uluslararası sermaye hareketlerinin cari işlemler açıklarının temel nedenlerinden biri haline geldiği söylenebilir.

1.3.1.11.Net Dış Varlıklar

Bir ülkenin net dış varlık pozisyonu, o ülkenin dış dünyaya karşı net alacaklı mı yoksa net borçlu mu olduğunu ortaya koymaktadır (Lane, Milesi-Ferretti, 2001; 265). Bilindiği gibi net dış borçlu konumdaki ülkeler, yabancıların sahip olduğu varlıklara bağlı olarak, dış dünyaya kâr transferleri ya da faiz ödemeleri yapmaktadırlar. Net dış alacaklı ülkeler ise; dış dünyada sahip oldukları varlıklara bağlı olarak, kendi ülkelerine kar transferleri gerçekleştirmekte ya da faiz geliri elde etmektedirler.

Kâr transferleri ve faiz ödemelerinin sermaye üretim faktöründen yararlanmanın bir bedeli olarak düşünülmesi ve cari işlemler hesabına kaydedilmesi de, ülkenin net dış varlık pozisyonunun doğrudan cari işlemler hesabını etkilemesine yol açmaktadır. Net dış varlık pozisyonunun, cari işlemler hesabı üzerinde yaratacağı etki son derece açıktır.

Tablo 5: Cari İşlemler Açıklarının Nedenlerini Bir Bütün Olarak İnceleyen Belli Başlı Ampirik Çalışmalar

DEĞİŞKENLER	ÇALIŞMA SONUÇLARI					
	M.S. Khan, M. D.Knight (1983)	R. Clarida, J. Prendergast (1999)	C. Calderon, Chong, N. Loayza (2000)	M. Chinn, E.S. Prasad (2000)	M.D. Chinn, H. Ito (2005)	J.W. Gruber, S.B. Kamin (2005)
İktisadi Gelişme				-	-	-
İktisadi Büyüme		+	+	+	+	+
Enflasyon			-			
Ulusal Tasarruflar			-	-	-	-
Kamu Kesimi Bütçe Açığı	+			-	+	+
Bağımlılık Oranı				+		
Dış Ticaret Hadleri	+	+		-	+	-
Döviz Kuru	-					-
Dışa Açıklık Derecesi				+	-	
Net Dış Varlık Pozisyonu	-		-	-		-

+:Ele alınan değişken ile cari işlemler açığı arasında pozitif bir ilişki vardır.

-:Ele alınan değişken ile cari işlemler açığı arasında negatif bir ilişki vardır.

Bir ülkenin dış dünyaya karşı net dış borçlu konumda olması, dışarıya yapılan kâr transferleri ve faiz ödemeleri nedeniyle, cari işlemler hesabını olumsuz yönde etkileyecek ve cari işlemler açıklarına yol açabilecektir.

Tersine ülkenin dış dünyaya karşı net alacaklı konumda olması, cari işlemler hesabını olumlu yönde etkileyecek ve eğer varsa cari işlemler açıklarını azaltabilecektir. Dolayısıyla, bir ülkenin net dış varlık pozisyonu ile cari işlemler hesabı arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu belirtilebilir.

Net dış varlık pozisyonu ve cari işlemler açıkları arasındaki ilişkinin incelendiği ampirik çalışmalara bakıldığında da, ulaşılan sonucun yukarıda ifade ettiğimiz görüşü doğrular nitelikte olduğu görülmektedir.

Nitekim C.Calderon, A.Chong, N.Loayza, M.D.Chinn, E.S.Prasad, J.W.Gruber ve S.B.Kamin tarafından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde cari işlemler açıklarının nedenlerine yönelik olarak yapılan çalışmalarda, net dış varlık pozisyonu ile cari işlemler hesabı arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Dolayısıyla, net dış alacaklı konumdaki ülkelerin, dış varlıklarından elde ettikleri kâr transferleri ve faiz gelirlerinin cari işlemler hesaplarını olumlu yönde etkilediği, net dış borçlu konumdaki ülkelerin ise; yaptıkları kâr transferleri ve faiz ödemelerinin cari işlemler hesaplarını olumsuz yönde etkilediği belirtilebilir.

1.3.2.Cari İşlemler Açıklarının Sürdürülebilirliği

1990'lı yılların başından itibaren özellikle gelişmekte olan ülkelerin cari işlemler açıklarıyla beraber yüksek oranlı yabancı sermaye girişi ile karşılaşmaları, cari işlemler açıklarının sürdürülebilir olup olmadığı ve eğer sürdürülebilir değilse bir politika değişikliği gerektirip gerektirmediği sorularını gündeme getirmiştir. 1994 senesindeki Meksika Krizi ve 1997 senesindeki Asya Krizi sonrasında ise; yüksek düzeyde seyreden cari işlemler açıklarının ortaya çıkan krizlerin en önemli nedeni olduğunun pek çok iktisatçı tarafından kabul edilmesi, sürdürülebilir cari işlemler açıklarının tespitine yönelik çalışmaları hızlandırmıştır. Ancak, son yıllarda cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğine ilişkin çok sayıda çalışma yapılmış olmasına rağmen, sürdürülebilirlik kavramı net bir biçimde tanımlanamamış ve iktisatçılar çalışmalarında birbirinden farklı sürdürülebilirlik kavramlarından yararlanmışlardır. Örneğin, M.Obstfeld ve K.Rogoff, cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğini, ülkenin gelecekte dış borçlarını ödeyebilecek kadar dış ticaret fazlası yaratabilme potansiyeline sahip olup olmadığına, yani ülkenin gelecekte dış borçlarını ödeyebilecek durumda olup olmayacağına bağlamışlardır. G.M. Milesi-Ferretti ve A.Razin ise; sürekli olarak dış ticaret ve cari işlemler açığı veren ülkeler açısından cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğinin, dış ticaret dengesinin açıktan fazlaya dönmesini sağlayan bir dönüm noktasını gerektirdiğini ifade etmişlerdir. Bu durumda temel sorun, söz konusu dönüşün ekonomik faaliyetler üzerinde olumsuz etkiler yaratmaksızın gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği olacaktır. G.M. Milesi-Ferretti ve A.Razin'e göre, dış ticaret açıklarının dış ticaret fazlasına dönüşünde ekonomik faaliyetler üzerinde büyük çaplı değişiklikler ortaya çıkmayacaksa, cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğinden bahsedilebilecektir. Ancak dış ticaret açıklarının dış ticaret fazlasına dönüşmesi sırasında, ekonomik faaliyetlerde ciddi daralma yaşanacak ve bir kriz ile karşılaşılacaksa, cari işlemler açıklarının sürdürülemez bir nitelik taşıdığı ifade edilebilecektir(www.nber.org).

C.Mann ise; cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğine ilişkin olarak yaptığı çalışmalarda, cari işlemler açıklarının istikrarlı bir seyir izleyip izlemediğini dikkate almıştır. C.Mann'e göre, bir ülkenin cari işlemler açığı, o ülkeye portföy yatırımı yapmış olan yabancı yatırımcıları endişelendirecek boyutlara ulaşmışsa, yabancı yatırımcılar söz konusu ülkeye yatırım yapmaktan vazgeçebilecek ve hatta ellerindeki mevcut finansal varlıkları da satabileceklerdir.

Böyle bir durumda cari işlemler açığı; faiz haddi, döviz kuru ve dolayısıyla diğer makroekonomik değişkenlerde önemli dalgalanmalar yaratacağından sürdürülemez olarak nitelendirilir

(<http://www.ub.unikonstanz.de/v13/volltexte/2003/985/1pdf>).

Aslında cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğine ilişkin olarak yukarıda yaptığımız tüm tanımlamalar, çeşitli eksiklikleri de içerisinde barındırmakta ve bu nedenle de eleştiri konusu olmaktadır. Örneğin, M.Obstfeld ve K.Rogoff tarafından yapılan tanımlamada, ülkenin borç ödeme isteği ve yabancıların söz konusu ülkeye borç verme isteği dikkate alınmamıştır. Oysa ülkeler, elde ettikleri dış ticaret fazlasını çeşitli gerekçelerle dış borçlarını ödemekte kullanmak istemeyebilirler. Bununla birlikte yabancılar da belirsizlik ya da beklentilerde meydana gelen değişimler nedeniyle ülkeye borç vermek istemeyebilirler. G.M. Milesi-Ferretti, A.Razin ile C.Mann tarafından yapılan tanımlamalarda ise; cari işlemler açıklarının sürdürülebilir olup olmadığı, ekonomik faaliyetlerde ciddi daralmalar yaşandıktan ve krizler ortaya çıktıktan sonra anlaşılabilmektedir. Hiç şüphesiz iktisadi açıdan önemli olan, ekonomik faaliyetlerde ciddi bozulmalar yaşanmadan, sürdürülemez cari işlemler açıklarının tespit edilmesi ve bu doğrultuda gerekli önlemlerin alınmasıdır. Dolayısıyla, G.M. Milesi-Ferretti, A.Razin ile C.Mann tarafından yapılan tanımlamalar pratik açıdan bir önem taşımamaktadır.

Görüldüğü gibi, cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğinin tanımlanması ve bu tanımlamaya bağlı olarak sürdürülebilir cari işlemler açığının tespiti son derece zordur. Bununla birlikte iktisatçılar, geçmişe ait gözlemler ve çeşitli varsayımlar doğrultusunda oluşturdukları modeller vasıtasıyla sürdürülebilir cari işlemler açıklarını tespit etmeye çalışmışlardır. Cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğinin

belirlenmesinde belkide en yaygın olarak kullanılan kriter %5 kuralıdır. 1994 senesindeki Meksika Krizi sonrasında Amerika Hazine Sekreteri L.Summers tarafından ifade edilen bu kurala göre, GSYİH'nın %5'ini aşan cari işlemler açıklarının, kısa vadeli sermaye akımları ya da uluslararası rezervlerle finanse edilmesi halinde ciddi sorun yarattığı kabul edilmekte ve bu nedenle söz konusu açıkların yakından takip edilmesi gerektiği belirtilmektedir(www.nber.org).

Aslında %5 kuralı tamamen takdire dayalı olarak belirlenmiş bir eşik değeri yansıtmaktadır(www.sedlabanki.is/uploads/files/mb011_4.pdf). Cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğinde %5 kuralından yararlanılmasının nedeni, tarihsel süreç içerisinde %5 eşik değerini aşan cari işlemler açıklarının genellikle kısa süreli olması ve bu tür durumlara çok az rastlanması, buna karşın GSYİH'nın %5'inin altında kalan cari işlemler açıklarının uzun süre devam ettirilebilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğinin belirlenmesinde %5 kuralının yanı sıra, Goldman ve Sachs tarafından geliştirilen ve “GS-SCAD Modeli”¹¹ olarak adlandırılan model sonuçlarından da yararlanılabilmektedir. Goldman ve Sachs, bu modelde, portföy yaklaşımından hareketle dış borç/GSYİH oranını arttırmayacak cari işlemler açıklarını hesaplamaya çalışmışlardır. Goldman ve Sachs, oluşturdukları model çerçevesinde yaptıkları çalışmada, 25 ülkeli bir veri seti kullanarak uzun dönem sürdürülebilir cari işlemler açıklarını hesaplamışlar ve uzun dönem sürdürülebilir cari işlemler açıklarının GSYİH'nın %1,9'u ile %4,5'i arasında değiştiğini ifade etmişlerdir

(http://www.case.com.pl/upload/publikacja_plik/RC41.pdf).

Cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğinin belirlenmesinde yararlanılabilecek bir diğer modelde, GS-SCAD Modeli ile benzerlik arz eden ve J.Pitchford tarafından geliştirilen İflasın Aritmetiği Modeli'dir.¹²

Oldukça basit birkaç varsayıma dayanan ve bu varsayımlara bağlı olarak her ülke için sürdürülebilir cari işlemler açığını tespit etmeyi amaçlayan bu modelin temel özellikleri şöyle belirtilebilir.

¹¹ Goldman-Sachs-Sustainable Current Account Deficit Model.

¹² Arithmetic Of Insolvency.

1-Tanımsal olarak cari işlemler açığı, ülkenin net dış borç stokuna eklenmektedir. Bu nedenle herhangi bir yıldaki cari işlemler dengesinin GSYİH'ya oranı, net dış borç stokundaki değişimin GSYİH'ya oranına eşit olacaktır.

$$CAB_t / Y_t = \nabla NFA_t / Y_t$$

2-Sürdürülebilir cari işlemler açığı, net dış borç stokunda değişim yaratmayan cari işlemler açığı olarak tanımlanabilir.

$$\nabla NFA_t / Y_t = 0 \quad \nabla NFA_t / Y_t = \nabla NFA_{t-1} / Y_{t-1}$$

3-İktisadi büyümenin söz konusu olduğu durumlarda; cari işlemler açığı, net dış borç stoku ve iktisadi büyüme oranına göre artabilecektir.

$$CAB_t / Y_t = (\nabla Y_t / Y_{t-1}) \times (NFA_t / Y_t)$$

Aslında cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğine ilişkin, yukarıda açıkladığımız tüm pratik kurallar ve modeller bir ölçüde de olsa hatalıdır. Çünkü bu kurallar ya da modellerin hiçbiri cari işlemler açığı ile karşılaşan ülkelerin yatırım fırsatları, tasarruf kapasitesi ve cari işlemler açıklarının altında yatan makroekonomik faktörleri dikkate almamaktadırlar. Ayrıca, bu modeller, cari işlemler açıklarını finanse eden sermaye akımlarını gerçekleştiren yabancı yatırımcıların beklentilerindeki değişimleri de göz önünde bulundurmamaktadırlar. Örneğin, İflasın Aritmetiği Modeli'nde dış borçlar arttıkça sürdürülebilir cari işlemler açığının düzeyi de yükselmektedir.

Oysaki yüksek dış borç miktarı, ileride bu borçların ödenmesi sırasında yüksek büyüme hızını sürdürmeyi tehlikeye sokmaktadır. Dolayısıyla bu modele göre dış borçların artması belki teknik olarak cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğini sağlasa da, aynı zamanda cari işlemler açıklarının yabancı yatırımcılar tarafından daha az arzulanır olmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliği değerlendirilirken, dış borç/GSYİH oranı ya da cari işlemler açığı/GSYİH oranı gibi kriterleri tek başına ele almak yeterli değildir. Nitekim bu görüş, G.M. Milesi-Ferretti, A.Razin, N.Roubini, P.Watchel, C.Calderon, N.Loayza, L.Serven tarafından yapılan çalışmalarda da belirtilmiştir. Cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğine ilişkin olarak G.M. Milesi-Ferretti ve A.Razin tarafından yapılan çalışmalarda, cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğini

etkileyen faktörler makroekonomik ve yapısal faktörler ile ödemeler dengesindeki sermaye hesabına ilişkin faktörler şeklinde iki gruba ayrılmıştır.

Makroekonomik ve yapısal faktörler başlığı altında dış borç/GSYİH oranı, dış borçların yarattığı faiz yükü, ihracatın çeşitliliği ve ihracat sektörünün büyüklüğü, ulusal tasarruf ve yatırım düzeyi ile reel döviz kuru gibi kavramlar ele alınmıştır. Ödemeler dengesindeki sermaye hesabına ilişkin faktörler başlığı altında ise; ülkeye gelen sermayenin niteliği üzerinde durulmuştur. Benzer şekilde N.Roubini ve P.Wachtel tarafından yapılan çalışmada da cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğini etkileyen faktörler; “cari işlemler açıklarının kaynağı, cari işlemler hesabının kompozisyonu, sermaye akımlarının büyüklüğü ve kompozisyonu, reel döviz kuru, uluslararası rezervler ve dış borç yükü, finansal sistemin yapısı, politik istikrarsızlık ve belirsizlik, gelişmiş ülkelerdeki faiz hadleri” şeklinde sekiz başlık altında toplanmıştır(www.nber.org).

C.Calderon, N.Loayza ve L.Serven tarafından yapılan çalışmada ise; özellikle cari işlemler açıklarını finanse eden uluslararası sermaye hareketlerini gerçekleştiren yatırımcıların portföy tercihleri üzerinde durulmuştur.

Tüm bu çalışmalar doğrultusunda cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğini belirleyen faktörleri, makroekonomik ve yapısal faktörler, ödemeler dengesindeki sermaye hesabına ilişkin faktörler ve dış borçlara ilişkin faktörler şeklinde üç temel grup altında inceleyebiliriz. Makroekonomik ve yapısal faktörler içerisinde ele alacağımız ilk unsur, ihracat ve ihracatın çeşitliliğidir. Bilindiği gibi, ülkelerin dış borçlarını azaltmak için ihtiyaç duydukları döviz sağlayabilecekleri en güvenli kaynak ihracattır. Dolayısıyla, büyük bir ihracat sektörüne sahip olan ülkelerin, diğer ülkelere kıyasla dış borçlarını daha kolay bir biçimde azaltma imkânı olduğu ve bu durumun cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğini olumlu yönde etkilediği söylenebilir. İhracat sektörünün büyüklüğünün yanı sıra, ihracat ve ithalatın kompozisyonu da cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliği ile yakından ilişkilidir. Çünkü özellikle dış ticaret hadlerinde meydana gelen dalgalanmalar, ihracatı sadece birkaç maldan oluşan ve üretimi hammadde ve ara malı ithalatına bağımlı olan ülkelerde cari işlemler açıklarının sürdürülebilme olasılığını azaltmaktadır. Gerçekten de 1980’li ve 1990’lı senelerdeki deneyimlere bakıldığında, Kore,

Malezya ve Tayland gibi büyük ihracat sektörüne sahip olan ülkelerin ihracatlarını önemli ölçüde arttırarak cari işlemler hesabı sorunlarını başarılı bir şekilde çözümledikleri, buna karşın ihracatın GSYİH'ya oranının düşük olduğu Meksika ve Şili gibi ülkelerde, cari işlemler açıklarının ekonomide ciddi dengesizliklere yol açtığı ifade edilebilir. Makroekonomik ve yapısal faktörler içerisinde ele almamız gereken bir diğer faktör ise; ulusal tasarruf ve yatırım düzeyidir. Cari işlemler dengesinin ulusal tasarruflar ile ulusal yatırımlar arasındaki farka eşit olduğu dikkate alındığında, ülkedeki tasarruf ve yatırım miktarı da doğrudan cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğini etkileyecektir. Ulusal tasarruflar ve ulusal yatırımlarla ilgili olarak genellikle kabul edilen görüş, yüksek yatırım düzeyinden kaynaklanan cari işlemler açıklarının, ulusal tasarruf düzeyinin düşmesi nedeniyle ortaya çıkan cari işlemler açıklarına göre sürdürülebilme olasılığının daha yüksek olduğu şeklindedir. Ancak, bu görüş, yatırımların, döviz getirisi sağlayacak alanlara yapıldığı varsayımına dayanmaktadır. Dolayısıyla yatırım artışı örneğin gayrimenkul sektörü gibi ticarete konu olmayan sektörlerdeki yatırımlardan kaynaklanıyorsa, cari işlemler açığının sürdürülebilirliği üzerinde olumsuz etkiler yaratabilecektir. Cari işlemler açığının sürdürülebilirliği açısından, cari işlemler hesabının kompozisyonu da oldukça önemlidir. Özellikle dış ticaret açıklarından kaynaklanan cari işlemler açıkları genelde yapısal rekabet sorunlarının bir göstergesidir. Dolayısıyla, bu tür açıkların kısa sürede giderilebilme olasılığının düşük olması, cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğini de olumsuz yönde etkileyecektir.

Makroekonomik ve yapısal faktörler içerisinde ele almamız gereken son unsur ise; reel döviz kurudur. Bilindiği gibi döviz kurunun düşmesi ya da ulusal paranın değerlenmesi, uluslararası rekabet gücünü azaltarak cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliği üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır.

Ancak burada ulusal paranın değerlenmesine yol açan nedenin de tespit edilmesi gerekmektedir. Ulusal para ihracat sektöründeki verimlilik artışı ya da ticaret hadlerindeki bir iyileşme sonucu değer kazanıyorsa, cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliği açısından bir sorun yaratmayacaktır.

Bununla birlikte ulusal paradaki değerlenme ülkedeki kur sistemi ve para politikası arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanıyorsa, cari işlemler açıklarının

sürdürülebilme olasılığı azalacaktır. Cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliği açısından cari işlemler açıklarının finansman şekli de büyük önem taşımaktadır. Bilindiği gibi, ödemeler dengesinde; $CAB = NCT + FRT$ eşitliği bulunmaktadır.

NCT: Net Capital Transactions

FRT: Foreign Reserve Transactions

Burada CAB, cari işlemler dengesini; NCT, net sermaye işlemlerini; FRT ise, uluslararası rezerv işlemlerini yansıtmaktadır. Dolayısıyla cari işlemler açığı ya resmi rezervlerle ya da ülkeye gelen yabancı sermaye ile finanse edilebilecektir.

Uluslararası rezervlerin mutlaka bir sınırı olduğundan, uluslararası rezervlerle finanse edilen cari işlemler açıklarının sürdürülemez bir nitelik taşıyacağı son derece açıktır. Yabancı sermaye ile finanse edilen cari işlemler açıklarında ise; ülkeye gelen sermayenin niteliği önem kazanmaktadır. Genellikle uzun vadeli sermaye akımlarının ve dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının kısa vadeli sermaye akımlarına kıyasla daha istikrarlı bir görünüm arz ettiği göz önünde bulundurulduğunda, uzun vadeli sermaye akımları ve dolaysız yabancı sermaye yatırımları ile finanse edilen cari işlemler açıklarının sürdürülebilme olasılığının daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliği açısından, temel denge kavramının stratejik bir öneme sahip olduğu belirtilebilir(<http://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2002/02-51.pdf>).

Cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğine ilişkin olarak ele alınması gereken son faktör ise; cari işlemler açıklarının neden olduğu dış borçlardır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi dış borçlarla ilgili olarak sadece dış borç/GSYİH oranının ele alınması yeterli olmayacaktır.

Cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliği açısından bu oranın yanı sıra, yabancı yatırımcıların söz konusu ülkeye borç verme arzusu, ülkenin kaldırabileceği dış borç miktarı ve dış borçların hangi para birimi cinsinden olduğu da oldukça önemlidir.

Bu noktada özellikle gelişmekte olan ülkelerin dış borçlanmasını sınırlandıran ve dolayısıyla yüksek düzeyde cari işlemler açıklarının sürdürülebilmesini engelleyen  unsurdan bahsedilebilir.

Bunlar; ilk günah, borç toleranssızlığı ve para birimi uyumsuzluğudur. İlk günah, gelişmekte olan ülkelerin uluslararası piyasalardan kendi para birimleri cinsinden borlanamamaları olarak tanımlanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin, uluslararası piyasalardan ancak yabancı para birimleri cinsinden borlanabilmeleri, onları bir kur riskiyle karşı karşıya bırakmakta ve sonuçta döviz kurundaki artışlar dış borç yükünü arttırarak cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir.

Borç toleranssızlığı ise; gelişmekte olan ülkelerin uluslararası piyasalardan gelişmiş ülkelerin borçlandığı miktarlarda borlanamaması olarak yorumlanmaktadır. Özellikle geçmişte dış borç yükümlülüklerini yerine getirememiş ve kronik enflasyon sorunu yaşamış gelişmekte olan ülkeler, yabancı yatırımcılar tarafından riskli kabul edilmekte ve bu durum söz konusu ülkelerin uluslararası piyasalardan borçlanabileceği miktarı sınırlamaktadır. Sonuçta uluslararası piyasalardan borlanılabilecek miktarın düşük olması da, yüksek boyutlardaki cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğini imknsız hale getirmektedir. Dış borçlarla ilgili olarak cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğini etkileyen son faktör ise; para birimi uyumsuzluğudur. Aslında para birimi uyumsuzluğu, ilk günah sorununun olası bir sonucudur ve ülkenin dış varlıkları ile dış borçları arasındaki para birimi farklılığını ifade etmektedir. Yani bir ülke yabancılara, yabancı para birimi cinsinden net dış borçlu durumda ise; para birimi uyumsuzluğu sorunu ile karşı karşıya demektir. Para birimi uyumsuzluğu, tıpkı ilk günah sorunu gibi döviz kuru riskini arttırarak dış borçların ve dolayısıyla cari işlemler açıklarının sürdürülebilme olasılığını azaltmaktadır. Ancak, ilk günah sorunu ile karşılaşan her ülkenin, para birimi uyumsuzluğu sorunu ile de karşılaşması şart değildir. Nitekim lkeler aldıkları dış borca eşit ya da buna yakın miktarda uluslar arası rezerv biriktirerek, para birimi uyumsuzluğu sorununu ortadan kaldırabilir ya da en azından azaltabilirler. Ancak, uluslararası rezerv birikimi de maliyetsiz değildir. Ülkelerin özellikle cari işlemler

açıklarıyla beraber uluslar arası rezerv birikimine başvurmaları halinde karşılaşılabilecekleri belli başlı iki maliyetten bahsedilebilir.

Bunlardan ilki, genel olarak uluslararası rezerv biriktirebilmek için alınan borçların maliyetinin, uluslararası rezervlerin getirisinden düşük olması nedeniyle katlanılan maliyet, ikincisi ise; piyasadan çekilen döviz karşılığında piyasaya sürülen ulusal paranın sterilizasyonu için, piyasaya yüksek faizle kamu kâğıtlarının sunulması zorunluluğu ve bu nedenle belki de cari işlemler açıklarına neden olan temel unsurun, yani yüksek faiz hadleri nedeniyle ülkeye gelen yabancı sermayenin engellenememesidir.

Dolayısıyla, dış borçların yarattığı risklerin önlenmesine yönelik her politika bazı maliyetleri de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle dış borçların cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliği üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılabilmesi için en uygun çözümün, dış borçların azaltılması olacağı söylenebilir(www.nber.org).

Özetle, cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliği; cari işlemler açıklarının kaynağı, cari işlemler açıklarının yol açtığı sonuçlar ve cari işlemler açıklarının finansman şekli gibi birçok faktörün etkisi altındadır. Bu nedenle, dış borç/GSYİH oranı ya da cari işlemler açığı/GSYİH oranı gibi bir veya birkaç göstergeye bakarak cari işlemler açığının sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesi doğru değildir. Böyle bir değerlendirme hiç şüphesiz yanıltıcı ve gerçeklerle bağdaşmayan sonuçlar ortaya koyacaktır.

1.3.3.Cari İşlemler Açıklarının Değerlendirilmesi

Cari işlemler açıkları ve bu açıkların nedenlerine yönelik olarak bir önceki bölümde yaptığımız açıklamaları bir bütün olarak incelediğimizde, hem cari işlemler açıklarının hem de cari işlemler açıklarına yol açan unsurların yapısal veya parasal olarak değerlendirilebileceğini söyleyebiliriz.

Nitekim cari işlemler açıklarının nedenleri içerisinde yer alan enflasyon ve ulusal paranın aşırı değerlenmesi kavramlarının parasal, diğer nedenlerin ise; yapısal olduğunu belirtebiliriz. Ancak daha önce vurguladığımız gibi böyle bir ayrımın kesin çizgilerle yapılmasının mümkün olmadığını, parasal olarak değerlendirilen bir

unsurun da süreklilik arz ettiğinde, yapısal bir özelliğe dönüşebildiğini ifade etmemiz gerekmektedir.

Çünkü örneğin, enflasyondan kaynaklanan bir cari işlemler açığı, her ne kadar ilk bakışta parasal bir sorun olarak görünüyorsa da, enflasyonun altında yatan etkenler ve enflasyonun taşıdığı özellikler doğrultusunda yapısal bir nitelikte taşıyabilecektir.

Yani, enflasyon, para arzında meydana gelen artıştan kaynaklanmıyor ve kronik bir hal alıyor ise, hiç şüphesiz enflasyon nedeniyle ortaya çıkan cari işlemler açığını da yapısal bir sorun olarak nitelendirebiliriz.

İKİNCİ BÖLÜM

BÜYÜME TEORİLERİNİN GELİŞİMİ VE EKONOMİK BÜYÜME

2.1.Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme, üretim kapasitesinde meydana gelen artışı göstermektedir. Bir ülkede ekonomik büyümenin ne oranda gerçekleştiğini bulmak için ortalama büyüme hızı ve yıllık büyüme hızı hesaplanmaktadır. Ortalama büyüme hızı, belli bir zaman aralığındaki büyüme oranını; yıllık büyüme hızı ise, belli bir yıldaki büyüme oranını ifade etmektedir. Ekonomik büyüme hızı, belirli bir dönemde reel GSMH'daki artışları göstermektedir. Yani üretimin, bir önceki döneme göre yüzde kaç oranında arttığını yansıtmaktadır. Ayrıca ekonomik büyümenin anlaşılmasında üretim imkânları eğrisinden de faydalanılmaktadır. Üretim imkânları eğrisi, ülkenin teknoloji düzeyi ve üretim faktörü miktarında ulaşılabilceği en yüksek üretim düzeyini göstermektedir(Türker, 2000; 8). Üretim imkânları eğrisindeki dışa doğru bir kayma, ekonomik büyümenin gerçekleştiğinin göstergesidir. Üretim imkânları eğrisinin dışa doğru kaymasının nedenleri; “malların üretiminde kullanılan teknolojik ilerlemeler, bu malların üretiminde çalışan işçilerin verimliliğinin artması ve üretimin gerçekleştiği sanayi dallarında kapasite kullanımının artması” şeklinde açıklanabilir. Büyümenin kalıcı olabilmesi için, bu mallara yönelik dış talepte veya iç talepte bir artışın olması gerekmektedir(Eğilmez, Kumcu, 2004; 125).

Ayrıca, üretim imkânları eğrisinin dışa kaymasında, hükümetlerin verimlilik artışı sağlayacak nitelikte; eğitime, teknolojiye ve ar-ge ile fiziki sermaye birikimine yapılan altyapı yatırımlarının da büyük etkisi vardır(Kibritçioğlu, 1998; 2). Ekonomik büyümenin tam anlamıyla gerçekleşebilmesinde, gelir artışının sağlanması, tek başına yeterli bir neden olmamaktadır. Gelir artışı ile birlikte sosyolojik, teknolojik ve politik faktörlerin de dikkate alınması gerekmektedir(Tüylüoğlu, 1995; 6). Ekonomik büyüme ile ilgili bir diğer önemli nokta da kalkınma kavramıdır. Literatürde çoğu zaman büyüme ve kalkınma kavramı karıştırılmaktadır. Oysa bu iki kavram farklılık arz etmektedir.Kalkınma, ulusal gelir artışının yanında üretim faktörlerinin etkinliğinin değişmesi, sanayi sektörünün ihracattaki payının artması gibi yapısal değişiklikleri ifade etmektedir. Büyüme ise,

sadece üretimdeki ve ulusal gelirdeki artışları yansıtmaktadır. Büyüme gerçekleştiği zaman işgücü artmakta ve sermaye birikimi çoğalmaktadır. Ekonomik kalkınmada ise üretim ve gelir artışının yanı sıra iktisadi ve sosyo-kültürel yapıda da değişimler olmakta ve bu nedenle kalkınma kavramı, daha çok, az gelişmiş ülkeleri ilgilendirmektedir. Yani, büyüme, nicel; kalkınma ise, nitel özellikler taşımaktadır.

2.2.Büyüme Teorilerinin Tarihsel Gelişimi ve Devletin Ekonomideki Rolü

Bir ülkenin refah seviyesindeki artışın en önemli göstergelerinden olan ekonomik büyüme olgusu, iktisatçıların üzerinde sürekli tartıştıkları bir konudur. Geliştirilen büyüme teorileri, içinde bulunulan dönemin ekonomik ve sosyal özelliklerinden etkilenmiş ve buna göre ekonomik alanda devlete farklı görevler yüklemiştir. Ekonomik büyümede devlet, kimi zaman aktif rol üstlenirken, kimi zaman da pasif kalarak ekonomiye hiçbir müdahalede bulunmaması gerektiği ileri sürülmüştür. Devletin ekonomideki rolü, geliştirilen büyüme teorileri çerçevesinde inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir.

2.2.1.Merkantilizm

Merkantilist düşünce, 15.yüzyıl ile 18.yüzyıl arasında etkili olmuş ve daha çok Avrupa devletlerini etkileyen bir iktisadi akım olmuştur. Bu düşünceye göre, ekonomik refah düzeyi, ülkelerin sahip olduğu altın, gümüş gibi değerli madenler ile ilişkilendirilmiştir. Devletin elinde ne kadar fazla altın bulunur ise o denli güçlü sayılmıştır. Sanayiye ve ticarete önem verilmiş, ayrıca ekonomide devlete önemli görevler yüklenilmiştir. Uygulanan ekonomi politikalarının başarıya ulaşabilmesi için ilave olarak devletin ekonomiye müdahalede bulunması gerektiği savunulmuştur. Merkantilizme göre, girişimci sınıf ve sanayi ile uğrasan kesim, devlet tarafından desteklenmeli, yapılan sübvansiyonlar ile üretim artışı sağlanmalıdır. Ülke içerisinde girdi olarak kullanılan hammaddelerin dışında ithalatın yapılması zorlaştırılmalı, bunun yanında, ülkenin yapmış olduğu ihracatın önündeki engeller kaldırılmalıdır(Berber, 2004; 41).

Ekonomik büyümenin, gerçekleşebilmesi için nüfus ile birlikte ihracat artısının sağlanması, faiz haddi ile ücret seviyelerinin düşük tutulması ve sömürgecilik politikasının uygulanması esas alınmıştır(Artan, 2000; 7).

Merkantilist düşüncenin etkili olduğu dönemde, bazı ülkelerin ellerinde aşırı miktarda altın stokları oluşmuştur. Oluşan bu fazlalık nedeniyle fiyatlar genel seviyesi yükselmiş ve diğer taraftan ise, tek yanlı ticaretin sürdürülememesi, sistemin iflasına yol açmıştır.

2.2.2.Fizyokrasi

Fizyokrasi, merkantilist düşünceye karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Fizyokratlara göre, ekonomideki temel sektör tarımdır. Çünkü tarım her zaman harcanandan fazlasını vermektedir. Dolayısıyla, ekonomik büyüme, ancak tarım sektöründeki üretim artışı ile gerçekleşebilecektir.

Fizyokratlar, devletin ekonomiye müdahalede bulunmamasını ve fertlerin ekonomik faaliyetlerinde serbest olmasını savunmaktadırlar. Bu sayede, ekonominin işleyişi açısından gerekli olan doğal düzen kendiliğinden kurulmuş olacaktır.

2.2.3.Klasik Büyüme Teorileri

Klasik liberal akımın ortaya çıkmasında sanayi devrimi etkili olmuştur. Klasik iktisatçıların görüşlerine göre, fiyat ve ücret mekanizması düzgün işlediği zaman ekonomi tam istihdamda dengeye gelir. Tam istihdam koşulu sağlandığında ise tüm üretim faktörleri üretime koşulmuş olur ve böylece ulusal gelir en üst düzeye ulaşır.

Ekonominin dengede olmasını sağlayan temel faktör, serbest rekabet sistemidir. Rekabet ortamı tam olarak sağlanabilirse, piyasada denge, otomatik olarak gerçekleşmiş olur. Bu nedenle, devletin ekonomiye müdahalesi gereksizdir. Klasiklerin savundukları liberal anlayışta ekonomik sistem, görünmez bir el tarafından dengeye gelmektedir. Devlet, ekonomiye müdahalede bulunursa piyasanın işleyişi bozulacağından, yatırımlar ve ekonomik büyüme bundan olumsuz yönde etkilenmektedir(Tüylüoğlu, 1995; 14).

Klasiklere göre, yatırımlar, büyümenin motorunu oluşturmaktadır. Yapılacak olan yatırımlar ise, kâr oranlarına bağlanmaktadır. Kâr oranı ne kadar yüksek olursa, yatırımlar da o denli fazla olmaktadır. Kâr ise, sermaye birikimine ve emeğin verimliliğine göre ortaya çıkmaktadır. Kâr oranları düştüğü zaman, sermaye birikimi azalmakta, buna bağlı olarak nüfus ve gelir artışı da düşmektedir. Bütün bunların sonucunda da ekonomi, durgunluğa girmektedir(Artan, 2000; 8).

2.2.4.Sosyalist Büyüme Teorisi

Sosyalist sistemde; üretimde kullanılan maddi üretim araçlarının büyük çoğunluğu kamu mülkiyetindedir. Ayrıca, üretim, tüketim ve bölüşüm, merkezi otorite tarafından belirlenmektedir. Öte yandan sosyalistler, özel mülkiyete de karşı çıkmaktadırlar.

Eğer özel mülkiyet olursa, işçilerin, emeklerinin karşılığında kazanmış oldukları gelirlerinin bölüşümün de bir adaletsizlik olacağını ve bu durumun da işçi sınıfının sömürülmesine yol açacağını ile sürmektedirler. Sosyalist büyüme düşüncesi, Karl Marx'a dayandırılmaktadır. Karl Marx'a göre emek, üretim değerini belirlemekte ve aynı zamanda büyümenin motorunu oluşturmaktadır. Karl Marx'ın kurmuş olduğu modelde, denge aramaya gerek yoktur. Çünkü Karl Marx, büyüme sürecini sürekli bir dengesizlik olarak görmektedir. Dolayısıyla, modelde, uzun dönemde büyümenin sürdürülebilmesi ya da durağan duruma gelmesi yerine, büyümenin kırılması söz konusudur.

Klasikler ile Karl Marx arasındaki anlaşmazlıkların esasını, Karl Marx'ın, kapitalizmin, kendi iç çelişkileri sonucunda çökeceğini savunması, klasiklerin de, kapitalizmin uzun dönemde durgunluğa girebileceğini fakat çökmeyeceğini savunmaları oluşturmaktadır.

2.2.5.Post Keynesyen Büyüme Modeli: Harrod-Domar Büyüme Modeli

Harrod ve Domar, ülke ekonomilerinin dengeli büyümeyi nasıl sağlayacağını ve bunun sürekli hale gelmesinin koşullarını açıklamaya çalışmışlardır(Sivrikaya, 2003; 11). Harrod ve Domar, yatırımların kapasite artırıcı yönünü ön plana çıkartarak büyüme modelini dinamik hale getirmişlerdir.

Domar, ekonomik büyüme hızının ne kadar olması gerektiği sorusuna cevap ararken, Harrod, büyüme hızından sapılması halinde neler olabileceği sorusunu cevaplamaya çalışmıştır.

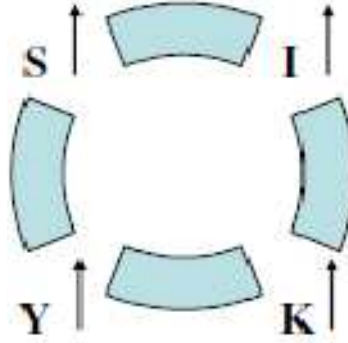
Harrod ve Domar'a göre, ekonomik büyümenin temel belirleyicisi, yatırımlardır. Yatırımların ise, üretim kapasitesini ve geliri arttırıcı iki etkisi vardır. Harrod-Domar büyüme modelinde ekonomik büyüme, ulusal gelirlerdeki artışlarla ölçülmektedir. Ulusal gelir, Y ; gelirdeki artış da, DY olarak kabul edilirse, ekonomik büyüme hızı, aşağıdaki denklemdeki gibi olmaktadır.

$$\text{Ekonomik Büyüme Hızı} = DY / Y$$

Dışa kapalı bir ekonomide üretim seviyesinin dengede olabilmesi için, toplam tasarruflar ile toplam yatırımların, birbirlerine eşit olması gerekmektedir. Bu eşitlik, $I=S$ şeklinde gösterilmektedir.

Bilindiği gibi, Harrod-Domar modelinde $S=sY$ 'dir. Yani tasarruflar, gelirin belirli bir oranını göstermekte ve denklemdeki s , son birim tasarruf eğilimini temsil etmektedir. Yapılan yatırımlar, sermaye stoğundaki değişmeyi ifade etmekte ve sermaye stokuna yapılan ilaveleri belirtmektedir. Dolayısıyla $I=DK$ 'dır. $S=I$ ve $S=sY$ eşitliklerinden hareketle $I=DK=k \times Dy$ iken, $sY=k \times DY$ olacağı için $DY/Y = s/k$ eşitliği oluşmaktadır. Bu eşitlikteki DY / Y , GSMH'daki değişmeyi ifade etmektedir. Sonuç olarak; Harrod ve Domar'a göre büyüme oranı, sermaye hâsıla katsayısı ve tasarruf oranı tarafından belirlenmektedir. Bu denklemde ekonomik büyüme, ulusal tasarruf oranıyla pozitif, sermaye hâsıla katsayısıyla negatif yönlü bir ilişki içerisinde olmaktadır. Yani, ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi için mutlaka tasarruf yapılmalı ve GSMH'nin belirli bir oranı yatırıma yönlendirilmelidir (Emsen, Karabulut, 1997; 30-31).

Şekil 3:Harrod-Domar Modelinin İşleyişi



Şekil 3’te görüldüğü gibi, tasarruf oranının yüksek olması, yatırımların yükselmesine, yatırımların yüksek olması, sermaye birikiminin yükselmesine ve buna bağlı olarak hâsılanın yükselmesine neden olmaktadır.¹³ Hâsıla oranının yükselişi, tasarrufların tekrar yükselmesini sağlayacak ve döngü sürekli devam edecektir. Harrod-Domar modeli, bu döngüyle ülkelerin kısa dönemde tüketimlerini azaltıp yatırımlarını artırarak, uzun dönemde ekonomik büyüme gerçekleştirebileceklerini savunmaktadır.

Harrod-Domar büyüme modeline yöneltilen bazı eleştiriler vardır. Modeller, gerçek hayatta hesaplanması zor bazı temel kavramlara dayandırılmaktadır. Kullanılan kavramlarda sektörler arası farklılıklar dikkate alınmamaktadır. Örneğin; sermaye hâsıla katsayısı, ekonominin tamamını temsil eden bir kat sayı olarak ele alınmaktadır.

Üretim faktörlerinde sadece sermayeye önem verilmektedir. Emek ve teknolojik gelişmelerin üretime yaptığı katkılar dikkate alınmamaktadır (Berber, 2004; 110). Az gelişmiş ülkelerde, ulusal gelir oranı düşük olduğu için, tasarruflar artırılmamaktadır.

Dışa açık bir ekonomide bireylerin gelirlerinden artı kalan kısmını tasarruf etmeyip ithal mallara harcayabilecekleri de göz ardı edilmemelidir. Bu yüzden, Harrod-Domar modelindeki kısır döngü, tasarruf oranlarının arttırılamamasından dolayı işleyememektedir.

¹³ S:Tasarruf; I:Yatırım; K:Sermaye Birikimi; Y:Hâsıla.

2.2.6.Neo-Klasik Büyüme Modeli: Dışsal Büyüme Modeli

Neo-Klasik büyüme teorileri içerisinde Solow ve Swan tarafından yapılan çalışmaların, ekonomik büyüme teorilerinin gelişmesine önemli bir katkısı vardır. R.M.Solow'a göre, Harrod-Domar modelinin dikkate değer en önemli özelliği; modelin, tutarlı bir biçimde uzun dönemli ekonomik problemleri, genel kısa dönem seçenekleri ile çalışması ve uzun dönemin çeşitli terimlerinin üzerinde durmak yerine sermaye ve tasarruflar üzerinde yoğunlaşmasıdır.

Harrod-Domar büyüme modelinde ekonomi bıçak sırtı denge noktasında dengededir. Bu sonucu sağlayan önemli anahtar değişkenler; tasarruf oranı, sermaye-çıktı oranı ve emek gücünün artış oranıdır. Eğer bu noktadan birazcık kayma olursa, ekonomik denge bozulacaktır(Solow, 1956; 65-66).

R.M.Solow, yapmış olduğu çalışmasında, tasarruflarla, sermaye birikimi ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu model, neden bazı ülkeler yoksulken diğer ülkelerin çok zengin olduğunu anlamamızda önemli bir mihenk taşı durumundadır.

Neoklasik teoriye göre devletin uyguladığı ekonomi politikalarına gerek yoktur. Çünkü devletin, yatırımları arttırmak ve işsizlik oranlarını azaltmak için uygulamış olduğu ekonomi politikaları, enflasyonist etkiye neden olmakta ve konjonktürel hareketlerin boyutunu artırmaktadır.

2.2.6.1.Modelin Varsayımları

Modelde sadece bir mal üretilip tüketilmektedir. Basitleştirici bu varsayım, dış ticaretin olmadığı, dışa kapalı bir ekonominin olduğu anlamına gelmektedir. Teknoloji dışsaldır. Ülkeler, teknolojik gelişmelerden ek bir maliyete katlanmadan yararlanabilmektedir.

Azalan verimler yasası geçerlidir. Ayrıca, piyasalarda tam rekabet ve tam istihdam koşulları hâkimdir. Üretimde kullanılan emek ve sermaye girdilerinin birbirlerinin yerine ikamesi mümkündür ve bağımsız bir yatırım fonksiyonu yoktur. Yani; tasarruf ve yatırım oranları birbirlerine eşittir. Üretim faktörlerine, son birim verimliliklerine göre ödeme yapılır. Üretim fonksiyonu için ölçeğe göre sabit getiri varsayımı yapılmaktadır. Girdilerin aynı oranda artması durumunda, hâsıla da aynı

oranda artmaktadır. Uzun dönemde bütün ülke ekonomilerinin, birbirlerini yakalayabilmeleri mümkündür. Yani, yakınsama hipotezi geçerlidir. Beşeri sermayenin ve kamu politikalarının üretkenlikte rolü olmamaktadır. Büyümenin motoru; teknolojik gelişme ve nüfustur. Dünyada oluşan teknolojik gelişme, herkese aynı oranda hizmet eden bir kamu malı niteliğindedir.

2.2.6.2.Yakınsama Hipotezi

Yakınsama hipotezine göre teknoloji, ekonomi dışı etkenlerden ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, ülkelerin, aynı teknoloji seviyesine ulaşmaları mümkün olmaktadır. Dolayısıyla, yaklaşma hipotezi, teknoloji düzeylerin bütün ülkelerde aynı olduğu ve değişmediği varsayımı altında oluşmakta ve gelişmekte olan ülkelerin uzun dönemdeki büyüme oranlarının birbirlerine yaklaşacağını savunmaktadır.

Eğer iki ülke ekonomisi aynı nüfus ve tasarruf artış oranına sahipse ve aynı üretim fonksiyonunu kullanıyorsa, sonuçta her iki ekonomide kişi başına aynı sermaye düzeyine ulaşması gerekmektedir. Yakınsama hipotezi; “mutlak yakınsama” ve “koşullu yakınsama” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

2.2.6.2.1.Mutlak Yakınsama

Mutlak yakınsama hipotezine göre, teknoloji, dışsal ve sabit iken, sermayenin emek gücünden daha hızlı arttığı ekonomide, ulusal gelir seviyesi düşük olan ülkeler, ulusal gelir seviyesi yüksek olan ülkeleri er ya da geç yakalayacaklardır.

$$gy = \beta_1 I_n (KBDMG) + \beta_2 x + U_i$$

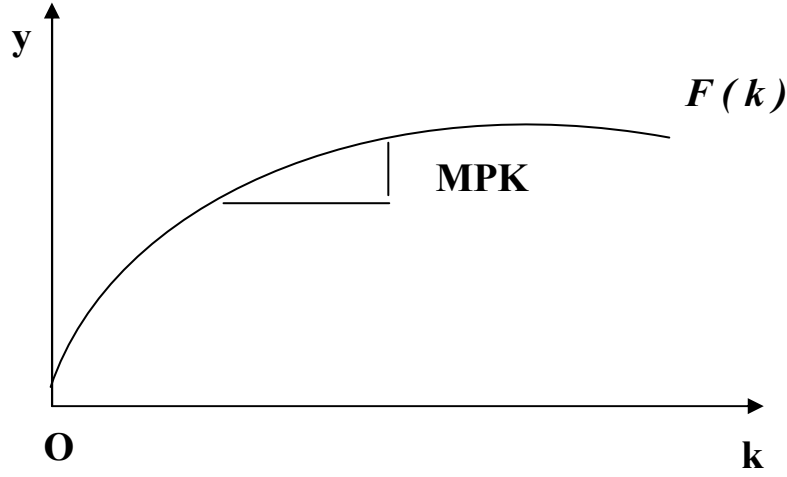
β_1 değeri negatif olması durumunda, mutlak yakınsama hipotezi geçerli olacaktır. Bu durum söz konusu olduğunda, az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkeleri yakalama şansına sahip olacaklardır. β_1 değerinin negatif olmaması durumunda ise, mutlak yakınsama hipotezi gerçekleşmeyecektir.

2.2.6.2.2.Koşullu Yakınsama

Fakir ülkelerin, büyüme hızlarını arttırıp zengin ülkeleri yakalayabilmeleri; teknoloji düzeyi, tasarruf oranı, doğurganlık oranı, hükümet politikaları gibi sosyal ve ekonomik yapıya sahip olmaları şartıyla mümkün olabilecektir(Artan, 2000; 12-13).

2.2.6.3.Temel Solow Modeli

Grafik 1:Emek Başına Üretim Fonksiyonu



Üretimde emek ve sermaye girdileri kullanılarak elde edilen üretim fonksiyonu, şu şekilde ifade edilmektedir.

$$Y = F(K, L)$$

Modelde Y, hâsılayı; K, sermayeyi; L, işgücünü temsil etmektedir. Temel üretim fonksiyonunu, işçi başına düşen hâsıla cinsinden gösterebilmek için eşitliğin her iki tarafı L'ye bölünerek şu denklem elde edilmektedir: $Y / L = F(K / L, 1)$

$Y / L = y$, kişi başına hâsılayı; $K / L = k$, kişi başına sermayeyi göstermektedir. Temel üretim fonksiyonu,¹⁴ işçi başına çıktı ve işçi başına sermaye şeklinde ifade edildikten sonra, $y = f(k)$ şeklinde gösterilebilmektedir. Grafik1'deki üretim fonksiyonuna göre, kişi başına sermaye ne kadar fazla olursa, kişi başına hâsıla oranı da o derece yüksek olmaktadır. Yani, hâsıla oranını arttırmak için k'yı artırmak gerekmektedir.¹⁵ Solow modelinin ikinci temel denklemi sermaye stokundaki değişimin nasıl olduğunu gösteren eşitliktir. Bu eşitlik, aşağıdaki denklemdeki gibi ifade edilmektedir.

$$\Delta K = sY - dK$$

Bu eşitliğe göre, sermaye stokundaki değişimler, brüt yatırım miktarından, yıpranmaların ve aşınmaların çıkartılmasıyla elde edilmektedir. Sermaye stokundaki

¹⁴ $Y = F(K, L)$

¹⁵ $MPK = f(k+1) - f(k)$

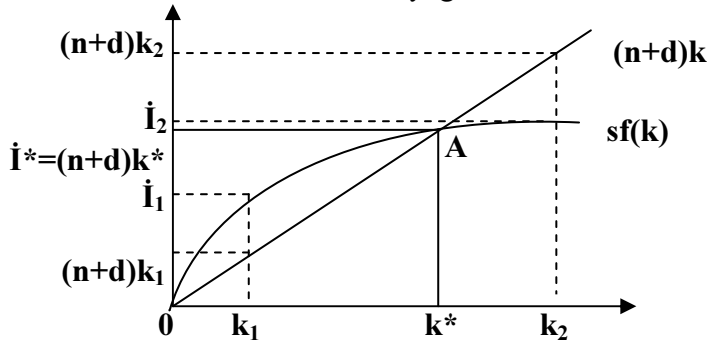
değişmeyi daha gerçekçi bir şekilde ifade edebilmek için nüfus artışının da dikkate alınması gerekmektedir. Yukarıdaki denkleme nüfus artışı eklenerek, şu denklem elde edilir.

$$\Delta K = sY - (n+d)k$$

Numaralı denklem, işçi başına terimlerle, sermaye birikimini ifade etmektedir. Buradaki eşitlik, işçi başına sermayedeki değişimin, her dönemde üç terim tarafından belirlendiğini göstermektedir.

2.2.6.4. Temel Solow Diyagramı

Grafik 2: Temel Solow Diyagramı



Kaynak: Berber, 2004; 120.

Temel Solow modeli, “emek başına hâsıla” ve “emek başına sermaye” ile ifade edilmektedir. Grafik 2’deki $sf(k)$ eğrisi, yatırım oranlarını; $(n+d)k$ eğrisi ise, sermaye stokundaki azalmaları göstermektedir.

$0k^*$ arasında sermaye stoku k_1 olan bir ekonomide $\dot{I} > (n+d)k_1$ olduğundan, sermaye stokundaki değişim pozitifdir. Bu durumda, emek başına sermaye stoku, k^* olana kadar artmaktadır. Sermaye stoku k_2 olan bir ekonomide ise, $\dot{I} < (n+d)k_2$ olduğundan, sermaye stokundaki değişim negatiftir. Böyle bir ekonomide işçi başına sermaye miktarı azalmaya başlar ve bu azalma, k^* düzeyine düşene kadar devam eder. İki eğrinin kesiştiği A noktasında eşitlik sağlanmakta ve bu durumda $\dot{I} = (n+d)k$ olmaktadır. A noktası, durağan durum sermaye stokunun sıfır olduğu noktadır. Bu noktada, yıpranma ve nüfus artışı dolayısıyla sermaye stokundaki azalmaya eş yatırım yapılmaktadır (Berber, 2004; 120).

Tablo 6: Temel Solow Modelinin Özeti

$Sf(k) > (n+d)k$	$\Delta k > 0$	Sermaye stokunun arttığını gösterir.
$Sf(k) < (n+d)k$	$\Delta k < 0$	Sermaye stokundaki azalmayı göstermektedir.
$Sf(k) = (n+d)k$	$\Delta k = 0$	Durağan durum sermaye Stokunun olduğu durumdur.

2.2.6.5. Solow Modeli ve Teknoloji

Solow modelinde tasarruf ve nüfus girdileri dışında ekonomik büyümenin bir diğer belirleyicisi de, teknolojik gelişmedir. Uzun dönemde işçi başına hâsılanın artması, emeğin etkinliğinin ve verimliliğinin artmasına bağlıdır.

Teknolojik gelişme sonucunda emeğin etkin bir şekilde kullanılması sağlanmaktadır. Buna göre, emekten ve sermayeden oluşan iki girdili üretim fonksiyonuna, teknolojik gelişmeler eklenerek aşağıdaki üretim fonksiyonu elde edilmektedir.

$$Y = F(K, L * E)$$

Yukarıdaki üretim fonksiyonunda $L * E$, emeğin etkinliğini ifade etmektedir. Buna göre toplam hâsıla, sermaye ve emeğin etkinliğine bağlı olarak değişmektedir. Emeği etkin kılan unsurlar ise; sağlık, eğitim, beceri ve bilgi düzeyidir. Modelin bir diğer önemli varsayımına göre teknolojik gelişme, dışsal olarak kabul edilmekte ve teknolojik gelişmelerin g oranında bir artışa neden olduğu varsayılmaktadır. Fakat modelde teknolojik gelişmenin nasıl ve nereden geldiği, tam olarak açıklığa kavuşturulamamaktadır.

2.2.6.6. Teknolojik Gelişmenin Durgun Durumu

Ekonomik büyümenin olması için etkin emek başına sermaye stokunun artması gerekmektedir. Durgun durum sermaye stokundaki artış, yoğunlaştırılmış fark denklemiyle açıklanmaktadır. Buna göre, yoğunlaştırılmış fark denklemi, şu şekilde yazılabilmektedir.

$$\Delta k = sf(k) - (n+d+g)k$$

Neden bazı ülkelerin, diğerlerine göre yüksek tasarruf ve nüfus oranına sahip oldukları açıklanamamıştır(Türker, 2000; 70).Yakınsama hipotezi doğrulanamamıştır. Az gelişmiş ülkelerin ekonomileri, uzun dönemde gelişmiş ülke ekonomilerinin gelir düzeyini yakalayamamıştır. Neo-klasik büyüme modeline göre devlet, tasarruf oranlarını arttırıcı ve ekonomik büyümeyi destekleyici yönde hiçbir müdahalede bulunmamalıdır.

Ancak, devletin ekonomiye müdahalesinin olmadığı durumlarda, toplumsal etkinliğin nasıl sağlanacağı açıklanamamıştır(Artan, 2000; 16-17). L.E. Jones ve R.E.Manuelli, yapmış oldukları çalışmada, neo-klasik büyüme modelinin, ülkeler arasındaki büyüme oranlarındaki farklılıkları açıklamakta yetersiz kaldığını bir örnek ile ifade etmişlerdir. Dünya Bankası'nın 1991 yılı verilerine göre, İsviçre'de kişi başına düşen gelir 29,880 USD iken, Mozambik'te 80 USD'dir(Jones, Manuelli, 1997; 1-2).

Neo-klasik büyüme modeli, ülkeler arasındaki yaşam standartlarının, niçin birbirlerinden farklı olduğunu açıklayamamıştır. Teknolojinin zaman içerisinde geliştirilip nasıl teşvik edileceği ve ülkeler arasındaki teknoloji farkının neden kaynaklandığını yeterli düzeyde açıklayamamıştır. Bu kadar önemli olan bir faktörün nasıl geliştirildiğinin, teşvik eden etmenlerin neler olduğunun ve farklı ülkelerin değişik teknoloji düzeyinde olmalarının nedenlerinin ortaya konması gerekirdi(Sivrikaya, 2003; 32-36).

2.2.7.İçsel Büyüme Modeli

Neo-klasik büyüme teorisi, kişi başına sermayenin, yine kişi başına üretim ya da tüketim ile aynı oranda arttığı dengeli bir büyüme tanımlamaktadır. Denge sağlandığı zaman kişi başına gelir ve tüketimdeki artış oranı, teknolojik gelişme hızı ile aynı seviyeye gelmektedir.

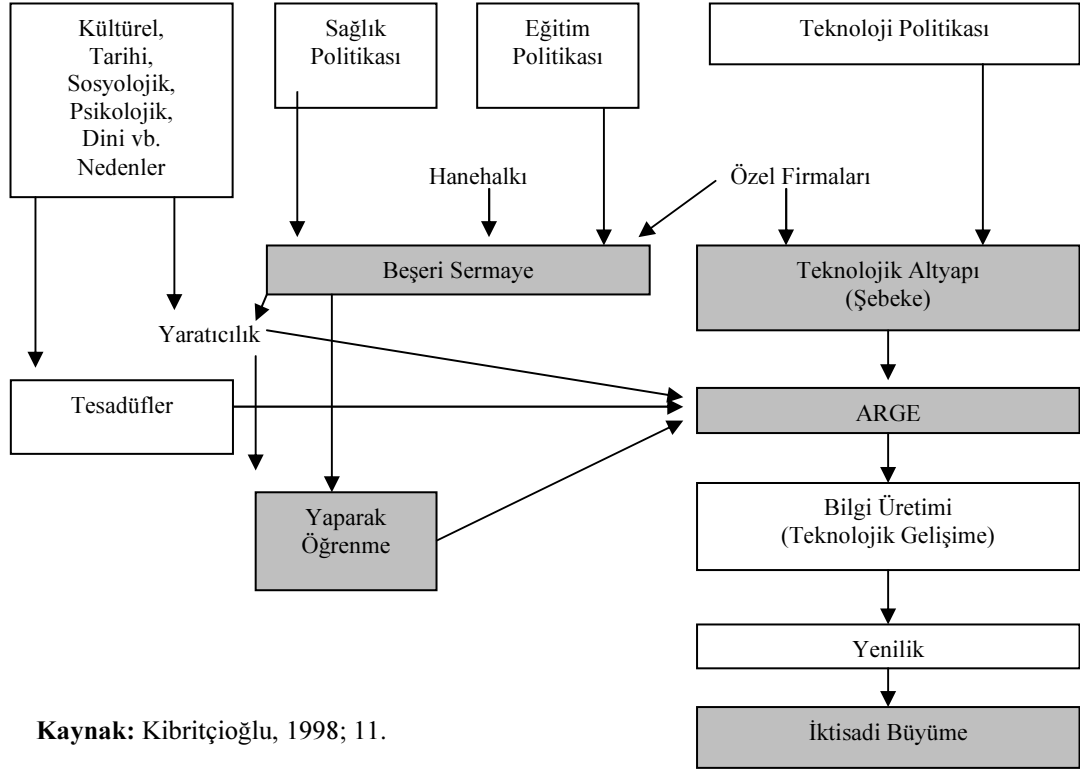
Nüfus artışını ve teknolojik gelişmeyi dışsal kabul eden bu modelde, kamunun belirgin bir rolü yoktur. Neo-klasik büyüme modeli; ekonomiyi, bıçak sırtı denge şartından ve devletin ekonomiye müdahalesinden kurtarmaktadır. Ancak bu kez de bilgi birikimi, teknoloji, beşeri sermaye gibi büyümenin temel aktörlerinin

dışsal sayılması gibi yeni bir problem ortaya çıkmaktadır(Ercan, 2000; 129-Demir, 2002; 1).

İçsel büyüme modelleri ise, devletin, ekonomideki önemini ortaya koymakta ve gelişmiş ekonomilerde durgun duruma girmeden kesintisiz bir büyüme mekanizması geliştirmektedir. Devlet, daha kaliteli sağlık ve eğitim hizmeti sunarak, ar-ge ve teknoloji transferlerini teşvik ederek, mülkiyet haklarını koruyup iletişim ağlarını güçlendirerek, dışa açık ekonomik sistemi kurmaktadır. Ayrıca devlet, rekabetin önündeki engelleri kaldırarak ekonomide tekrar aktif bir rol üstlenmektedir(Demir, 2002; 1).Kısaca, içsel büyüme teorileri, ekonomik büyümeyi sistem içerisinde aramaktadır. Bu konuda ilk olarak P.M.Romer ve R.E.Lucas, beşeri sermaye ile bilgibirikimini ön plana çıkaran çalışmaları yapmışlardır. Daha sonraki yıllarda beşeri sermaye ve bilgi birikimi ile ilgili çalışmalar yoğun olarak devam etmiştir. Burada, içsel büyüme modellerinin varsayımları ve içsel büyüme modelleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

2.2.7.1.Modelin Varsayımları

Ekonomik büyüme, sistemin içerisinde aranmalıdır ve sistemi dışarıdan etkileyen bir faktör bulunmamaktadır(Romer, 1994; 3).Teknolojik gelişme, içseldir ve ekonomik kararlardan etkilenmektedir. Azalan verimlere dayalı neo-klasik üretim fonksiyonu yerine, artan verimlere dayalı üretim fonksiyonu kullanılmaktadır. İçsel büyüme modellerine göre, tam yakınlaşma hipotezi kabul edilmemekte ve az gelişmişülkelerin, gelişmiş ülkelerle olan gelir farkının artmaması için gerekli tedbirleri almaları gerektiği vurgulanmaktadır.

Tablo 8:İçsel Büyüme Modellerinde Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri

Kaynak: Kibritçioğlu, 1998; 11.

Eğitim, sağlık, kamu politikası ve yatırım oranı gibi faktörler, uzun dönemde ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlamaktadır. Optimal büyüme oranına ulaşılabilmesi için, devletin ekonomiye müdahalesi gerekmektedir(Berber, 2004; 138). Bilgi, herkesin ona ulaşabildiği kamusal mal niteliğindedir ve bilginin kullanımında kimsenin dışlanması söz konusu olmamaktadır.

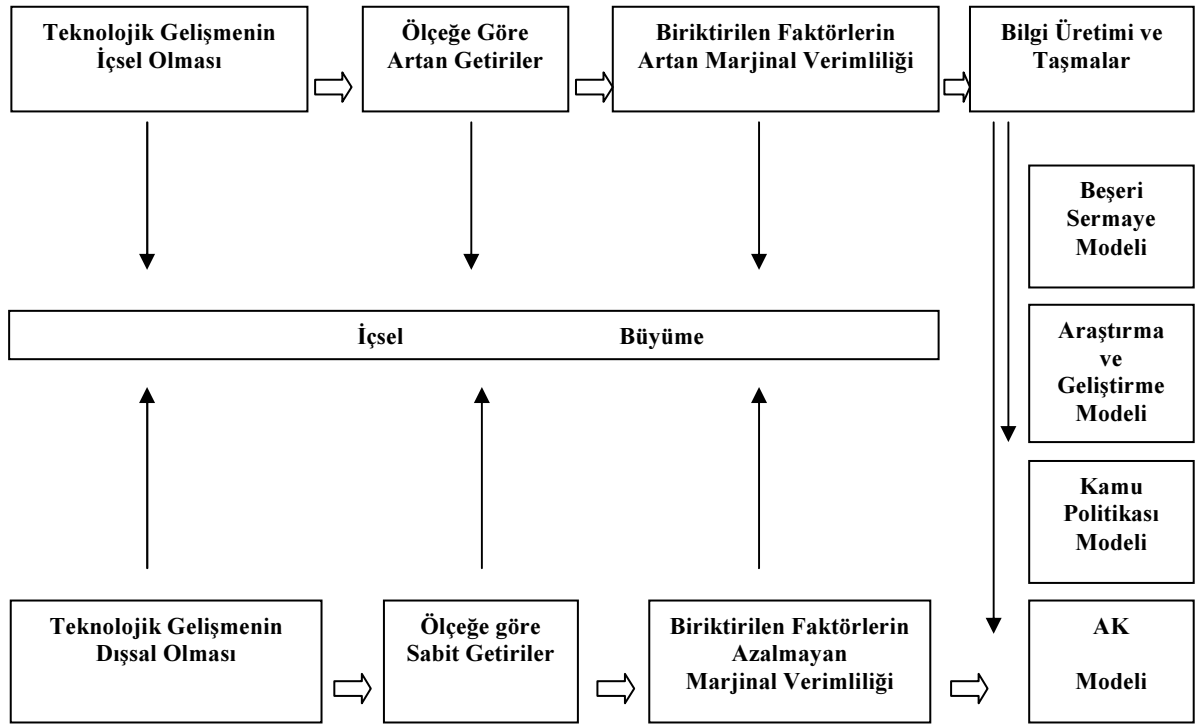
Teknolojik gelişme sonucu ortaya çıkan bilgiden, diğer ekonomik birimlerin ne kadar yararlandıkları, önem teşkil etmektedir(Kibritçioğlu, 1998; 10). Biriktirilen sermaye faktörü, zaman içerisinde içsel olarak büyümekte ve bu faktörün son birim verimliliği artmaktadır(Sivrikaya, 2003; 42-47).

Yeni büyüme modellerinde kendi kendini besleyen büyüme süreçleri tablo 9'da incelenebilir. Tablo8'den görülebileceği gibi, sağlık ve eğitim politikalarını iyileştirmeye yönelik yapılan yatırımlar, beşeri sermayenin artmasını sağlamaktadır.

Beşeri sermayedeki artışlar, yaratıcılığın ve yaparak öğrenmenin gelişmesine yol açmaktadır. Uygulanan teknoloji politikaları ise teknolojik altyapıyı kuvvetlendirmektedir. Böylelikle hem yaparak öğrenme, hem de teknolojik altyapı,

ar-ge faaliyetlerini olumlu etkilemektedir. Diğer taraftan ülkelerin sahip oldukları kültürel, sosyal, dinsel ve tarihsel unsurların belirlediği, yaratıcılık ve tesadüfler de ar-ge faaliyetlerini etkilemektedir.

Tablo 9:İçsel Büyüme Modelleri ve Varsayımları



Kaynak: Artan, 2000; 22.

Ar-ge faaliyetleri sonucunda, teknolojik gelişme sağlanmakta ve daha etkin üretim yöntemleri geliştirilmektedir. Bütün bunların sonucunda da ekonomik büyüme gerçekleşmektedir. İçsel büyüme modellerinde sadece bir teoriden bahsetmemiz mümkün değildir. İçsel büyüme teorilerini savunan iktisatçılar, birbirlerinden farklı konuları ön plana çıkaran çalışmalar yapmışlardır. Yapılan bu çalışmaların ortak noktası ise, ekonomik büyümenin uzun dönemde içsel olarak belirlenmesidir. İçsel büyüme modelleri, tablo 9’da özet olarak sunulmaktadır.

2.2.7.2.Temel AK Modeli

İçsel büyüme modelini incelememize olanak sağlayan modellerden en basit olanı, *AK* diye bilinen modeldir. Bu modelde kullanılan üretim fonksiyonu en basit ifadeyle; $Y = AK$ şeklinde yazılabilir. Bu üretim fonksiyonunun en önemli özelliği,

sermayenin, azalan getiriye sahip olmadığını göstermesidir. Modelde A, teknoloji seviyesini belirten pozitif sabiti ifade etmektedir ve aşağıdaki denklemdeki gibi gösterilmektedir.

$$A = \Delta Y / \Delta K$$

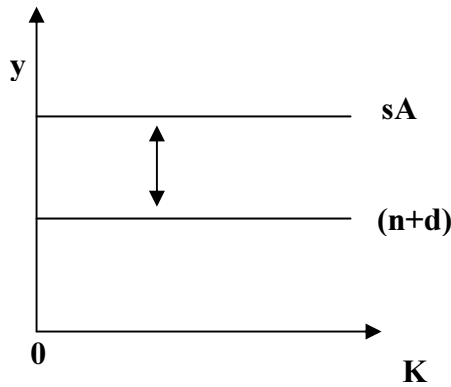
Bu, bize, 1 birim sermaye ile üretilen çıktı miktarını göstermektedir. K ise, hem fiziksel sermayeyi hem de emek girdisinin sahip olduğu beşeri sermayeyi göstermektedir. Teknoloji seviyesini ve beşeri sermayeyi birim başına ifade edecek olursak, üretim fonksiyonu, $y = Ak$ olmaktadır. Burada sermayenin ortalama ve son birim ürünü A sabittir. Dolayısıyla, $f(k)/k = A$ bulunmaktadır.

$$\Delta k = s * Ak - (n+d)k$$

Denklemin her iki yanı k'ya bölünürse, şu denklem elde edilir.

$$\Delta k/k = s * A - (n+d)$$

Grafik 4: Temel AK Modeli



Kaynak: Barro, Martin, 1995; 39.

$sA > (n+d)$ durumunda, teknolojik ilerleme olmaksızın ekonomik büyüme sağlanmaktadır. sA doğrusunun, $(n+d)$ doğrusunun üzerinde olması, emek başına sermayenin, her alternatif tasarruf oranında sürekli artacağını, ekonominin, her alternatif tasarruf oranında teknolojik ilerleme olmadan büyüyeceğini yansıtmaktadır.

$sA < (n+d)$ olduğu zaman, büyüme oranı negatif olmakta ve ekonomi küçülmektedir. Böyle bir durumda pozitif büyümenin sağlanması için, tasarruflar artırılmalı veya nüfus artış oranı azaltılmalıdır (Barro, Martin, 1995; 39-40).

2.2.7.3.Bilgi Üretimi ve Taşmalar

K.J.Arrow'un yaptığı çalışmada, bilginin ve ücretlerin artması, yatırımdan ve üretimden kaynaklanmaktadır. K.J.Arrow, bazı sektörlerde maliyetlerin azaldığını, kalitenin yükseldiğini ve üretimin arttığını fark etmiştir.K.J.Arrow'a göre bir şirket, üretim yaptığı sektörde zaman içerisinde uzmanlaşmakta, ürünlerini geliştirmekte, maliyetlerini düşürmekte ve yeni ürünler üretmektedir(Tüylüoğlu, 1995; 63).

P.M.Romer, K.J.Arrow'un çalışmalarından hareketle, bilgi birikiminin etkisini ortaya koymaktadır. K.J.Arrow, Levhari ve Sheshinski tarafından yapılan çalışmalarda teknolojik değişimin hızı içten gelen bir belirlenmişlik olarak değerlendirildiğinden kişi başına ürünün yakınsaması gibi olumlu uygulamalara hitap etmemektedir.

P.M.Romer, yaptığı çalışmasında, teorideki bu boşluğu doldurmayı amaçlamıştır. P.M.Romer, üretim ve yatırım sürecinde, bilginin üretildiğini, üretilen bu bilginin üretim aşamasında bedava girdi olarak kullanıldığını ve bunun sonucunda yapılan yeni üretimin daha düşük maliyetle yapıldığını varsaymıştır.

P.M.Romer, üretilen bu bilginin, ekonominin ortak bilgisi durumuna gelerek taşıdığını ve diğer şirketlere ulaştığını ifade etmiştir. Üretim fonksiyonu, ölçeğe göre artan getiriyi yansıtmakta ve bu üretim faktörü ikiye katlandığında, üretim iki kattan fazla artmaktadır. P.M.Romer'in bu yaklaşımı, ileriki yıllarda ekonomik büyüme teorilerinin oluşmasına esas teşkil etmektedir. P.M.Romer'e göre, bilgi saklanamayacağından, firmalar tarafından üretilen yeni bilgi, diğer firmaların üretim imkânları eğrisi üzerinde pozitif dışsallığa neden olmaktadır(Romer, 1986; 1002-1037).

L.A. Rivera-Batiz ve P.M.Romer'in ar-ge modelinde, bilgi ve teknoloji içselleştirilerek gerçek dünyaya uyumlu, rekabetçi bir denge sisteminin kurulması amaçlanmıştır. Geliştirdikleri modelde ekonomik faaliyetler; imalat ve ar-ge olmak üzere iki sektörde sürdürülmektedir.

İmalat sektörünün çıktı fonksiyonu, aşağıdaki denklemdeki gibidir.

$$Y = C + K = F(H_y, L_y, K_y, A)^{16}$$

Ar-ge sektörünün çıktı fonksiyonu ise şöyledir:

$$A = R(H_A, L_A, K_A, A)$$

Bilgi düzeyi, aynı anda her iki sektörde de kullanılabilmektedir. A'nın bu özelliği, her iki sektörde artan verimi ortaya çıkarmaktadır. Aynı bilgi düzeyi, aynı anda birden çok üretim alanında kullanılabileceğinden, azalan verimler ortaya çıkmamakta, gelişmiş ülkeler durgunluğa girmemekte ve az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelerin seviyesine ulaşamamaktadırlar. Az gelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkelerin seviyesine ulaşabilmeleri; beşeri sermaye, bilgi birikimi, teknolojik gelişme ve ar-ge konularında gösterecekleri performansa bağlıdır. Az gelişmiş ülkelerde devlet, araştırma olanaklarının artırılması, iletişim ağlarının geliştirilmesi ve mülkiyet haklarının korunması gibi konularda daha aktif politika uygulamalıdır. Devletin, bilgi stokunu arttırmaya ve ar-ge faaliyetlerini teşvik etmeye yönelik politikaları, ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir.

Bilginin yayılması varsayımı, bilginin rakip olmama niteliğinin doğal bir sonucudur. Herhangi bir firma, yeni bir fikri uygularsa rakip firmalarında bu fikri uygulamasını önleyememektedir. Her firmanın sahip olduğu bilgi, diğer firmalar tarafından da sıfır maliyetle elde edilebilen kamu malı niteliğindedir. Yani, bilgi, ortaya çıktığı zaman, ekonominin bütününe yayılmaktadır. Bu yayılmanın nedeni ise, bilginin rakip olmama özelliğinin doğal bir sonucudur (İsagiller, 2002; 62).

Bilginin taşması, diğer sektörlerle yayılmakta ve böylece ekonomide verimlilik artışı sağlamaktadır. Bilgi taşması sonucunda oluşan modeller; beşeri sermaye modeli, araştırma ve geliştirme modeli ve kamu politikası modeli olmak üzere üç başlık altında incelenebilmektedir.

¹⁶ H:İstihdam Edilen Beşeri Sermaye; L:Vasıfsız Emek; K:Fiziksel Sermaye; A:Bilgi Düzeyi; C:Tüketim; K:Yatırım.

2.2.7.3.1.Beşeri Sermaye Modeli

Beşeri sermaye, emek girdisinin sahip olduğu bilgi, deneyim ve becerilerin toplamı olarak ifade edilebilir. Okuma-yazma oranı fazla, eğitim seviyesi yüksek bir toplum, verimliliğin artmasına önemli katkılar sağlamaktadır.

Ayrıca, üretimde kullanılan makinelerin yapımı, bakımı ve tamiri için eğitilmiş bireylere ihtiyaç vardır. Eğitime yapılan yatırım, bilginin yayılmasını, verimliliğin artmasını ve sağlık hizmetlerinin daha kaliteli verilmesini sağlamaktadır(Türker, 2000; 23).

Sağlık, eğitim ve beslenme ile ilgili kamu ve özel sektör harcamaları, sadece kısa dönemli etkiye değil, aynı zamanda beşeri sermaye birikimini de biçimlendirerek uzun dönemli bir etkiye neden olmaktadır.

Eğitime yönelik yapılan yatırımlar, ileriki dönemlerde pozitif sosyal getiri sağlamaktadır(Pio, 1993; 19). G.K. Shaw'a göre, beşeri sermaye stoku yönünden zengin olan ya da uluslararası ticaret yoluyla bilgi stokuna ulaşan ülkeler, daha hızlı ekonomik büyüme sağlamaktadır(Shaw, 1992; 617).

Eğer bir ülkenin beşeri sermaye birikimi fazla ise, kişiler, daha çabuk öğrenmekte ve daha verimli olmaktadır. Ayrıca, beşeri sermayenin çok olması, fiziksel sermaye stokunu artırmakta ve daha verimli duruma getirmektedir(Yanıkkaya, 2002; 289).

R.J.Barro'ya göre, yalnızca sermaye olarak, makineleri ve binaları dikkate alıp insan emeğini göz ardı edersek, sermayenin toplam gelirdeki oranı düşük olmaktadır. Bu yüzden, sermaye unsuru içerisinde insan faktörünü de dikkate almak gerekir.

Yüksek oranda insan sermayesi, büyüme oranını arttırmaktadır. Beşeri sermaye ile fiziksel sermaye arasındaki fark açıkça görülmektedir. Makineler ve binalar kolaylıkla yapılabilirken, insanlar sermayenin getiri oranında bir sıçrama olmadan kolaylıkla eğitilememektedir. Yani, bir ülkede beşeri sermaye birikimi fiziki sermaye oranından büyük ise, o ülke, olumsuz ekonomik şartlardan kolaylıkla kurtulabilmektedir.

Örneğin; İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın ve Japonya'nın fiziksel sermayeleri büyük ölçüde tahrip olmasına rağmen, bu ülkeler, beşeri sermaye birikimlerinin fazla olması sayesinde savaşın olumsuz etkisinden kolaylıkla kurtulabilmişlerdir.

Ayrıca, bir ülke, çok fazla insan sermayesine sahip ise, diğer ülkelerdeki teknolojik gelişmelere ve yapılan icatlara kolaylıkla adapte olmaktadır. Beşeri sermaye, büyüme üzerinde önemli etkiye sahiptir ve ülke vatandaşlarının eğitim süreleri ne kadar fazla ise, o ülkede daha hızlı bir ekonomik büyüme sağlanmış olmaktadır(Dursun, 1998; 83-87).

Ekonominin fiziksel sermaye yatırımlarının yanında beşeri sermaye yatırımlarına da ihtiyacı vardır. Beşeri sermayenin üretiminde devlete önemli görevler düşmektedir.Şirketler, bünyelerinde çalıştırdıkları elemanlarına belli bir üst eğitim verebilseler de, bireylere temel eğitimi sağlamak, sadece devletin yapabileceği bir iştir. Türkiye'de ve diğer ülkelerde özel okulların bulunması, devletin önemini ortadan kaldırmamaktadır. Zira bu tür kurumların birçoğu, devletten önemli yardımlar alarak faaliyetlerini sürdürebilmektedir(Yülek, 1997; 9-10).

2.2.7.3.1.1.R.E.Lucas'ın Beşeri Sermaye Modeli

R.E.Lucas, yaptığı çalışmasında, Schultz ve Becker'in insan sermayesi olarak adlandırdıkları olguyu modeline eklemiştir(Lucas, 1988; 17-19). Bunu da teknik olarak K.J.Arrow, Uzawa ve P.M.Romer'in aynı şekilde güdülenen modellerine çok yakın bir yolla yapmıştır. Dolayısıyla, beşeri sermayenin içselleştirilmesinde R.E.Lucas'ın önemli katkıları olmuştur. Ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için beşeri sermaye birikimi önemlidir. Beşeri sermaye birikimi, eğitim ve işbaşında çalışarak öğrenme yoluyla elde edilen bir çeşit sermayedir. Beşeri sermayenin fazla olduğu ülkelerde bireyler, daha verimli bir şekilde çalışabilecekleri için, az gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere doğru bir göç etme söz konusu olabilmektedir. Bu göçün sonucunda az gelişmiş ülkeler, ekonomik büyümelerini gerçekleştirememekte ve diğer taraftan gelişmiş ülke ekonomilerinin, durgun duruma girmeleri önlenmektedir. Yani, beşeri sermaye stoku fazla olan ülkelerin daha hızlı büyüdükleri görülmektedir. R.E.Lucas'ın beşeri sermaye teorisi, kişinin, zamanını o

anki faaliyetlere nasıl paylaştırdığını göstermekte ve ileriki dönemlerde kişinin verimliliği veya üretkenlik seviyesi hakkında bilgi sunmaktadır(Lucas, 1988; 17).

O halde modele insan sermayesini katmak, hem insan sermayesi seviyesinin cari üretimi etkileme düzeyini, hem de insan sermayesi birikiminin ne şekilde etkilendiğini göstermektedir.

Toplamda N kadar işçi 0 ile ∞ arasında değişen h kadar beceri düzeyine sahiptir. Bu beceri düzeyine sahip işçileri N(h) şeklinde ifade ederek aşağıdaki denklem yazılmaktadır.

$$N = \int_0^{\infty} N(h)dh$$

Bu beceri düzeyine sahip olan işçinin, eğlence dışı vaktinin u(h) kadar bölümünü cari üretime harcadığı ve kalan 1-u(h) kadar kısmının, insan sermayesi birikimine gittiği varsayılmaktadır. O halde üretimde etkin olan işgücü 1-u(h), N(t)'nin bir benzeri olan beceri ağırlıklı cari üretime ayrılan iş saatlerinin toplamını göstermektedir.

$$N^y = \int_0^{\infty} u(h)N(h)h dh$$

Bu denklem, etkin işgücü toplamını ifade etmektedir. Eğer, hâsıla, toplam sermayenin bir fonksiyonuysa, toplam kazanç; şu şekilde gösterilmektedir.

$$F_N(K, N^e) \text{ hu(h)}$$

Yani, R.E.Lucas'ın beşeri sermaye modelinin temel denklemi, aşağıdaki denklemdeki gibi gösterilmektedir.

$$Y = F(K, N^e)$$

Ekonomide herhangi bir zamanda ortalama (h) yetenek düzeyinde (N) adet işçi varsa ve her işçi (u) kadar zamanını üretim için harcar ise etkin emek arzı, şu şekilde yazılabilmektedir.

$$N^e = uhN$$

Dolayısıyla, hâsıla fonksiyonu, aşağıdaki denklemdeki gibi ifade edilebilmektedir.

$$Y = F(K, u h N)$$

Bu denkleme göre çalışılan süre ve işçinin ortalama yetenek düzeyi arttıkça hâsıla da artmaktadır. R.E.Lucas, bireyin kendi verimliliğine dayanan insan sermayesinin etkilerinin yanı sıra bir de dışsal etkileri de göz önünde bulundurarak beşeri sermayeyi şu şekilde ifade etmiştir(Lucas, 1988; 18).

$$h_a = \frac{\int_0^\infty h N(h) dh}{\int_0^\infty N(h) dh}$$

Bu denkleme göre, beceri düzeyi ya da insan sermayesinin ortalaması, ayrıca üretimin tüm faktörlerinin verimliliğine katkıda bulunmaktadır. Mal üretim teknolojisi ise, aşağıdaki denklemdeki gibidir.

$$N(t) C(t) + K(t) = A K(t)^\beta [u(t) h(t) N(t)]^{1-\beta} h_a(t)^y$$

Bu denklemde, beşeri sermaye birikimi, çalışmadan arta kalan zamanla ilişkilendirilmektedir.

$$h(t) = h(t) \delta[1-u(t)]$$

Bu denklemdeki fonksiyona göre, $u(t)=1$ olması durumunda zamanın tamamı mevcut üretimi gerçekleştirmeye harcanmakta ve işçilerin, yeteneklerini geliştirmeye zamanları kalmamaktadır. Böyle bir durumda beşeri sermaye birikimi sıfır olmaktadır. $U(t)=0$ olması durumunda, zamanın tamamı, yetenekleri geliştirmeye harcanmakta ve beşeri sermaye birikimi de maksimum seviyeye ulaşmaktadır. Bu iki uç durum arasında mevcut yetenek düzeyinde azalan getiri olmamaktadır. Modelde beşeri sermaye birikimi, okullaşma oranı ve çalışma dışı zamanla ilişkilendirilmektedir.

Beşeri sermaye birikimi, bütün bunların yanında, yaparak öğrenme, hizmet içi eğitim ve fiziksel sermaye gibi faktörlerle de yakından ilgilidir(Lucas, 1988; 17-19). Ayrıca, Cobb-Douglas tipi bir teknoloji hipotezinden hareketle, dışsallıklar hesaba katılmadan şu şekilde bir üretim fonksiyonu yazılabilmektedir.

$$Y = A K^x H^y$$

Ölçeğe göre sabit getiri varsayımı yapılarak aşağıdaki denklem elde edilir.

$H = uhL$ tanımı kullanıldığında, şu denkleme ulaşılır.

$$Y = AK^X H^{1-Y}$$

$$Y = AK^X (uhL)^{1-Y}$$

Burada (1-u), işçilerin öğrenim gördükleri süreyi göstermektedir ve çalışmaya tahsis edilen zaman arasında bir değer almaktadır (Kibritçioğlu, 1998; 17-18).

2.2.7.3.1.2.C.I.Jones'in Beşeri Sermaye Modeli

C.I.Jones'in modeli; beşeri sermaye, bilgi oluşumu ve ekonomik büyüme ilişkisine dayanmaktadır. C.I.Jones, çalışmasını, R.R.Nelson, E.S.Phelps, Romer, R.J.Barro, J.Lee ve Judson tarafından yapılan çalışmalara göre şekillendirmiştir. C.I.Jones'e göre ekonomide, tüketim malı, beşeri sermaye malı ve sermaye malları olmak üzere üç tür mal üretilmektedir. Tüketim malı, emek ve sermaye malları, rekabetçi firmalar tarafından üretilmektedir.¹⁷ Firmalardaki beşeri sermaye miktarı, firmaların kullanacakları sermaye malları düzeyini belirlemektedir. Belirli bir seviyedeki işgücünü çalıştıran firmaların tüketim malı fonksiyonu, ölçeğe göre sabit getiriye sahiptir. Y üretim fonksiyonu, aşağıdaki denklemdeki gibidir.

$$Y(t) = Ly(t)^e \int_0^{h(t)} xi(t)^e di$$

Bu denklemde a, 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. Bireyler, çalışma zamanlarını, çalışma, eğitim ve boş zaman biçiminde üçe bölerek daha çok sermaye malı üretmeyi öğrenmektedirler. Bireylerin beşeri sermaye birikimi, aşağıdaki denklemde gösterilmektedir.

$$h(t) = \mu e^{Ou(t)} h(t) \left(\frac{A(t)}{h(t)} \right)^e$$

Bu denklemde u(t), beşeri sermaye birikimine ayrılan zamanı; μ , pozitif sabiti; A(t), sahip olunan teknoloji seviyesini temsil etmektedir. Bu denklemde son terim dikkate alınmadığında, R.E.Lucas'ın modeline benzemektedir.

¹⁷ Y:Tüketim Malı; Ly: Emek; xi: Sermaye Malları.

R.E.Lucas'ın modelinde h , içsel büyümenin önemli dinamiğini göstermektedir. Denklemdaki son terim olan $[A(t)/h(t)]$ terimi ise, denklemin eğim düzeyini belirlemektedir. Buradaki eğim, sermaye mallarının kullanımının öğrenilmesini ve karşılaşılan zorluğun derecesini yansıtmaktadır. Ayrıca, bu eğime yakın olan malların kullanım derecesi de daha zor olmaktadır. C.I.Jones'in çalışması, ekonomik büyümenin hesaplanmasında kullanılan beşeri sermayenin modele nasıl eklenebileceğini ve daha sonra da nasıl ölçülebileceğini göstermesi açısından önemlidir.

2.2.7.3.2.Araştırma ve Geliştirme Modeli

İçsel büyüme teorilerine göre, ekonomik büyümenin açıklanmasında teknolojik gelişme önemli rol oynamaktadır. Toplumların bugünkü medeniyet düzeylerine ulaşmasında teknolojik gelişmelerin etkisi büyüktür.

Teknolojinin arkasında ise, bilgi birikimi ve bilgi stoku vardır. Bilimsel bilgi düzeyindeki artış, uygulamaya yönlendirilebildiği sürece, teknolojik gelişme olarak sayılabilecektir. Günümüzde işletmelerin büyümelerini devam ettirmeleri ve varlıklarını koruyabilmeleri büyük ölçüde ar-ge çalışmalarına bağlıdır.

Ancak, ar-ge çalışmalarının temel bir özelliği belirsizliktir. Yani, yeniliğin maliyetinin ve elde edilecek başarının getirisinin önceden belirlenmesi güçtür. Ar-ge faaliyetlerine yapılan yatırımlar her ne kadar riskli ve maliyetli olsa da ekonominin bütünü için uzun dönemde getirisi büyük olmaktadır(Tüylüoğlu, 1995; 101-106).

P.M.Romer'e göre, ekonomideki kalkınma çabaları ve ar-ge faaliyetleri sonucunda verimli bir bilgi birikimi sağlanabilecektir. Bu bilgi, herkes tarafından kullanılabilir, bundan dolayı bilimsel bulguların sır olarak tutulması mümkün olmayacak ve tüm üreticiler ya da araştırmacılar, herhangi bir bedel ödmeden bundan yararlanabilecektir. Yeni bilgi, ortaya çıktıktan sonra diğer firmalar bu bilgiyi üretimlerinde herhangi bir bedel ödmeden kullanabilecek ve durum bir pozitif dışsallık ortaya çıkaracaktır. Bu da, büyümenin içsel bir şekilde meydana gelmesini sağlayacaktır(Romer, 1986; 1002-1037).

Teknolojik gelişme, büyümenin temel dinamiğidir ve piyasa teşviklerini yakından takip eden ekonomik karar birimlerinin girişimleriyle oluşmaktadır. Ar-ge faaliyetleri sonucunda firmalar, yeni bilgi ve ürün geliştirmektedirler.

Ayrıca, dünya ekonomisi ile ekonomik bütünleşme içerisinde bulunmak, büyüme oranını arttırmaktadır (Ateş, 1998; 26-27). L.A. Rivera-Batiz ve P.M. Romer'in modelinde, imalat ve ar-ge sektöründe ekonomik faaliyetler sürdürülmektedir. Tüketim ve yatırım mallarının üretildiği imalat sektöründeki çıktı; beşeri sermaye, vasıfsız emek, fiziksel sermaye ve sermaye stoku değişkenleri tarafından endekslenen bir sermaye malı kümesinin fonksiyonu olarak ifade edilmektedir. Her iki imalat faaliyetinde de aynı üretim fonksiyonu kullanılmaktadır. Yani, tüketim ve yatırım mallarının üretildiği imalat sektörü çıktı fonksiyonu, aşağıdaki denklemdeki gibidir.

$$Y(H, L, X(.)) = H^{\alpha} L^{\beta} \int_0^A X(i)^{1-\alpha-\beta}$$

Bu denklemde $x(i)$, imalat sektöründe kullanılan fiziksel sermaye girdileri toplamını; α , beşeri sermayenin ürün arz esnekliğini; β , fiziksel emeğin ürün arz esnekliğini; $1-\alpha-\beta$, fiziksel sermayenin ürün arz esnekliğini; A ise, en son keşfedilen bilgi ve mallar indeksini temsil etmektedir. Herhangi bir sermaye malının bir birimi, ancak bir birim tüketici malından vazgeçilirse üretilebilmektedir. Bundan daha çok bir birim tüketici malı üretmek için gereken girdiler, tüketici malı üretiminden sermaye malı üretimine kaydırılmaktadır. Buradaki bütün çıktılar aynı üretim fonksiyonuna sahip oldukları için tüketim sektörü ve farklı sermaye mallarını üreten tüm sektörler tek bir sektör içerisinde ele alınabilmektedir. Bu nedenle toplam imalat çıktısı, kombine imalat sektörlerinde kullanılan toplam girdi stokunun bir fonksiyonu olarak gösterilmektedir ve girdilerin sektörler arası dağılımı, $Y=C+K$ sınırlaması ile tanımlanmaktadır. Modelin yeni formunda, ar-ge sektöründe üretim iki alanda sürmektedir. İlki sermaye malları için tasarım üretimde kullanılan teknolojinin yeni tasarım üretimidir ve aşağıdaki denklemdeki gibidir.

$$A = \delta H A$$

Bu denkleme göre üretim; belli bir etkinlik katsayısı, beşeri sermaye ve bilimsel bilgi tarafından gerçekleştirilmektedir. Yeni tasarımlar, bu bilginin temelinde yapılmaktadır ve bu nedenle bu türdeki ar-ge sürecine, bilgi ile yönlendirilen ar-ge süreci denilebilmektedir. Ar-ge sektöründe ikinci üretim, imalat teknolojisi için aynı girdileri aynı oranda kullanan bir teknolojidir. H, L ve X, ar-ge faaliyetlerinde kullanılan girdileri ve B, sabit ölçek faktörünü temsil etmekteyse, tasarımların çıktısı, aşağıdaki denklemdeki gibi olacaktır.

$$A = BH^{\alpha} L^{\beta} \int_0^A X(i)^{1-\alpha-\beta} di$$

Bu denklemde; ar-ge sektöründeki ikinci tip üretimin girdileri, beşeri sermaye, vasıfsız işgücü ve bilgisayar gibi sermaye mallarından oluşmaktadır. Burada yeni bir tasarım üretilmemektedir. Sadece patent hakkı alınmış malların, laboratuvar şartlarında üretimi yapılmakta ve üretilmekte olan malların testleri gerçekleştirilmektedir.

2.2.7.3.3.Kamu Politikası Modeli

Ekonominin düzenlenmesinde, altyapı ve kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yürütülmesi gibi konularda devletin önemli görevler üstlenmesi gerektiğini savunanların yanında, devletin ekonomiye müdahale ederek kaynakların yanlış dağılımını teşvik edeceğini ve ekonomiye zarar vereceğini savunanlar da vardır. Son dönemde geliştirilen içsel büyüme teorilerine göre, devletin ekonomiye müdahalesi ekonomik büyüme açısından gereklidir fakat bazı faaliyetlerin özel sektöre bırakılması daha uygun görülmektedir. İçsel büyüme teorileri, bu alanların neler olacağına dair bazı açıklamalar getirmektedir(Pio, 1993; 117-118). Kamu politikası modeline göre devletin başlıca görevleri; kamusal mal ve hizmet üretmek, eğitim alanındaki yatırımları artırmak ve ar-ge faaliyetlerine yapılacak teşviklerle bilginin üretilmesini ve yayılmasını sağlamaktır. Devlet, bu bilgiyi kullanacak olan bireylerin yetiştirilmesi için temel eğitime önem vermelidir(Artan, 2000; 28).

R.J.Barro, modelinde, kamu sektöründe sağlanan malların veya hizmetlerin, üretim faktörlerinden biri olduğunu varsaymıştır. Üretim fonksiyonunun sermayeye

veya bu mala bağılı olduğunu kabul etmiştir. Devlet, ekonomik büyümeyi sağlamak için yatırım yaparak aynı zamanda özel sektörü vergi teşviki ve sübvansiyonlar ile desteklemelidir. Özel sektörün yapacağı yatırımlar, dolaylı yoldan vergi gelirlerini artırmakta bu da kamu malının arzını çoğaltmaktadır. Bu sayede özel sektörün yaptığı yatırımlar, ekonomiye iki ayrı koldan katkı sağlamaktadır. Ayrıca R.J.Barro, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin negatif olduğunu ifade etmiştir(Yülek, 1997; 11-Artan, 2000; 29).

R.E.Lucas ve P.M.Romer'in modellerinde beşeri sermaye, üçüncü girdi olarak tanımlanmıştır.¹⁸ Ancak, beşeri sermayenin oluşum süreci, iki yazar tarafından farklı şekillerde ele alınmıştır. P.M.Romer, beşeri sermaye kavramını, bilgi stoku olarak değerlendirmiştir.¹⁹ Fiziksel sermayeye yapılacak olan yatırımlar, K'yı ve H'yi arttıracaktır. Firmalar, beşeri sermayeyi veri olarak alırlarken, toplamda beşeri sermaye K ile çalışacaktır.

Buna göre, ölçeğe göre artan getirili üretim fonksiyonu, aşağıdaki denklemdeki gibi olacaktır.

$$y = AK^{\alpha-\delta} + L^{\beta}$$

Böyle bir durumda devlet, büyümeyi etkilemek için devreye girmektedir. Beşeri sermayenin artmasıyla her türlü faaliyet, devletin sahasına girmiş olmaktadır. Beşeri sermayenin ekonomiye nüfus etmesini destekleyerek yatırım teşviklerini uygulamak, devletin görevi olarak görülmektedir. R.E.Lucas'ın beşeri sermaye tanımı ise, işgücünün niteliği ve eğitim düzeyi ile yakından ilgilidir. Üretim fonksiyonuna dâhil edilen (hL); emeğin, bireysel beceri düzeyi ile çarpılması sonucunda elde edilir.²⁰

Bunun sonucunda emek, bireysel beceri düzeyi sayesinde daha verimli hale gelir. İşgücünün son birim verimliliğine göre ücretler belirlenir. Eğitim, son birim verimliliği arttıracığından dolayı, beşeri sermayenin oluşumu ve iş becerilerinin birikimi, eğitim ağırlıklı üretim tarafından oluşur. İşgücünün etkinliğinin yanı sıra, h'nin ortalama düzeyi de üretim fonksiyonuna ayrıca girer ve firma düzeyinde

¹⁸ H:Beşeri Sermaye.

¹⁹ K:Bilgi Stoku.

²⁰ L:Emek; h:Bireysel Beceri Düzeyi.

dışsallıklara neden olur. Bu nedenle devlet, dışsallık oluşturan bu önemli parametreyi kaderine terk etmemeli ve daha yüksek düzeyde okullaşmayı teşvik etmelidir. Yukarıdaki her iki modelde de devletin rolünden bahsedilmiş, ancak, devletin, bu rolü gerçekleştirmesi için gerekli kaynaklara değinilmemiştir.

R.J.Barro'nun modelinde ise, kapalı bir ekonomide kamu sektörü modele dâhil edilmiştir. Fiziksel sermaye ve cari kamu harcamaları, üretim fonksiyonu için gerekli girdilerdir. Kamuda tek gelirin gelir vergisi ve tek giderinde kamu malının üretim maliyetleri olduğu varsayılmaktadır. Buna göre üretim fonksiyonu, aşağıdaki denklemdeki gibi yazılabilir.

$$y = Ak^{1-\alpha} + g^{\alpha}$$

Bu denklemde α , 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır ve y, hâsılanın; k, sermayenin; g ise, kamu harcamalarının kişi başına düzeylerini göstermektedir. Birim düzeyde kamu harcamaları (g) ile toplam düzeyde kamu harcamaları ise (G) ile ifade edilmektedir. Toplam kamu harcamaları, altyapı yatırımlarının yapılması, tamamlayıcı mal ve hizmetlerin oluşturulması yoluyla bir dışsallık yaratmaktadır. Artan oranlı gelir vergilerinin, cari harcamaları karşılamasıyla bütçe denklığı sağlanır.

2.2.7.4.İçsel Büyüme Modellerinin Üstünlükleri ve Eksik Yönleri

İçsel büyüme teorileri, neoklasik büyüme modelinin cevaplandıramadığı, ülkelerin niçin farklı büyüme hızı gösterdikleri ve ülkelerin gelirleri arasında neden büyük farklılıklar olduğu gibi sorulara cevap bulmaya çalışmaktadır. Bu soruların cevaplanması, büyüme literatürüne pozitif bir katkı sağlaması açısından büyük bir öneme sahiptir.

Büyümeye etki eden faktörlerin artırılması sonucunda, ülkelerin gelir düzeyleri ve ekonomik büyüme hızları artırılabilir. İçsel büyüme modelleri, neoklasik büyüme modelinin açıklamasız bıraktığı büyümenin kaynağını, ar-ge sektöründe kullanılan üretim faktörlerinin artırılması olarak göstermektedir. Ülkelerin büyüme hızlarını artırabilmesi için nasıl bir politika benimsemeleri gerektiğini göstermesi, bu bakımdan önemlidir. Teknolojik gelişme hızının etkisiyle ülkelerin refahının nasıl artabileceği konusunda önemli ipuçları vererek, dünyanın

gittikçe fakirleştigi gerçeği ile nasıl baş edilebileceği konusunda yol göstermektedir. İçsel büyüme teorilerinde, neoklasik büyüme modelinin dışladığı devlet, araştırma ve geliştirme faaliyeti yapmalı, eğitim hizmeti sunmalı, yabancı yatırımı teşvik etmeli, patent ve mülkiyet haklarını koruyarak tekrar önem kazanmalıdır. İçsel büyüme teorilerinin geliştirilmesinden sonra eğitim, beşeri sermaye, bilgi birikimi, ar-ge faaliyetlerini dikkate almadan bir büyüme modeli oluşturma olanağı kalmamıştır. İçsel büyüme teorileri, az gelişmiş ülkelerin, beşeri sermayelerini yeterli seviyelere getirmeleri ve gelişmiş ülkelerle ticaret yapmaları halinde bu ülkelerin gelişmişlik düzeylerini yakalama şansına sahip olabileceğini öne sürmektedir. Bu sayede az gelişmiş ülkelere, gelişmiş ülkelerin teknoloji düzeyine ulaşabilmeleri için bir yol sunmuş olmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin değişen koşullarını dikkate alan araştırmaların önünü açmaktadır (Pio, 1993; 133). Neoklasik teori yanlıları, içsel büyüme modellerini, kararlı büyüme hızlarını güvence altına almak için teknolojik gelişmenin hızı konusunda katı varsayımlara dayandığı gerekçesiyle eleştirmektedirler (Ercan, 2000; 136).

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme, çoğu zaman kötü altyapı, yetersiz kurumsal yapı ve eksik sermaye birikimi gibi negatif faktörler nedeniyle istenilen düzeye ulaşamamaktadır. Yani, az gelişmiş ülkelerde ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi için gerekli olan alt yapı, eğitim ve sağlık harcamaları yetersiz seviyede olup, kurumsal yapı eksikliği mevcuttur. Bütün bunlar, ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. İçsel büyüme teorileri, çok önemli olan bu faktörleri dikkate almadığı için gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin karşılaştırılması yapıldığı zaman, ekonomik kalkınma çalışmalarına uygulanabilirliği sınırlı kalabilmektedir (Türker, 2000; 86).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE CARİ İŞLEMLER DENGESİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Bir ülkenin makro ekonomik performansına ilişkin temel göstergelerden biri, cari işlemler dengesidir. Cari işlemler hesabındaki değişiklikler ekonominin yönü için sinyal olarak değerlendirilmekte, dolayısıyla, ekonomik kararların ve beklentilerin şekillenmesinde belirleyici rol oynamaktadır.

Cari dengeyi belirleyen dinamiklerin analizi, temelde bir ülkenin cari açık ve dış borç sürdürülebilirliği ile sermaye hareketlerine, özellikle kısa vadeli sermaye hareketlerine ilişkin tartışmalarla doğrudan ilgilidir.

Öte yandan, finansal kriz deneyimleri, cari açığın GSYİH'ya oranının öncü bir gösterge olarak takip edilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu nedenledir ki, son yıllarda tıpkı diğer birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi, Türkiye'de kamuoyunda ve akademik yazında üzerinde en çok durulan konulardan biri, cari açık sorunudur.

3.1.Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler İlişkisi

Son yıllarda özellikle gelişmekte olan ülkelerde, cari açık ile ilgili tartışmalar hızla artmış ve bu konuda birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalara bakıldığında ortaya çıkan en önemli sonuç, cari açığın ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği ve o ülkenin ekonomisinin kırılganlığı ve krize yatkınlığı ile ilişkili olduğudur.

Aynı cari açık oranlarına sahip ülkelerde, cari açığın farklı sonuçlar doğurduğu görülmüştür. Düşük cari açık oranlarına sahip olan ülkelerde bu durumun krizle sonuçlanmasına rağmen, bazı ülkelerin sistematik bir şekilde yüksek cari açıkla ekonomilerini sürdürdüğü gözlenmektedir.

Cari açık ile ilgili yapılan ampirik çalışmaları, iki şekilde sınıflandırmak mümkündür. Bunlardan birincisi cari açığın sürdürülebilirliği, ikincisi ise belirleyicileri ve nedensellik boyutudur. Cari açık ile ilgili yapılan tartışmaların ekseninde daha çok cari açığın sürdürülebilirliği yer almaktadır. Türkiye'de de çok tartışılan cari açık, genellikle cari açığın belli bir eşik değeri aşması halinde kriz yaratacağı varsayımı üzerinedir. Bu varsayımın ortaya çıkmasının temel nedeni ise,

1994 ve 2001 yıllarında Türkiye'nin önemli sayılabilecek krizler yaşaması ve bu krizlerde cari açığın ulusal gelire oranının %3,5 ve %4 seviyelerine ulaşmış olmasıdır. Bu nedenle de cari açığın sürdürülebilirliği için, bu seviyeler eşik değer olarak kabul edilmiştir.

Ancak, Milesi, kalıcı cari açıklara belirli bir eşğin tek başına sürdürülebilirliğin değerlendirilmesi için yeterli bir ölçüt olmadığını ve cari açık büyüklüğünün döviz kuru politikası ve açıklık oranı, tasarruf ve yatırım düzeyleri ve finansal sistemin sağlamlılığı gibi yapısal faktörlerle değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Edwards, yaptığı çalışmasında, makroekonomik değişkenlerle devamlı etkileşim halinde olan cari denge için sürdürülebilir bir eşik oranı hesaplamının çok zor ve yanıltıcı olacağını belirtmiştir. Türkiye gibi ağır ekonomik krizler yaşayan Meksika ve Doğu Asya ülkelerinde de krizlerin tetikleyicisi olarak cari açık gösterilse de, cari açığın belirli bir eşik değeri aştıktan sonra krize neden olduğu konusunda ortak bir görüş bulunmamaktadır. Cari açığın nedensellik boyutuna bakıldığında, ekonomik büyüme ve döviz kuru değişkenlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda yapılan tartışmalar daha çok hangisinin cari açık üzerinde daha fazla etkili olduğu yönündedir. Ekonomik büyümenin cari açık üzerinde daha fazla etkili olduğunu savunan görüşe göre, cari açığın nedeni büyümeden kaynaklanan talep artışıdır. Diğer görüşe göre ise, aşırı değerlenmiş ulusal paradır. Türkiye'de de tartışmalar bu ekseninde yapılmaktadır. Yaşanan 2001 krizinden sonra yüksek ekonomik büyümelerin sağlanması cari açığın nedenidir şeklindeki görüşü savunanların yanında, kısa vadeli sermaye hareketlerinin döviz kuru üzerinde belirleyici olduğunu ve kurun gecikmeli olarak cari açığı belirlediği görüşü de savunulmaktadır. A.Kasman, E.Turgutlu ve G.Konyalı, yaptıkları çalışmada Türkiye'de bu iki değişkenden hangisinin cari açık üzerinde daha fazla etkili olduğunu araştırmışlar ve aşırı değerli TL'nin cari açık üzerindeki etkisinin ekonomik büyümeye göre daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir(Erbaykal, 2007; 82).Bu konudaki görüşlerden biri, cari açığın büyümenin yarattığı talep artışından kaynaklandığını savunurken, diğer bir görüş döviz kurunun cari açığın nedeni olduğu yönündedir. Toda ve Yamamoto analizi kullanılarak yapılan nedensellik sınamasında, hem ekonomik büyümeden hem de döviz kurundan cari açığa doğru bir

nedensellik tespit edilmiştir. Bu sonuç cari açığın nedenselliği için ortaya atılan iki görüşün de geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Cari açık, hem büyümeden kaynaklanan talep artışından etkilenmekte hem de sıcak para özelliğine sahip kısa vadeli sermaye hareketlerinin belirlediği döviz kurundan etkilenmektedir. Cari işlemler dengesizliğinde, eğer dengesizlik büyük bir ticaret açığındansa, dışarıdan elde edilen büyük net faktör gelirlerinden kaynaklanmakta ise, bu açık daha az sürdürülebilir olabilir. Herhangi bir cari işlemler açığı ele alındığında, kalıcı ve büyük ticaret açıkları, yapısal rekabet edilebilirlik sorunlarını gösterebilmektedir. Büyük ve negatif dış faktör gelirleri, geçmişte meydana gelen dış borcun eskiden kalma bakiyesi olabilir.

Bu nedenle, cari işlemler hesabını oluşturan ticaret dengesinin bileşenlerine de bakmak gerekmektedir. Türkiye’de cari işlemler hesabının bileşenlerine bakıldığında, ekonomik büyüme cari işlemler hesabını yakından ilgilendirmektedir. Türkiye’de ekonominin hızla büyüdüğü dönemlerde ithalat da hızla artmaktadır. Dünya piyasalarındaki bol likidite olanaklarından yararlanarak yüksek reel faizler vermek suretiyle ülkeye çekilen sıcak para ve önemli ölçüde özelleştirme gelirleri ile finanse edilen cari açık, son yıllarda Türkiye için önemli bir sorun olarak görülmektedir. Ekonomide oluşan yüksek cari açığın en önemli nedenleri; yüksek büyüme oranları, iç tasarruf açığı ve ulusal paranın aşırı değerli olmasıdır. Türkiye’de büyüme, yatırım malı, teknoloji, hammadde ve aramalı ithalatını arttırdığı için, büyüme ile cari açık arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler de, bir kısır döngü içindedir. Bu ülkelerde milli gelir düzeyi düşük ve nüfus artış oranı yüksek olduğundan, kişi başına gelir düşüktür. Kişi başına gelirin düşük olması, tasarruf oranının düşük olmasına, buna bağlı olarak da, yatırımların yetersiz düzeyde kalmasına yol açmaktadır. Yeterli sermaye birikiminin olmaması, bir sonraki dönemde milli gelir düzeyinin yine düşük kalmasına ve söz konusu ülkelerin bu kısır döngüyü kırmalarını sağlayacak büyüme hızını tutturamamalarına yol açmaktadır (Susam, Bakkal, 2008; 81). Gelişmekte olan ekonomilere yönelik olarak gözlenen sermaye akımları, yüksek faiz etkisi altında, yerli parayı değerlendirerek, ithalatı arttırmak yolu ile artan cari açılara ve kamu

açıklarına yol açarak, büyüme oranı üzerinde etkili olmuştur. Türkiye ekonomisi de gelişmekte olan bir ekonomi olarak, bu süreçten etkilenmiştir.

3.2.Literatür

Diğerlerine göre daha fakir olan ülkeler, sermaye birikimi veya teknolojik ilerlemeleryoluyla daha fazla gelişme potansiyeline sahiptirler. Tasarrufları yetersiz olan ülkeler, borçlanarak bu açığı kapatmaktadırlar.

Ekonomik entegrasyon bu tip ülkeler için borçlanmayıda daha kolay hale getirmekte ve dolayısıyla da daha yüksek cari açıklar oluşmaktadır. Yine bu ülkelerde ithalata dayalı bir büyüme stratejisinin benimsenmesi cari açıkları doğru orantılı bir büyümenin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. 1990'ların başından itibaren OECD ülkelerinin cari hesap pozisyonlarında istikrarlı bir yükseliş vardır ve cari hesap giderek ülkelerin kişi başına ulusal geliriyle ilişkili olmayabşlamıştır. Bu trend, tüm OECD'de göze çarpmaktadır ve Avrupa Birliği'nde daha güçlüdür. Cari açığın arttığı ülkelerde bu durumun ortaya çıkışı, tasarrufların düşmesiyle olmaktadır (Blanchard, Giavazzi, 2002; 147).

Cari açığın artışının ekonomiye ve ulusal gelire nasıl yansıtacağına ya da ulusal gelirin cari açık üzerinde nasıl biretke yaratacağına ilişkin olarak literatürde birçok çalışmaya rastlanmaktadır. Derviş ve Petri,²¹ 20 orta gelir düzeyine sahip gelişmekte olan ülkenin büyüme performanslarına dayanarak yaptıkları çalışmada, ortalamanın üzerinde büyüyen ülkelerinde daha fazla yatırım yapma eğiliminde olduklarını ve daha düşük cari açığa sahip olduklarını göstermişlerdir (Fischer, 1991; 329).

H. Sönmez Ateşoğlu,²² Thirlwall Kanunu'nu ABD ekonomisinde yaşanan duraklamanın nedenlerini açıklamak için kullanmıştır. Çalışmada İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem, 1947-1973 ve 1974-1992 olarak iki alt döneme ayrılmıştır.

Buna göre ekonomik büyümedeki yavaşlamanın temel nedeni, ithalatta meydana gelen talep değişikliğidir. Harrod-Thirlwall modelinde cari işlemler dengesi,

²¹ 1987.

²² 1995.

toplam talepteki ve dolayısıyla da ekonomide birgenişlemenin kısıtlanmasına neden olmaktadır.

İhracattaki bir genişleme, ödemeler dengesinde bir rahatlamaya ve toplam talepte genişletici politika izlenmesine olanak vermektedir. Modele göre reel ihracat ve reel gelir arasında pozitif bir ilişki mevcuttur (Ateşoğlu, 1997; 327). Cesar Calderon, Alberto Chong, Norman Loayza tarafından ileri sürülen görüşe göre ulusal gelir artış oranındaki arızı değişiklikler, cari işlemler açığını arttırmaktadır (Calderon, Chong, Loayza, 1999; 14).

Cari açığı bağımlı değişken olarak aldıkları çalışmalarının sonucuna göre büyümede meydana gelen %1'lik artış cari açıkta yaklaşık %0.21 artışa yol açmaktadır. Büyümedeki arızı artışlar tasarruflardaki artışlarla ilişkilendirilebilirse de yatırım oranlarıyla olan korelasyonu daha yüksek gözükmemektedir ve bu da cari işlemler açığının artışına neden olmaktadır. Olivier Blanchard ve Francesco Giavazzi,²³ üç farklı ülke grubu için yaptıkları testlerde 1985-1993 ve 1994-2000 dönemlerini dikkate almışlardır. Yaptıkları regresyon çalışmalarının sonucuna göre cari hesap ve kişi başına gelir arasında önemli bir ilişki vardır. Bosworth ve Collins,²⁴ büyümeyi etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yaptıkları analizlerde sermaye birikiminin büyüme üzerinde kilit bir rolü olduğu sonucuna varmışlardır. Sermayeye daha fazla bağımlı olan sanayileşmemiş ülkeler daha hızlı büyüme potansiyeline sahip olmaktadır. Buna göre negatif cari hesabın daha kötüye gitmesi yabancı sermaye girişinin arttığını göstermektedir. Cari hesabın pozitif olması ise, sermaye çıkışına işaret etmektedir.

Recep Tarı ve Hilal Bozkurt,²⁵ 1991Q1-2004Q3 dönemine ilişkin olarak üçer aylık değerleri ile ele alınan değişkenleri 4 gecikmeli VAR modeli ile incelemiştir. Modelin tahmininden elde edilen etki-tepki ve varyans ayırma sonuçları, büyümedeki istikrarsızlık kaynağının başta kamu kesimi borçlanma gereği olmak üzere, cari açık ve faiz haddi olduğu yönündedir.

²³ 2002.

²⁴ 2003.

²⁵ 2006.

Prasad, Rajan ve Subramanian,²⁶ cari işlemler dengesi ve büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için sanayileşmiş ve sanayileşmemiş ülkelerin verilerini kullanarak bir çalışmaya çalışmışlardır. Bunun sonucuna göre, sanayileşmiş ülkelerde cari işlemlere açığı vermek büyümeyi olumlu etkilemektedir. Ancak, endüstrileşmemiş ülkelerde cari açıklar, büyümeye katkı sağlamamakta, bu tür ülkelerde cari fazla verilmesi durumunda büyüme pozitif etkilenmektedir. Diğer bir ifadeyle sanayileşmemiş ülkeler grubu için daha düşük cari açık, hızlı büyümeye neden olmaktadır. Analizlerinin sonucuna göre cari açıktaki bir birimlik azalma,²⁷ büyüme oranını %0,1 arttırmaktadır. Erman Erbaykal, Türkiye’de GSYİH, reel efektif döviz kuru ve cari işlemler dengesi verilerini kullanarak cari açığın nedensellik boyutunu ele almıştır (Erbaykal, 2007; 81-88).

Toda ve Yamamoto nedensellik analizi çerçevesinde bulunan test sonuçlarına göre ekonomik büyüme, cari açığın nedenidir. Cari açıktan ekonomik büyümeye doğru ise bir nedensellik bulunamamıştır (Erbaykal, 2007; 81).

Osman Murat Telatar ve Harun Terzi,²⁸ ekonomik büyüme ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi 1991:4-2005:4 dönemini kapsayan üçer aylık verilerle Türkiye ekonomisi için tahmin etmişlerdir (Telatar, Terzi, 2009; 119-134).

Granger nedensellik ve optimal gecikme uzunluğunun 3 olarak belirlendiği VAR analizleri ile yapılan çalışmanın sonucuna göre büyüme oranı ile cari işlemler dengesi arasında, büyüme oranından cari işlemler dengesine doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmaktadır. Etki-tepki fonksiyonları analizine göre cari dengedeki bir standart hatalık sok karşısında büyüme oranının verdiği tepki 2. çeyrekte sona artmakta, 4. çeyrekte sona azalmaktadır (Telatar, Terzi, 2009; 119). Rahmi Yamak ve Zehra Abdioğlu, 1982-2008 dönemini içeren çalışmalarında Türkiye’de Thirlwall Yasası’nın geçerliliğini incelemişlerdir (Yamak, Abdioğlu, 2010; 443-463). Sonuca göre büyüme oranları ödemeler dengesi tarafından kısıtlanmaktadır.

²⁶ 2007.

²⁷ Cari fazla verilmesi ya da açığın küçülmesi.

²⁸ 2009.

Özellikle ekonominin tam liberalizasyon sürecine girmesiyle birlikte ithalatın gelir esnekliğinin yükselişegirdiğigörülmüştür. Türkiye’de 1982-2008 döneminde ithalatın gelir esnekliğinin yüksek olması nedeniyle büyüme oranlarıödemeler dengesi kısıtına tabidir.

3.2.1. Türkiye’de Cari İşlemler Hesabı (2003-2012)

Türkiye ekonomisi 24 Ocak 1980 kararları ile dışa açık bir ekonomiye dönüşmek için gerekli yapısal dönüşümleri tamamlama çabasına girişmiştir. 1989 yılında sermaye hareketlerinin de serbestleştirilmesi Türkiye ekonomisinin tamamen dışa açık bir ekonomi haline gelmesine yol açmıştır.

Dış ticaretin serbestleşmesinden sonra Türkiye ekonomisinde cari işlemler hesabı genellikle açık vermektedir. Bu hesabın alt kalemlerine bakıldığında, bunun en önemli sebebinin mal ticareti kısmındaki açık olduğu görülmektedir. Ülkemizde dış ticaret dengesinde yaşanan bozulma kaynaklı cari açık; ithalattaki artışın ihracattaki artışı büyük bir oranda aşması nedeniyle büyüme eğilimine girmiştir. Cari açığın giderek genişlemesi, Türkiye ekonomisinin en önemli sorunlarından biri olarak karşımıza çıkmıştır.

Türkiye ekonomisinin 2003 – 2012 yılları arasındaki cari işlemler hesabına ait büyüklükler aşağıdaki gibidir:

Tablo 10: Cari İşlemler Hesabı (2003-2012, milyar \$)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Cari İşlemler Hesabı	-6,8	-15,5	-22,9	-31,5	-38	-41,4	-13,9	-48,6	-77,1	-46,9
Dış Ticaret Hesabı	-13,9	-23,9	-32,6	-40,1	-47,5	-52,9	-24,7	-56,4	-89,4	-65,6
Toplam Mal İhracatı	50,8	66,6	76,6	91,7	113,2	140,8	109,7	120,9	143,5	163,3
Toplam Mal İthalatı	-64,7	-90,5	-109,2	-131,8	-160,7	-193,7	-134,4	-177,3	-232,9	-228,9
Hizmetler Hesabı	8,9	12,7	14	13,5	14,1	17,4	16,2	14,2	18,3	24
Gelir	17,4	24,02	18,2	16,9	18,5	18,4	21,3	20,8	23	25,7
Gider	-8,5	-11,2	-2,9	-3,4	-4,4	-1	-5,1	-6,6	-4,7	-1,7
Gelir Hesabı	-5,4	-5,5	-5,7	-6,6	-6,8	-7,9	-7,6	-7,8	-7,7	-6,7
Gelir	2,2	2,6	1	1,5	0,6	2	1,7	1,1	1,2	2,1
Gider	-7,6	-8,2	-6,7	-8,1	-7,4	-9,9	-9,3	-8,9	-8,9	-8,8
Cari Transferler	3,6	1,1	1,5	1,7	2,2	2	2,3	1,4	1,7	1,4
İşçi Gelirleri	2,3	0,8	0,9	1,1	1,2	1,3	0,9	0,8	1	1

Kaynak:T.C. Merkez Bankası

2003 yılında 6,8 milyar \$ olan cari açık 2004’ te 15,5 milyar \$, 2005’te 22,9 milyar \$, 2006 ‘da 31,5 milyar \$, 2007’de 39 milyar \$, 2008’de 41,4 milyar \$, 2009’da 13,9 milyar \$, 2010’da 48,6 milyar \$, 2011’de 77,1 milyar \$ ve 2012’de 46,9 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’de cari açığın en önemli nedeni toplam mal ithalatının toplam mal ihracatından fazla olması ve ihracatın ithalatı karşılama oranının düşük olmasıdır. 2003 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %68,1 , 2004 yılında %64,8 , 2005 yılında %62,9 , 2006 yılında %61,3 , 2007 yılında %63,1 , 2008 yılında %65,4 , 2009 yılında %72,5 , 2010 yılında %61,4 , 2011 yılında %56 ve 2012 yılında %64,5 olarak gerçekleşmiştir. Buradan hareketle Türkiye’nin dış ticaret hesabı 2003 ve 2012 yılları arasında sürekli olarak açık vermiş, 2003 yılında 13,9 milyar \$ olan dış ticaret açığı yıllar itibariyle artarak 2012 yılında 46,9 milyar \$ seviyesine ulaşmıştır.

Toplam ithalat hacminin içerisinde ara malı ithalatının %70’ler seviyesinde olması, ithalattaki artışın daha çok girdi talebinden kaynaklandığının önemli bir göstergesidir. İhracat gelirlerinin çoğu kez ara malı ithalatını bile

karşılayamadığı bu dönemde ithalathacmindeki yüksek oranlı artışlar dış ticaret dengesinde kötüleşmelere yolaçarak cari işlemler açığının artmasına neden olmuştur.

3.2.2. Türkiye’de Gayrisafi Yurtiçi Hasıla

Türkiye’nin gayri safi yurtiçi hasılası 1998 – 2012 döneminde cari fiyatlarla değerlendirildiğinde sürekli olarak artış göstermiş, sabit fiyatlar üzerinden değerlendirildiğinde ise kriz yılları hariç olmak üzere söz konusu dönem içinde artmıştır.

Tablo11: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Sonuçları (1998 – 2012, Milyon TL)

Yıllar	Cari Fiyatlarla	Büyüme Hızı	Sabit Fiyatlarla	Büyüme Hızı
1998	70 203		70 203	
1999	104 595	49,0	67 840	-3,4
2000	166 658	59,3	72 436	6,8
2001	240 224	44,1	68 309	-5,7
2002	350 476	45,9	72 519	6,2
2003	454 780	29,8	76 338	5,3
2004	559 033	22,9	83 485	9,4
2005	648 931	16,1	90 499	8,4
2006	758 390	16,9	96 738	6,9
2007	843 178	11,2	101 254	4,7
2008	950 534	12,7	101 921	0,7
2009	952 558	0,2	97 003	-4,8
2010	1 098 799	15,4	105 885	9,2
2011	1 297 713	18,1	115 174	8,8
2012	1 415 786	9,1	117 674	2,2

Kaynak: TÜİK

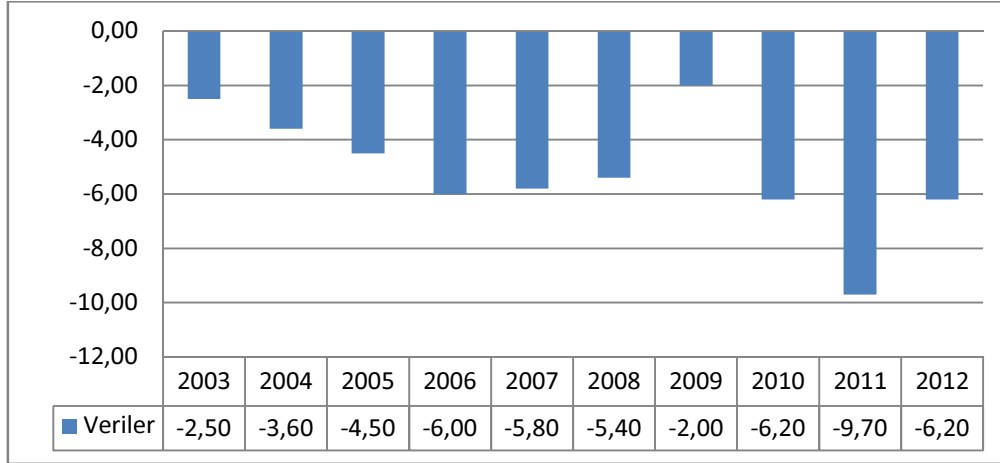
Bir ülkenin gayrisafi yurtiçi hasılasında meydana gelen artış sabit fiyatlar üzerinden değerlendirildiğinde üretimdeki artış daha doğru biçimde ifade edilir. Çünkü sabit fiyatlar üzerinden yapılan hesaplamalar fiyat hareketlerinden arındırılmış olduğu için cari fiyatlarla yapılan hesaplamalara göre üretimde meydana gelen artışı daha net bir biçimde ifade ederler.

1998 fiyatları üzerinden Türkiye’nin gayrisafi yurtiçi hasılası 1999 yılında %3,4 , 2001 yılında %5,7 ve 2009 yılında ise %4,8 oranında küçülmüştür. Söz konusu bu kriz yılları hariç Türkiye gayrisafi yurtiçi hasılası artmış ve en büyük büyüme hızı 2004 yılında %9,4 olarak gerçekleşmiştir.

3.3. Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi

Türkiye’de 2003 – 2012 döneminde cari işlemler hesabı açık vermiş ve cari işlemler hesabının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı sürekli negatif olmuştur.

Şekil 4: Türkiye’de Cari Denge / Gayrisafi Yurtiçi Hasıla



2003 – 2012 döneminde cari denge / gayrisafi yurtiçi hasıla oranı 2011 yılında en yüksek seviyeye ulaşmış ve -9,7 olmuştur. IMF veri tabanındaki 183 ülke içinde 2011’de; 46’sının cari denge / Gayrisafi yurtiçi hasıla oranı -10’nun altındadır, 82’sinin cari denge / gayri safi yurtiçi hasıla oranı -5’in altındadır, 55 ülke ise cari fazla vermiştir. 2012 yılında Türkiye’nin cari denge / gayrisafi yurtiçi hasıla oranı -6,2 olarak gerçekleşmiştir.

“Reel milli gelirdeki artış” olarak da ifade edilen ekonomik büyüme oranı ile ekonomideki mal, hizmet ve resmi karşılıksız transferleri gösteren cari işlemler dengesi arasındaki ilişki ve cari açık son yıllarda araştırmacıların ilgisini çeken önemli bir konu haline gelmiştir.

İlgili literatür incelendiğinde büyüme ve cari denge ilişkisinde iki farklı yaklaşımın olduğu görülmektedir. Yaygın kabul gören ilk yaklaşıma göre, ekonomik büyüme ile cari işlemler dengesi arasında ters yönlü ve kuvvetli bir nedensellik ilişkisi vardır. Büyüme oranındaki artışların cari işlemler dengesinde bozulmalara yol açtığını ileri süreren bu yaklaşıma göre, ekonomik büyüme ve cari denge arasındaki bu ters yönlü ilişkiye özellikle Türkiye başta olmak üzere gelişmekte olan birçok ülkede rastlamak mümkündür. Gelişmekte olan ülkelerin önemli bir kısmı, üretimlerinde

ithal girdiyi yüksek oranda kullandıklarından başka bir deyişle ithalata dayalı büyüdüklerinden, ekonomik büyüme oranlarındaki artışlar sonucunda cari işlemler dengesinde ciddi bozulmalar ile karşı karşıya kalmaktadırlar. İkinci yaklaşıma göre, büyüme oranındaki artış ile yüksek oranlı cari açıklar arasında zayıf ya da sistematik herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

Son dönemde Türkiye ekonomisinde birçok ekonomik göstergede iyileşme gözlemlenirken cari açıktaki artış ciddi bir sorun olarak göze çarpmaktadır.

Özellikle 1990 yılından itibaren yaşanan ekonomik krizlerin ödemeler bilançosu kaynaklı oluşu ve kriz yıllarından önce Cari Açık/Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla oranının literatürde ileri sürülen %5’lik eşik değerlerini aşması, olası bir ekonomik krizin göstergesi olduğu endişesini gündeme getirmektedir.

2006-2012 döneminde Cari Açık/GSYİH oranının, %5’lik eşik değerini sık sık aştığı görülmektedir.

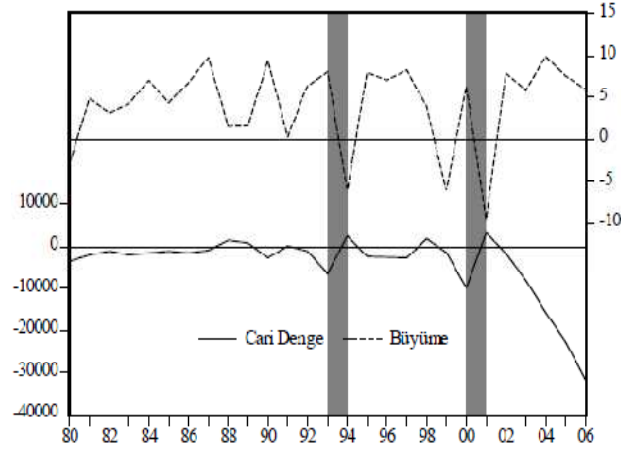
2006-2012 döneminde dikkat çeken diğer bir husus ekonomik büyüme oranındaki sürekli artıştır. Büyüme oranındaki artışın arkasında ithalattaki hızlı ve yüksek oranlı yükselişin etkisi oldukça fazladır. 2006-2012 döneminde ithalat %171 oranında artarak 134.378 milyar USD olarak gerçekleşmiştir. Toplam ithalat hacminin içerisinde ara malı ithalatının %70’ler seviyesinde olması, ithalattaki artışın daha çok girdi talebinden kaynaklandığının önemli bir göstergesidir. Dolayısıyla ekonomik büyümedeki artış ara malı ithali ağırlıklı ithalat hacmindeki yükselme ile bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır. İhracat gelirlerinin çoğu kez ara malı ithalatını bile karşılayamadığı bu dönemde ithalat hacmindeki yüksek oranlı artışlar dış ticaret dengesinde kötüleşmelere yolaçarak cari işlemler açığının artmasına neden olmuştur.

Tablo 12:İhracat ve İthalat Rakamları(2006-2012, Milyon \$)

<i>Yıl</i>	<i>İhracat</i>	<i>İthalat</i>	<i>Ara Mali İthalatı</i>
2006	30721	52680	36009
2007	34373	38106	30300
2008	40124	47407	37656
2009	51206	65216	49735
2010	67047	90925	67549
2011	76949	110479	81868
2012	85739	134378	98576

Gelişmekte olan ülkelerin üretimlerinde yüksek miktarda ithal girdikullanmaları ihracatın ithalatı karşılama oranında azalmalara, dış ticaret ve cariışlemler dengesinde ise bozulmalara yol açmaktadır. Büyüme oranı ile cari işlemler dengesi arasında bulunan ters yönlü ilişki geliştirmekte olan birçok ülkeekonomisinde görülmekle birlikte, G.Debelle ve H.Faruqee,gelişmişülkelerin de hızlı ekonomik büyüme yüzünden cari işlemler dengesindebozulma riski ile karşı karşıya olduklarını tespit etmişlerdir. Ayrıca C.Freund, gelişmiş ülkelerin büyüme oranındaki artışların tüketim harcamalarınıarttırarak tasarruf hacmini daralttığını ve böylece cari işlemler dengesindebozulmalara neden olduğunu belirlemiştir. Ekonomik büyüme oranı ile cari dengearasındaki ters yönlü ilişki, 1990'lı yıllarla birlikte Türkiye ekonomisinde dea açıkça ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle 2003-2012 dönemindebüyüme oranı ile cari işlemler arasındaki bu ilişki artarak devam etmiş ve cari işlemler açıkları tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Bu durumun tek istisnası ise, 1993-1994 ve 2000-2001 kriz dönemleridir. Söz konusu dönemlerde cari işlemler dengesi, yapılan devalüasyonlar nedeniyle fazla vermiştir.

Şekil 5:Büyüme Oranı ve Cari İşlemler Dengesi(Milyon \$)



Kaynak:Telatar, Terzi, 2009; 122.

3.3.1. Veri Seti ve Tanımlayıcı İstatistikler

Bu çalışmada cari işlemler dengesi-büyüme ilişkisini belirlemek için “CD”²⁹ ve “BO”³⁰ olmak üzere iki değişken kullanılmıştır. Çalışmanın temel amacı, büyüme ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testi ve VAR modeli yardımıyla incelemektir. Veri seti, üçer aylık verilerden oluşmaktadır.

Söz konusu veriler, T.C.Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi’nden elde edilmiştir(<http://evds.tcmb.gov.tr/>).Çalışmada kullanılan değişkenlere ait temel istatistiksel göstergeler tablo 13’te sunulmuştur.

Tablo 13:Serilere Ait Temel İstatistikler

Seriler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
CD	40	-1,942	3,580	-8,700	5,600
BO	40	0,157	2,650	-7,420	4,050

3.3.2.Yöntem

3.3.2.1.Birim Kök Testi: Durağanlık Testi

Ekonometrik analizlerde değişkenler arasında var olan ilişkilerin tespit edilebilmesi için serilerin birim kök içermemesi yani durağan olması gerekmektedir. Durağanlık bir zaman serisinin ortalamasının, varyansının ve ortak varyansının zamana göre değişmemesi hep aynı değerde olması durumudur.

²⁹ Cari işlemler dengesinin gayri safi yurtiçi hâsılaya oranı.

³⁰ Ekonomik büyüme oranı.

Ortalaması ile varyansı zaman içinde değişmeyen ve iki dönemarasındaki ortak varyansı, bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de, yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan olasılıklı bir süreç içindurağanlıktan söz etmektedir. Bir zaman serisinin birim kök içerip içermediğini tespit etmek için kullanılan yöntemlerden en yaygın olanı, D.A.Dickey ve W.A.Fuller tarafından geliştirilen Dickey-Fuller birim kök testidir (Dickey, Fuller, 1979; 251-276). Bu çalışmada serilerin durağanlıklarının belirlenmesinde kullanılan “Genişletilmiş Dickey-Fuller”³¹ testi için geliştirilmiş regresyon denklemleri aşağıdaki gibidir.

$$\Delta Y_t = a_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

$$\Delta Y_t = a_0 + a_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

$$\Delta Y_t = a_0 + a_2 trend + a_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

Çalışmada, oto korelasyonunun giderilmesi için denklemlerin sağ tarafına eklenecek gecikme uzunlukları, “AIC”³² ile belirlenmiştir. Serilerin durağanlığını tespit etmek amacıyla kullanılan diğer bir yöntem ise “PP”³³ durağanlık testidir. PP testi, literatürde, alternatif bir birim kök testi olmaktan daha çok, Dickey-Fuller testinin tamamlayıcısı olarak kabul edilmektedir. Dickey-Fuller durağanlık testi, denklemlerdeki hata terimlerinin istatistiksel olarak bağımsız ve sabit varyansa sahip olduğunu varsaymaktadır. Ayrıca, Dickey-Fuller testine göre, hata terimleri arasında oto korelasyon söz konusu değildir. Phillips-Perron, Dickey-Fuller testinin hata terimleri ile ilgili varsayımlarına ilişkin, daha esnek varsayımlara sahip genişletilmiş bir Dickey-Fuller süreci geliştirmişlerdir (Enders, 1995; 237). PP testi için geliştirilmiş regresyon denklemleri aşağıdaki gibidir.

$$Y_t = a_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

$$Y_t = a_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 (t - T / 2) \varepsilon_t$$

³¹ ADF.

³² Akaike Bilgi Kriteri.

³³ Phillips-Perron.

Dickey-Fuller testindeki bağımsızlık ve homojenlik varsayımlarına PP testinde yer verilmemiş, bunun yerine, hatatelerinin zayıf bağımlılığı ve heterojen dağılımlı oldukları kabul edilmiştir(Enders, 1995; 237).PP testinde oto korelasyon sorununu gidermek için ADFtestinin aksine regresyon denkleminin sağ tarafına bağımlı değişken gecikmesikoymak yerine, regresyon çözümlemesi sonucu elde edilen t istatistikdeğerlerinin Newey-West tahmincisi ile düzeltilmesi yoluna başvurulur.

3.3.2.2.Granger Nedensellik Testi

Granger nedensellik testi, herhangi iki değişken arasında bir nedensellik olup olmadığı, eğer nedensellik var ise bu nedenselliğin yönünün ne olduğunun belirlenmesi için kullanılan bir nedensellik sınamasıdır. Granger nedensellik testinde serilerin durağan olması gerekmekte, ancak seriler için aynı seviyede durağan olma koşulu aranmamaktadır. X ve Y gibi iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisini araştıran Granger nedensellik testine ait regresyon denklemleri aşağıdaki gibidir.

$$\Delta X_t = a_0 + \sum_{i=1}^m \beta_i \Delta X_{t-i} + \sum_{i=1}^n \gamma_i \Delta X_{t-i} + \varepsilon_t$$

$$\Delta X_t = a_0 + \sum_{i=1}^m \beta_i \Delta X_{t-i} + \sum_{i=1}^n \gamma_i \Delta X_{t-i} + \varepsilon_t$$

3.3.2.3.Vektör Oto Regresyon Yöntemi: VAR Yöntemi

Vektör Oto Regresyon Yöntemi, Granger nedensellik testinin, Sims tarafından geliştirilmiş halidir. VAR modeline göre, bağımlı değişkenin cari değeri, kendisinin ve diğer açıklayıcı değişkenin gecikme değerleri ile birlikte, model dışındaki faktörlerin neden olduğu şokların etkilerini temsil eden tesadüfi hata terimlerine bağlıdır.

VAR yöntemi, modeldeki bütün değişkenlerin içsel olduğunu ve her bir içsel değişkenin modeldeki tüm içsel değişkenlerin gecikmeli değerlerinin bir fonksiyonu kabuletmesi ile yapısal modellerden ayrılmaktadır. N tane değişkeni içeren bir VAR modelinin matematiksel ifadesi aşağıdaki gibi gösterilebilir (Enders, 1995; 312).

$$\begin{bmatrix} x_{1t} \\ x_{2t} \\ \dots \\ x_{nt} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} A_{10} \\ A_{20} \\ \dots \\ A_{n0} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} A_{11}(L)A_{12}(L) & \dots & A_{1n}(L) \\ A_{21}(L)A_{22}(L) & \dots & A_{2n}(L) \\ \dots & \dots & \dots \\ A_{n1}(L)A_{n2}(L) & \dots & A_{nn}(L) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} X_{1t-1} \\ X_{2t-1} \\ \dots \\ X_{nt-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} e_{1t} \\ e_{2t} \\ \dots \\ e_{nt} \end{bmatrix}$$

VAR modelinde hangi değişkenlere yer verileceğinin belirlenmesi kadar, değişkenlerin gecikme uzunluklarının belirlenmesi de önemlidir. Bununla birlikte, modeldeki simetrisinin korunması ve bu şekilde, EKK tahmincisinin etkin olarak kullanılabilmesi bakımından genel kabul gören uygulama, bütün denklemlerde aynı gecikme uzunluğunun kullanılmasıdır. VAR modelinde gecikme uzunluklarının uzunluğu serbestlik derecesinde hızlı bir azalmaya neden olmaktadır. Eğer gecikme uzunluğu p ise, n denklemin her biri sabit terim hariçinde “npx” kadar katsayı içerecektir. Eğer p çok küçük ise, model bir spesifikasyon hatası içerecek; eğer p çok büyük ise, serbestlik derecesinde oldukça yüksek düzeyde bir azalma gerçekleşecektir (Enders, 1995; 313). Bu çalışmada, cari denge-büyüme ilişkisinin belirlenmesinde oluşturulan VAR modeli aşağıdaki gibidir.

$$\begin{bmatrix} CD \\ BO \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} A_{10} \\ A_{20} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} A_{11}(L)A_{12}(L) \\ A_{21}(L)A_{22}(L) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} CD \\ BO \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \varepsilon_{CD} \\ \varepsilon_{BO} \end{bmatrix}$$

3.4. Türkiye’de Cari Açık ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ampirik Analizi

3.4.1. Veri Seti

Bu bölümde VAR yöntemi kullanılarak cari işlemler dengesi ve GSYİH yüzdedeğişim değerleri veri seti kullanılmıştır. Veriler T.C. Merkez Bankası’nın Elektronik Veri Dağıtım Sistemi’nden sisteminden ve 2003-

2012dönemini kapsayacak şekilde toplam 40 gözlem olarak elde edilmiştir(<http://evds.tcmb.gov.tr/>).

Tablo 14:Değişkenler

<i>DEĞİŞKENLER</i>	<i>KULLANILAN KISALTIMA</i>
Cari İşlemler Dengesi/GSYİH	bp_gdp
GSYİH(%Değişim)	gsyih

Elde edilen verilerde GSYİH değerleri yüzde değişim olarak alınırken,diğer değişken olan cari işlemler dengesi de GSYİH değerine bölünerek bir oran elde edilmiştir.

3.4.2.Serinin Durağanlığının Araştırılması, Birim Kök Testi ve Nedensellik Testi

GSYİH ve cari işlemler dengesi gibi serilerin mevsimsel etki gösterdikleri bilinmektedir. İlk olarak, serilerin mevsimsel etkiden arındırılması işlemi gerçekleştirilmiştir.

Daha sonra ise serilerin durağanlığının araştırılması önemlidir. Seri durağanıse, ortalaması ve varyansı uzun dönem dengesine yaklaşır. Aynı zamanda eğer seri durağandeğilse, şokların etkilerinin uzun dönem dengesinden uzaklaşacağını ifade eder. Buanlamda Dickey Fuller testi hata terimlerinin arasında korelasyon olmadığınıvarsaymıştır. Ancak, hata terimleri arasında korelasyon olabileceği göz önüne alındığındaDickey-Fuller testi revize edilmiş ve korelasyon olabileceğini göz önüne alanGenişletilmiş Dickey-Fuller olarak sunulmuştur. GenişletilmişDickey-FullerTesti, oto korelasyonu dikkate alacak şekilde aşağıda yer alan üç denklemden biri tahmin edilerek birimkök sınaması yapılır. Yapılan grafiksel inceleme sonucunda birim kökler sabitli ve trendli olarak sınıanmıştır.

$$\Delta y_t = \Psi y_{t-1} + \sum_{i=2}^k \beta_i \Delta y_{t-i+1} + \varepsilon_t$$

$$\Delta y_t = a_0 + \Psi y_{t-1} + \sum_{i=2}^k \beta_i \Delta y_{t-i+1} + \varepsilon_t$$

$$\Delta y_t = a_0 + \Psi y_{t-1} + a_2 t + \sum_{i=2}^k \beta_i \Delta y_{t-i+1} + \varepsilon_t$$

Tablo 15:Birim Kök Testi Sonuçları³⁴

Değişkenler	Düzye Değerleri
Bp_gdp	-3,55 [-3,47]
Gsyih	-7,35 [-3,47]

Burada serilerin düzeyinde durağan oldukları görülmektedir. Yani serilerin düzey değerlerinin kullanılması uygundur.

Tablo 16:Granger Nedensellik Sonuçları

SIFIR HİPOTEZİ	F İst.	P-Değeri
gsyih, bp_gdp'nin nedeni değildir.	12.2340	3.E-05
bp_gdp, gsyih'nin nedeni değildir.	0.68434	0.5079

Granger nedensellik analizi sonuçlarına bakıldığında, gsyih bp_gdp'nin nedeni değildir şeklindeki boş hipotez %5 anlamlılık düzeyinde reddedilir. Yani gsyih, bp_gdp'nin nedenidir sonucu çıkar. Yine aynı analiz sonuçlarına bakıldığında, bp_gdp, gsyih'nin nedeni değildir şeklindeki boş hipotez reddedilemez. Özetle, gsyih'dan bp_gdp'ye tek taraflı bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

3.4.3.VAR Analizi, Etki-Tepki Fonksiyonları ve Varyans Ayrıştırması

Elde edilen düzey durağan seriler kullanılarak iki denklemlilik bir VAR sistemi tahmin edilmiştir. Uygun gecikme uzunluğunu belirlemek için bilgi kriterlerinden yararlanılmış ve bir gecikme uzunluğunun kullanılması uygun olacağı belirlenmiştir. Bu gecikme uzunluğunda yapılan diagnostik test sonuçlarına göre serilerde oto korelasyon ve değişen varyans sorunu olmadığı tespit edilmiştir.

Etki-tepki fonksiyonları incelendiğinde GSYİH'da meydana gelen bir birimlik bir değişim, cari işlemler dengesi/GSYİH oranı üzerinde negatif bir etkiye neden olmaktadır. Yani ekonomik büyüme, cari işlemler açığını arttırmaktadır. Bu etki ilk üç dönemde yüksek, üçüncü dönemden sonra ise etkinin büyüklüğünün azaldığı yedinci dönemde ise bu etkinin ortadan kalktığı görülmüştür. Varyans ayrıştırması sonuçlarına bakıldığında ise, ikinci dönemde cari işlemler dengesi/GSYİH oranındaki değişimin %16'sının, GSYİH'daki

³⁴ Köşeli parantez ile gösterilen değerler, MacKinnon Kritik değerleridir. %5 anlam düzeyi ve sabit terimli ve trendli tahmin değerleridir.

değişimden kaynaklandığı görülür. Bu oran, sonraki dönemlerde hızla artarken, etki-tepki fonksiyonlarında olduğu gibi azalarak artmakta ve 7. dönemde cari işlemler dengesi/GSYİH oranındaki değişimin %28'i GSYİH'daki değişim ile açıklanmaktadır.

Tablo 17: Varyans Ayrıştırması

BP_GDP Varyans Ayrıştırması			GSYİH Varyans Araştırması		
Periyot	BP_GDP_SA	GSYİH_SA	Periyot	BP_GDP_SA	GSYİH_SA
1	100.000	0.000000	1	0.830884	99.16116
2	83.98797	16.01203	2	4.821284	95.17871
3	77.19149	22.80851	3	7.981760	92.01824
4	74.03792	25.96208	4	9.929833	90.07017
5	72.45154	27.54846	5	11.08631	88.91369
6	71.58148	28.41520	6	11.78286	88.21714
7	71.09426	28.90574	7	12.20819	87.79181
8	70.79800	29.20200	8	12.47988	87.52012
9	70.61890	29.38110	9	12.63216	87.36784
10	70.51039	29.48961	10	12.73328	87.26672

Ülke ekonomimizi hedef alan bu ampirik analizde 2003-2012 dönemini kapsayacak biçimde cari işlemler dengesi ve GSYİH yüzde değişim değerleri veri seti kullanılmış ve bu iki gösterge arasındaki ilişki, VAR yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Bu kapsamda öncelikle seri durağanlıkları belirlenerek birim kök testi gerçekleştirilmiş, ardından bilgi kriterlerinden faydalanılarak uygun gecikme uzunluğu 1 (bir) olarak tespit edilmiştir. Daha sonra etki-tepki fonksiyonlarına bakılarak GSYİH'da meydana gelen bir birimlik değişimin cari işlemler dengesi/GSYİH oranı üzerinde negatif bir etkiye neden olduğu, yani ekonomik büyümenin cari işlemler açığını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu etkinin, üç dönem yüksek oranlarda seyrettiği daha sonra bu negatif etkinin büyüklüğünün azaldığı, yedinci dönemde kaybolduğu görülmüştür. Varılan sonuca göre cari işlemler açığı ve büyüme arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığından söz etmek mümkündür.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Bir ülkenin makro ekonomik performansına ilişkin temel göstergelerden biri, cari işlemler dengesidir. Cari işlemler hesabındaki değişiklikler ekonominin yönü için sinyal olarak değerlendirilmekte, dolayısıyla ekonomik kararların ve beklentilerin şekillenmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Cari dengeyi belirleyen dinamiklerin analizi, temelde bir ülkenin cari açık ve dış borç sürdürülebilirliği ile sermaye hareketlerine, özellikle kısa vadeli sermaye hareketlerine ilişkin tartışmalarla doğrudan ilgilidir.

Öte yandan, finansal kriz deneyimleri, cari açığın GSYİH'ya oranının öncü bir gösterge olarak takip edilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu nedenledir ki, son yıllarda tıpkı diğer birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi, Türkiye'de kamuoyunda ve akademik yazında üzerinde en çok durulan konulardan biri, cari açık sorunudur.

Ekonomik büyüme, genel anlamda, bir ülke ulusal gelirinin veya toplam hâsılasının reel değerindeki artış şeklinde tanımlanmaktadır. Öte yandan, ekonomik kalkınma olgusu, hızlı büyümenin bir uzantısı olarak, “uluslararası iş bölümünde daha yüksek bir konuma ulaşma ve yaşam kalitesinin yükselmesi” şeklinde tanımlanmaktadır. Ekonomik büyüme, temelde iki şekilde ele alınır. Birincisi, eksik istihdamdaki ekonominin bu durumdan çıkışı sırasında meydana gelen üretim artışları sonucunda ortaya çıkan kısa dönemli konjonktür hareketlerine dayalı ekonomik büyümedir. İkincisi ise, tam istihdam veriyken, ekonomik yapıya yeni faktör girdilerinin ilave edilmesi ve/veya teknolojinin gelişmesi sonucunda ortaya çıkan orta ve uzun dönemli büyümedir. Her ekonomide, çıktı üretilebilmesi için fizikî sermaye, beşeri sermaye, işgücü ve doğal kaynaklar gibi girdiler, girişimciler tarafından farklı teknolojik bilgiler çerçevesinde ve farklı oranlamalarla bir araya getirilir. Gayrisafî milli hâsıla ise, belirli bir ülkede genellikle bir yılda üretilen mal ve hizmet biçimindeki çıktılarının parasal değerlerinin toplamıdır. Söz konusu üretim faktörlerinden sermaye; makinelerin, araç-gereçlerin, tesislerin, hammaddelerin ve diğer üretim faktörlerinin birikmiş stokunu kapsamaktadır. İktisadi büyüme, kişi başına reel hâsıladaki artışları ifade etmektedir. Fiyat değişimlerinden arındırılmış söz konusu artışlar, ancak uzun dönemde ülkenin üretim ölçeğinin veya

potansiyelinin genişlemesi ya da daha üretken kullanılması sayesinde ortaya çıkartılabileceğinden, iktisadi büyüme sorunu, genellikle bir uzun vade sorunu olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, büyüme, makroekonomik anlamda daha çok arz cephesince belirlenir. Başka bir deyişle, bir ülkenin üretim olanakları eğrisinin dışarıya veya uzun dönem toplam arz eğrisinin sağa doğru kaymasına yol açan nedenler, iktisadi büyüme kuramlarının konusunu oluşturur.

Dışa açık ekonomilerde ödemeler dengesi, politika yapıcılar için en önemli göstergedir. Ödemeler dengesi içinde yer alan cari işlemler, ekonomide yerleşikler ile yabancılar arasındaki mal, hizmet, faktör geliri ve transfer hareketlerini yansıtır.

Cari işlemler pozisyonunda meydana gelen bir değişiklik, yurt içinde tasarruf yatırım dengesinde bir açığın oluşmasına yol açacaktır. Bu açık, yerleşiklerin sahip olduğu dış varlıkların satışıyla ya da yurt dışından borçlanma ile karşılanır.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin en önemli hedeflerinden biri olan ekonomik büyüme, iktisat yazınında gerek teorik gerekse deneye dayalı temelde en çok araştırılan konulardan biri olmuştur. Günümüze kadar pek çok iktisatçı ekonomik büyüme kavramını ve ülkeler arasındaki büyüme hızlarındaki farklılığı açıklamaya çalışmıştır.

Diğer yandan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme oranları ile kurumsal ve politik faktörler arasındaki ilişkiler, yapılan deneye dayalı araştırmalarla desteklenmiştir.

Son yıllara kadar büyüme literatürüne hâkim olan neo-klasik anlayış, ülkeler arasındaki büyüme farklılıklarını açıklamakta yetersiz kalmış ve yeni geliştirilen büyüme modelleri ile üretim fonksiyonuna giren emek, sermaye ve teknolojinin yanı sıra bir ülkenin sahip olduğu beşeri sermayenin, dış ticaret politikasının, finansal kalkınmasının ve kamu harcamalarının ekonomik büyümeye katkıda bulunacağı ortaya konulmuştur.

Bazı ülkelerin diğer ülkelere göre neden daha hızlı büyüdüğü ve benzer kaynak yapısına sahip ülkeler arasında neden büyüme hızlarının farklılık gösterdiği uzun zamandır iktisatçıların yanıtlarını bulmaya çalıştığı önemli sorulardandır.

Son yıllarda özellikle gelişmekte olan ülkelerde, cari açık ile ilgili tartışmalar hızla artmış ve bu konuda birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalara bakıldığında ortaya çıkan en önemli sonuç, cari açığın ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği ve o ülkenin ekonomisinin kırılganlığı ve krize yatkınlığı ile ilişkili olduğudur.

Aynı cari açık oranlarına sahip ülkelerde, cari açığın farklı sonuçlar doğurduğu görülmüştür. Düşük cari açık oranlarına sahip olan ülkelerde bu durumun krizle sonuçlanmasına rağmen, bazı ülkelerin sistematik bir şekilde yüksek cari açıklarla ekonomilerini sürdürdüğü gözlenmektedir.

Cari açık ile ilgili yapılan ampirik çalışmaları iki şekilde sınıflandırmak mümkündür. Bunlardan birincisi, cari açığın sürdürülebilirliği; ikincisi ise, belirleyicileri ve nedensellik boyutudur. Cari açık ile ilgili yapılan tartışmaların ekseninde daha çok cari açığın sürdürülebilirliği yer almaktadır. Türkiye’de de çok tartışılan cari açık, genellikle cari açığın belli bir eşik değeri aşması halinde kriz yaratacağı varsayımı üzerinedir.

Bu varsayımın ortaya çıkmasının temel nedeni ise, 1994 ve 2001 senelerinde Türkiye’nin önemli sayılabilecek krizler yaşaması ve bu krizlerde cari açığın ulusal gelire oranının %3,5 ve %4 seviyelerine ulaşmış olmasıdır.

Bu nedenle de cari açığın sürdürülebilirliği için, bu seviyeler eşik değer olarak kabul edilmiştir. Ancak, Milesi, kalıcı cari açıklara belirli bir eşğin tek başına sürdürülebilirliğin değerlendirilmesi için yeterli bir ölçüt olmadığını ve cari açık büyüklüğünün döviz kuru politikası ve açıklık oranı, tasarruf ve yatırım düzeyleri ve finansal sistemin sağlamlılığı gibi yapısal faktörlerle değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Edwards, yaptığı çalışmasında, makroekonomik değişkenlerle devamlı etkileşim halinde olan cari denge için sürdürülebilir bir eşik oranı hesaplamının çok zor ve yanıltıcı olacağını belirtmiştir.

Türkiye gibi ağır ekonomik krizler yaşayan Meksika ve Doğu Asya ülkelerinde de krizlerin tetikleyicisi olarak cari açık gösterilse de, cari açığın belirli bir eşik değeri aştıktan sonra krize neden olduğu konusunda ortak bir görüş bulunmamaktadır.

Cari açığın nedensellik boyutuna bakıldığında, ekonomik büyüme ve döviz kuru değişkenlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda yapılan tartışmalar daha çok hangisinin cari açık üzerinde daha fazla etkili olduğu yönündedir.

Ekonomik büyümenin cari açık üzerinde daha fazla etkili olduğunu savunan görüşe göre, cari açığın nedeni büyümeden kaynaklanan talep artışıdır. Diğer görüşe göre ise, aşırı değerlenmiş ulusal paradır.

Türkiye’de de tartışmalar bu ekseninde yapılmaktadır. Yaşanan 2001 krizinden sonra yüksek ekonomik büyümelerin sağlanması cari açığın nedenidir şeklindeki görüşü savunanların yanında, kısa vadeli sermaye hareketlerinin döviz kuru üzerinde belirleyici olduğunu ve kurun gecikmeli olarak cari açığı belirlediği görüşü de savunulmaktadır. A.Kasman, E.Turgutlu ve G.Konyalı, yaptıkları çalışmada Türkiye’de bu iki değişkenden hangisinin cari açık üzerinde daha fazla etkili olduğunu araştırmışlar ve aşırı değerli TL’nin cari açık üzerindeki etkisinin ekonomik büyümeye göre daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir.

Bu konudaki görüşlerden biri, cari açığın büyümenin yarattığı talep artışından kaynaklandığını savunurken, diğer bir görüş döviz kurunun cari açığın nedeni olduğu yönündedir.

Cari işlemler dengesizliğinde, eğer dengesizlik büyük bir ticaret açığındansa, dışarıdan elde edilen büyük net faktör gelirlerinden kaynaklanmakta ise, bu açık daha az sürdürülebilir olabilir.

Herhangi bir cari işlemler açığı ele alındığında, kalıcı ve büyük ticaret açıkları, yapısal rekabet edilebilirlik sorunlarını gösterebilmektedir. Büyük ve negatif dış faktör gelirleri, geçmişte meydana gelen dış borcun eskiden kalma bakiyesi olabilir.

Bu nedenle, cari işlemler hesabını oluşturan ticaret dengesinin bileşenlerine de bakmak gerekmektedir. Türkiye’de cari işlemler hesabının bileşenlerine bakıldığında, ekonomik büyüme cari işlemler hesabını yakından ilgilendirmektedir.

Türkiye’de ekonominin hızla büyüdüğü dönemlerde ithalat da hızla artmaktadır. Dünya piyasalarındaki bol likidite olanaklarından yararlanarak yüksek reel faizler vermek suretiyle ülkeye çekilen sıcak para ve önemli ölçüde özelleştirme

gelirleri ile finanse edilen cari açık, son yıllarda Türkiye için önemli bir sorun olarak görülmektedir.

Ekonomide oluşan yüksek cari açığın en önemli nedenleri; yüksek büyüme oranları, iç tasarruf açığı ve ulusal paranın aşırı değerli olmasıdır. Türkiye’de büyüme, yatırım malı, teknoloji, hammadde ve ara malı ithalatını arttırdığı için, büyüme ile cari açık arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Gelişmekte olan ekonomilere yönelik olarak gözlenen sermaye akımları, yüksek faiz etkisi altında, yerli parayı değerlendirerek, ithalatı arttırmak yolu ile artan cari açıklara ve kamu açıklarına yol açarak, büyüme oranı üzerinde etkili olmuştur. Türkiye ekonomisi de gelişmekte olan bir ekonomi olarak, bu süreçten etkilenmiştir.

KAYNAKÇA

ARTAN S. *İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Örneği: Yatırım Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisi(1963-1999)*, Yüksek Lisans Tezi, T.C.Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2000

ATEŞ S. *Yeni İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamiklerinin Analizi*, Doktora Tezi, Ç.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998

ATEŞOĞLU H.Sönmez, “Balance of Payments Constrained Growth Model and Its Implications for the US”, *Journal of Keynesian Economics*, 19(3), 1997

BARRO R.J. “Are Government Bonds Net Wealth?”, *The Journal Of Political Economy*, Vol:82, Number:6, University of Chicago Press, United States of America, 1974

BARRO R.J. “The Ricardian Approach To Budget Deficits”, *Journal Of Economic Perspectives*, Volume:3, No:2, American Economic Association, USA, 1989

BARRO R.J. MARTIN S. *Economic Growth*, McGraw-Hill, New York, 1995

BERBER M. *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Derya Kitabevi, Trabzon, 2004

BLANCHARD Olivier, GIAVAZZI Francesco, “Current Account Deficits in the Euro Area: The End of the Feldstein-Horioka Puzzle?”, *Brookings Papers on Economic Activity*, 2002

BOSWORTH B.P. COLLINS S.M. REINHART C.M. “Capital Flows to Developing Economies: Implications For Saving and Investment”, *Brookings Paper On Economic Activity*, Vol:1999, No:1, Brookings Institution, United States of America, 1999

CALDERON Cesar, CHONG Alberto, LOAYZA Norman, “Determinants of Current Account Deficits in Developing Countries”, *Central Bank of Chile Working Papers*, No:51, 1999

CHACHOLIADES M. *International Economics*, McGraw Hill Publishing Company, United States of America, 1990

CHAUNDY D. “What Is The Accommodating Item In The Balance Of Payments?”, *ESRC Centre For Business Research Working Paper*, Working Paper No:122, University Of Cambridge, UK, 1999

DEMİR O. “Durgun Durum Büyümeden İçsel Büyümeye”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:3, Sayı:1, Sivas, 2002

DICKEY D.A. FULLER W.A. “Distribution of the Estimators for an Autoregressive Time Series with a Unit Root”, *Journal of American Statistical Association*, 74, 1979

DURSUN H. “İnsan Sermayesi ve Ekonomik Büyüme”, *Hazine Dergisi*, Sayı:10, 1998

EDWARDS S. “Openness, Productivity And Growth: What Do We Really Know?”, *The Economic Journal*, Volume:108, Issue:447, Blackwell Publishers, UK, 1998

EDWARDS S. “Thirty Years Of Current Account Imbalances, Current Account Reversals and Sudden Stops”, *IMF Staff Papers*, Vol:51, Special Issue, IMF, USA, 2004

EDWARDS S. “Two Crises: Inflationary Inertia and Credibility”, *The Economic Journal*, Volume:108, Issue: 448, Blackwell Publishers, UK, 1998

EĞİLMEZ Mahfi, KUMCU Ercan, *Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004

EMSEN Ö.S. KARABULUT K. “Kalkınma Teorileri ve Geliştirilen Son Büyüme Modeli: Yeni Büyüme Teorisi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:11, Sayı:3-4, Erzurum, 1997

ENDERS Walter, *Applied Econometric Time Series*, John Wiley&Sons, New York, 1995

ERBAYKAL Erman, “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Döviz Kuru Cari Açık Üzerinde Etkili midir? Bir Nedensellik Analizi”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:3 Sayı:6, 2007

ERCAN N.Y. *İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış*, DPT, Ankara, 2000

FISCHER Stanley, “Growth, Macroeconomics, and Development”, *NBER Macroeconomics Annual*, The University of Chicago, Volume:6, 1991

GLICK R. ROGOFF K. “Global Versus Country-Spesific Productivity Shocks and The Current Account”, *Journal Of Monetary Economics*, Volume:35, Issue:1, Elsevier Sequoia S.A. Switzerland, 1995

HABERLER G. *Money In The International Economy*, Harvard University Press, United States of America, 1965

HOUTHAKKER H.S. MAGEE S.P. “Income And Price Elasticities In World Trade”, *The Review Of Economics and Statistics*, Volume:51, Number:2, The MIT Press, United States of America, 1969

İSAGİLLER A. *Endojen(İçsel)Büyüme Teorileri*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2002

JONES L.E. MANUELLI R.E. “Endogenous Growth Theory: An Introduction”, *Journal of Economic Dynamics and Control*, Volume:21, 1997

KARLUK Rıdvan, *Uluslararası Ekonomi: Teori ve Politika*, Yedinci Bası, Beta, İstanbul, 2003

KASMAN A. TURGUTLU E. KONYALI G. “Cari Açık Büyümenin mi Aşırı Değerli TL’nin mi Sonucudur?”, *İktisat İşletme ve Finans*, No:223, 2005

KAZGAN Gülten, *Uluslararası Ekonomi*, Yatkın Ofset Matbaası, İstanbul, 1972

KINDLEBERGER C.P. *International Capital Movements*, First Edition, Cambridge University Press, UK, 1987

KINDLEBERGER C.P. *International Economics*, Fourth Edition, Richard Irwin Incorporation, United States of America, 1968

KİBRİTÇİOĞLU A. “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:53, No:1-4, Ankara, Ocak-Aralık 1998

LANE P.L. MİLESİ-FERRETTİ G.M. “The External Wealth Of Nations: Measures Of Foreign Assets and Liabilities For Industrial and Developing Countries”, *Journal Of International Economics*, Volume:55, Number:2, Elsevier Science, United States of America, 2001

LUCAS R.E. “On The Mechanics of Economic Development”, *Journal of Monetary Economics*, Volume:22, 1988

MANGIR Fatih, ERDOĞAN Savaş, “ Türkiye İçin İkiz Açıklar Hipotezi Testi (1980 – 2011)”*Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:5, Sayı:2, 2012

MANN C.L. “Perspectives On The US Current Account Deficit and Sustainability”, *The Journal Of Economic Perspectives*, Volume:16, No:3, American Economic Association, United States of America, 2002

MARQUEZ J. MCNEILLY C. “Income And Price Elasticities For Exports Of Developing Countries”, *The Review Of Economics and Statistics*, Volume:70, Number:2, The MIT Press, United States of America, 1988

MEADE J.E. *The Theory Of International Economic Policy Volume One The Balance Of Payments*, First Edition, Oxford University Press, UK, 1951

MEIER G.M. *International Trade and Development*, Harper and Row Publishers, United States of America, 1963

OSKOOEE M.B. KARA O. “Income And Price Elasticities Of Trade: Some New Estimates”, *The International Trade Journal*, Volume:19, Number:2, Taylor and Francis Limited, United States of America, 2005

PIO A. “İçsel Büyüme Teorisinde Yeni Gelişmeler Nelerdir?”, Çeviren: Nurcan Özkaplan, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt:4, Sayı:10, 1993

ROMER P.M. “Increasing Returns and Long Run Growth”, *Journal of Political Economy*, Volume:94, No:5, 1986

ROMER P.M. “The Origins of Endogenous Growth”, *Journal of Economic Perspectives*, 8(1), 1994

SACHS J.D. “The Current Account and Macroeconomic Adjustment In The 1970s”, *Brookings Papers On Economic Activity*, Volume:1981, Number:1, Brookings Institution, United States of America, 1981

SEYİDOĞLU H. *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*, Geliştirilmiş 14.Baskı, Güzem, İstanbul, 2001

SHAW G.K. “Policy Implications of Endogenous Growth Theory”, *The Economic Journal*, Volume:102, 1992

SINHA D. “A Note On Trade Elasticities In Asian Countries”, *The International Trade Journal*, Volume:15, Number:2, Taylor and Francis Incorporation, USA, 2001

SİVRİKAYA A. *Teknolojik Gelişme ve Ekonomik Büyüme*, Yüksek Lisans Tezi, T.C.Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2003

SOLOW R.M. “A Contribution to the Theory of Economic Growth”, *The Quarterly Journal of Economics*, Volume:70, 1956

SUSAM N. BAKKAL U. “Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?”, *Maliye Dergisi*, Sayı:155, 2008

TELATAR Osman Murat, TERZİ Harun, “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:23, Sayı:2, 2009

TORNELL A. LANE P.R. “Are Windfalls A Curse? A Non-Representative Agent Model Of The Current Account”, *Journal Of International Economics*, Volume:44, No:1, Elsevier Science, United States of America, 1998

TÜRKER T. *İktisadi Büyüme, Beşeri Sermaye ve Türkiye’nin Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayenin Gelişimi*, Yüksek Lisans Tezi, T.C.Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2000

TÜYLÜOĞLU S. *İçsel Büyüme Modelleri(Teorik Çerçeve-Ampirik Bulgular)*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, 1995

WASSERMAN M. WARE R.M. *The Balance Of Payments History, Methodology, Theory*, Simmons-Boardman Publishing Corporation, United States of America, 1965

YAMAK Rahmi, ABDİOĞLU Zehra, “Thirlwall Yasası: Türkiye Örneği(1982-2008)”, *Ege Akademik Bakış*, 10(2), 2010

YANIKKAYA H. “Beşeri Sermaye Birikiminin Ekonomik Büyüme Sürecindeki Rolü Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, *İstatistik Araştırma Dergisi*, Cilt:1, 2002

YÜLEK M.A. “İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine”, *Hazine Dergisi*, Sayı:6, Nisan 1997

www.nber.org(10.10.2013)
www.tobb.org.tr(13.11.2013)
www.tcmb.gov.tr(08.10.2013)
<http://evds.tcmb.gov.tr/>(29.09.2013)
www.sedlabanki.is/uploads/files/mb011_4.pdf(20.11.2013)
<http://www.oecd.org/dataoecd/18/39/1922517.pdf>(11.10.2013)
<http://bpfea2005.rutgers.edu/Paper/PBFEA016.pdf>(25.10.2013)
<http://www.imf.org/external/np/sta/bop/bopman.pdf>(10.10.2013)
<http://129.3.20.41/eps/mac/papers/0403/0403010.pdf>(25.10.2013)
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2002/02-51.pdf>(20.11.2013)
http://www.case.com.pl/upload/publikacja_plik/RC41.pdf(20.11.2013)
<http://www.ub.unikonstanz.de/v13/volltexte/2003/985/1pdf>(10.11.2013)
<http://www.federalreserve.gov/pubs/ifdp/2000/692/ifdp692.pdf>(10.10.2013)
<http://www.federalreserve.gov/pubs/ifdp/2005/846/ifdp846.pdf>(10.10.2013)
http://www.korea.ac.kr/~jwlee/papers/keynote_aging_0816.pdf(10.10.2013)
<http://www.bcentral.cl/esp/estpub/estudios/dtbc/pdf/dtbc250.pdf>(15.10.2013)
<http://ksghome.harvard.edu/~jfrankel/WequassetTwinDeficitsPub.pdf>(26.10.2013)



T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü



Özgeçmiş

Adı Soyadı	Gökhan YEDİPARMAK			
Doğum Yeri	Ortaköy			
Doğum Tarihi	20.06.1986			
Medeni Durumu	Bekar			
Öğrenim Durumu	Yüksek Lisans			
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Mareşal Mustafa Kemal İlköğretim Okulu		KONYA	2000
Ortaöğretim				
Lise	Muhittin Güzelkılınç Y.D.A. Lisesi		KONYA	2004
Lisans	Selçuk Üniversitesi	İktisat	KONYA	2010
Yüksek Lisans	Selçuk Üniversitesi	İktisat	KONYA	2014